

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

2012

Eva Ambrozková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Turecký odklon od kemalismu a vliv této
vnitropolitické změny na tureckou zahraniční
politiku**

Eva Ambrozková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

**Turecký odklon od kemalismu a vliv této
vnitropolitické změny na tureckou zahraniční
politiku**

Eva Ambrozková

Vedoucí práce:

PhDr. Přemysl Rosůlek, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červenec 2012

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své diplomové práce PhDr. Přemyslu Rosůlkovi, Ph.D. za velmi podnětné připomínky a rady.

Obsah

1 ÚVOD	8
2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA KEMALISMU	13
2.1 Šest šípů kemalismu	15
2.2 Kemalistická zahraniční politika	22
2.2.1 Zachování statu quo a princip plné nezávislosti	24
2.2.2 Orientace na Západ, civilizacionismus, modernizace	25
2.2.3 Kemalismus a osmanské dědictví	26
3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA NEO-OTOMANISMU	28
3.1 Neo-otomanismus a doktrína „Strategic Depth“	28
3.1.1 Metodologický kontext.....	30
3.1.2 Konceptuálně-teoretický rámec.....	32
3.1.3 Zhodnocení tureckých mocenských proměnných	34
3.1.4 „Strategická hloubka“ turecké mezinárodní pozice	36
3.1.5 Principy neo-otomanistické zahraniční politiky	39
4 TURECKÁ POLITIKA DO ROKU 2002	42
4.1 Vývoj turecké politiky od založení republiky do padesátých let.....	42
4.2 Vývoj turecké politiky od padesátých let do roku 2002	47
4.2.1 Demokratická strana	47
4.2.2 Strana spravedlnosti	50
4.2.3 Národní strana spásy	51
4.2.4 Strana vlasti	53
4.2.5 Strana prosperity	57
4.2.6 Strana demokratické levice.....	58
4.3 Celkový posun politického směřování Turecka od založení republiky do roku 2002	59

5	TURECKÁ POLITIKA PO ROCE 2002	62
5.1	Nástup Strany spravedlnosti a rozvoje na tureckou domácí politickou scénu	62
5.2	Nová neo-otomanistická zahraniční politika Strany spravedlnosti a rozvoje s důrazem na Blízký východ	66
5.3	Turecké vztahy se sousedy a Západem s ohledem na nástup AKP k moci	70
5.3.1	Turecko-iránské vztahy.....	70
5.3.2	Turecko-syrské vztahy.....	74
5.3.3	Turecko-irácké vztahy.....	79
5.3.4	Turecko-izraelské vztahy.....	85
5.3.5	Turecko a Evropská unie.....	91
5.3.6	Turecko a Spojené státy americké	95
5.4	Faktory ovlivňující změnu turecké zahraniční politiky	102
6	ZÁVĚR	106
7	SEZNAM LITERATURY.....	114
8	RESUMÉ	125
9	PŘÍLOHY	127

SEZNAM DŮLEŽITÝCH ZKRATEK

AKP - Strana spravedlnosti a rozvoje (*Adalet ve Kalkınma Partisi*)

ANAP - Strana vlasti (*Anavatan Partisi*)

AP - Strana spravedlnosti (*Adalet Partisi*)

CENTO - Organizace centrální smlouvy

DP - Demokratická strana (*Demokrat Parti*)

DSP - Strana demokratické levice (*Demokratik Sol Parti*)

EHS - Evropské hospodářské společenství

ES - Evropská společenství

EU - Evropská unie

FP - Strana ctnosti (*Fazilet Partisi*)

GAP - Projekt jihovýchodní Anatólie

CHP - Republikánská lidová strana (*Cumhuriyet Halk Partisi*)

MSP - Národní strana spásy (*Milli Selamet Partisi*)

NATO - Severoatlantická aliance

PJAK - Strana pro svobodný život v Kurdistánu

PKK - Kurdská strana pracujících

RP - Strana prosperity (*Refah Partisi*)

SP - Strana blaženosti (*Saadet Partisi*)

TSK - Turecké ozbrojené síly (*Türk Silahlı Kuvvetleri*)

UPI - Finský institut mezinárodních vztahů (*Ulkopoliittinen instituutti*)

USA - Spojené státy americké

1 ÚVOD

Turecko dlouhou dobu patřilo k zemi, která by se dle západních měřítek mohla stát modelem pro jiné státy. Turecká republika, jež byla založena Mustafou Kemalem Atatürkem, se stala první republikánskou formou vlády v muslimském světě. Atatürk sekularizoval stát a zavedl v turecké společnosti významné reformy a změny. V této souvislosti se mluví o ideologii kemalismu. Jako kemalismus je označován soubor reforem a principů, na kterých je založena ideologie Turecké republiky. Garantem kemalismu je armáda. Důležitým prvkem kemalismu bylo odstranění vazeb Turecka na osmanskou islámskou minulost. Cílem kemalismu se stala kompletní transformace Turecka do moderní západní země a to ve všech ohledech – od politického systému, směřování zahraniční politiky, způsobu odívání, písma až ke stylu poslouchané hudby.

Westernizace se stala ústředním rysem kemalismu. V protikladu k osmanské minulosti se kemalisté snažili nasměřovat nově vzniklou republiku na Západ¹, pryč od muslimského nerozvinutého Blízkého východu². Pozdější turecká touha stát se členským státem Evropské unie se stala dědictvím tradičního kemalistického myšlení. Evropa byla považována za konečný cíl kemalistické revoluce (Tocci, 2001: 19).

Tato razantní modernizace Turecka s pozitivní orientací vůči Evropě a obecně Západu byla prováděna od roku 1923. Cílem bylo převzetí západních hodnot. To se projevilo i v zahraniční politice, kdy se nově vzniklá Turecká republika silně ohrazovala proti osmanskému expansionismu a iredentistickým aspiracím. Kemalistická ideologie se zaměřovala na zajištění bezpečnosti a oddanosti všech občanů prostřednictvím vytvoření homogenního a nedělitelného národa. Hranice republiky neměly být vystaveny žádným změnám. Lausanneskou smlouvou se Turecko de facto vzdalo všech požadavků na dřívější osmanské území. Mustafa Kemal Atatürk razil v meziválečném období heslo *Mír doma, mír ve světě*, na jehož základě se Turecko snažilo o zachování statu quo a vedlo realistickou opatrnou zahraniční politiku orientovanou na Západ. Po Druhé světové válce přijalo Turecko Trumanovu doktrínu, Marshallův plán a vstoupilo do Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci. Zapojení do zmíněných západních institucí přispělo k větší modernizaci a westernizaci.

1 Výraz Západ v práci označuje Spojené státy americké a Evropskou unii.

2 Termín Blízký východ je v práci používán ve svém užším významu, který vymezuje geografický region Arabského poloostrova a okolních zemí na pomezí severovýchodní Afriky a jihozápadní Asie. Jedná se o Bahrajn, Egypt, Írán, Irák, Izrael, Jemen, Jordánsko, Katar, Kuvajt, Libanon, Omán, Palestinskou národní autonomii, Saúdskou Arábii, Spojené arabské emiráty, Sýrii a Turecko (Čejka, 2010: 12).

Obavy ze sovětské hrozby vedly Turecko v roce 1952 ke vstupu do Severoatlantické aliance (NATO). Turecko se stalo jižním obranným valem NATO proti Sovětskému svazu. Od vstupu do NATO začalo být Turecko vnímáno jako důležitý bezpečnostní partner pro Spojené státy americké (USA). Turecko vytvořilo silnou alianci se Spojenými státy, která se do konce studené války prakticky nezměnila. K Turecku se dlouhodobě přistupovalo jako k atlantické zemi. Strategické spojení s USA bylo považováno za jeden z klíčových prvků turecké zahraniční politiky.

V poslední době se však dá vysledovat určitý posun od tradičního kemalistického směřování na Západ. Po mnoha letech strategické spolupráce se dokonce zdá, že se Turecko a Spojené státy stávají protivníky – zvláště na Blízkém východě. Stále častěji se objevují názory, že rostoucí spolupráce se zeměmi blízkovýchodního regionu a zbrzdění přístupových jednání s Evropskou unií (EU) vybízí Turecko ke změně orientace zahraniční politiky. Domnívám se, že to je výsledek určitého odklonu od ideologie kemalismu, který je neodmyslitelně spjat s vládou Strany spravedlnosti a rozvoje (AKP) pod vedením Recepta Tayyipa Erdogana. Turecká zahraniční politika se mění. Turecko dnes aplikuje tzv. politiku nulových problémů, která má dva základní cíle – urovnat vztahy se sousedy a zároveň posílit úlohu Turecka jako regionálního aktéra. Současný kurz turecké zahraniční politiky věnuje významnou pozornost dříve přehlížené oblasti Blízkého východu. Vládní strana AKP se již od roku 2002 snaží posilovat vztahy s arabským světem. Turecký vliv dnes proniká do Sýrie, Iráku a dokonce i do Íránu. Tato částečná změna orientace na blízkovýchodní region je některými odborníky označována za návrat k politice Osmanské říše, respektive neo-otomanismu.

Neo-otomanistická koncepce turecké zahraniční politiky je založena na knize Strategic Depth (*Stratejik Derinlik*), jejímž autorem je nynější turecký ministr zahraničí Ahmet Davutoglu. Zmíněná kniha je analyticky a novinářsky všeobecně považována za základ současné turecké zahraniční politiky. Z tohoto důvodu i teoretická kapitola práce o neo-otomanismu vychází z uvedené knihy. Ahmet Davutoglu ve zmiňované knize tvrdí,³ že hodnota národa je ve světové politice určována geostrategickým umístěním a historickou hloubkou. Dle jeho logiky je Turecko zcela unikátní zemí s ohledem na své geopolitické umístění, a to zvláště díky kontrole nad úžinami a osmanskému dědictví.

³ Viz kapitola 3.1.4 „Strategická hloubka“ turecké mezinárodní pozice.

Koncepce Strategic Depth zdůrazňuje význam turecké osmanské minulosti a kulturní vztahy zejména s blízkovýchodními zeměmi. Hlavním cílem neo-otomanismu je proměna turecké pozice ve světě z periferie NATO a Evropy do centra Eurasie. Neoddělitelnou součástí této změny je i značné posílení národního sebevědomí. Neo-otomanismus se obrací k turecké osmanské historii před První světovou válkou jako k inspirativnímu zdroji nové národní identity. Kontinuální pojetí vztahů s minulostí je v ostrém rozporu s tradiční kemalistickou ideologií a vytváří tak jistý názorový střet v rámci utváření zahraniční politiky.

Cílem předkládané diplomové práce bude analýza tureckého odklonu od kemalismu a vlivu této vnitropolitické změny na tureckou zahraniční politiku. Důraz bude kladen především na období po roce 2002, kdy se k moci dostala „umírněná islamistická“ strana AKP. Práce se rovněž pokusí analyzovat novou koncepci turecké zahraniční politiky.

Na základě výše uvedených cílů budu směřovat k potvrzení či vyvrácení následující hypotézy:

- *Změna turecké zahraniční politiky je výsledkem určitého odklonu od kemalistické ideologie.*

Ve své diplomové práci budu dále řešit výzkumné otázky:

- *Je možné novou zahraničně politickou strategii Turecké republiky označit za úspěšnou?*
- *Značí současná turecká zahraniční politika odklon Turecka od Západu?*

Pro objasnění hypotézy a výzkumných otázek nejprve vymezím teoretická východiska kemalismu a neo-otomanismu. Poté zanalyzuji vztahy Turecka s významnými aktéry blízkovýchodního regionu a zároveň vztahy Turecka s EU a Spojenými státy americkými. Na základě analýzy zahraničních vztahů s uvedenými entitami se pokusím dokázat či vyvrátit, zda se Turecko opravdu odklání od Západu.

Následně zhodnotím novou zahraničně politickou strategii Turecké republiky. V práci použiji empiricko-analytickou a komparativní metodu spolu s deduktivním přístupem.

Předkládaná diplomová práce je kromě úvodu a závěru rozdělená do čtyř hlavních částí. V první kapitole seznámím čtenáře s cíli předkládané práce. Ve druhé a třetí kapitole představím teoretická východiska kemalismu a neo-otomanismu. Popíši jejich hlavní myšlenky, znaky, principy a zahraničně politické priority. V této souvislosti je nutné připomenout, že Mustafa Kemal Atatürk byl především praktik. Z tohoto důvodu je určitá část kemalistické teorie na pomezí teorie a praxe.

Ve čtvrté kapitole práce se zaměřím na vývoj turecké politiky od založení Turecké republiky do roku 2002. Rok 2002 je zvolen, neboť se domnívám, že se jedná o milník, kdy se Turecko začalo odklánět od kemalistické ideologie. S ohledem na neoddělitelnost kemalistické zahraniční politiky od politiky domácí bude věnován prostor rovněž vývoji na turecké domácí scéně. Budou analyzovány klíčové historické determinanty – vznik Turecké republiky, kemalistické modernizační reformy a zásadní milníky turecké politiky. Cílem kapitoly není podrobná analýza veškerých tureckých politických stran, ale snaha poukázat na politické subjekty, které byly pro dané časové období klíčové.

Pátá kapitola práce bude zkoumat tureckou politiku po nástupu Strany spravedlnosti a rozvoje k moci po roce 2002. Důraz bude kladen na neo-otomanistickou zahraniční koncepci Strategic Depth a její projevy v praxi. Za tímto účelem budou analyzovány vztahy Turecka se Západem a s tureckými blízkovýchodními sousedy - Íránem, Sýrií, Irákem a Izraelem. S ohledem na rozsah práce není možné analyzovat vztahy se všemi aktéry blízkovýchodního regionu, proto jsem zvolila výše uvedenou čtveřici zemí, o nichž jsem přesvědčena, že jsou pro analýzu nové turecké zahraniční politiky nejdůležitější. Pátá kapitola práce bude rovněž obsahovat faktory ovlivňující změnu turecké zahraniční politiky.

V závěru diplomové práce zhodnotím výsledky svého bádání. Pokusím se o vysvětlení příčin současného stavu turecké zahraniční politiky a v obecné rovině představím svůj pohled na budoucí možný vývoj. Na základě získaných poznatků se pokusím potvrdit či vyvrátit stanovenou hypotézu a odpovědět na výzkumné otázky.

V diplomové práci jsem pracovala s převážně anglicky psanou literaturou. Snahou bylo použít co možná největší množství primárních zdrojů, což však často nebylo možné. Ústřední dílo současné turecké zahraničně politické koncepce - kniha *Strategic Depth (Stratejik Derinlik)* - byla prozatím přeložena z turečtiny pouze do řečtiny. Podobná situace panuje i kolem většiny dalších děl architekta současné turecké zahraniční politiky. Davutogluova díla jsou buďto nedostupná (vyprodáno, nemožnost objednat z Čech) či v tureckém jazyce. Proto jsem se v práci snažila využít co možná nejvíc jeho článků, rozhovorů a veřejných projevů. Dále jsem pracovala se sekundárními zdroji a monografiemi. Nelze opomenout ani použití stranického programu vládní strany AKP a dostupných internetových zdrojů.

Pro zpracování teoretické části diplomové práce byla stěžejní zejména práce odborníka na Turecko Ömera Taspınara⁴ *Turkey's Middle East Policies Between Neo-Ottomanism and Kemalism*. Dále jsem čerpala z knih Barana Durala *His Story: Mustafa Kemal and Turkish Revolution*, Umuta Uzera *Identity and Turkish Foreign Policy* či Hakana Yavuze *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*.

V praktické části práce jsem čerpala zejména z publikace *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty* kolektivu autorů v čele se Stephenem Larrabeem. Dále lze zmínit knihu *Turkey and Its Neighbors: Foreign Relations in Transition*. Pro mou práci byly přínosné zejména kapitoly, které napsalo duo Nathalie Tocci a Joshua Walker. Nelze nezmínit ani Grahama Fullera a jeho knihu *The New Turkish Republic – Turkey As a Pivotal State in the Muslim World*. Z česky psaných zdrojů lze uvést publikaci *Dějiny Turecka* od orientalisty Gabriela Pirického.

⁴ Ömer Taspınar je profesor na Johns Hopkins University's School of Advanced International Studies ve Washingtonu. Taspınar rovněž přispívá do známého tureckého deníku Today's Zaman a prestižního ekonomického magazínu Forbes.

Ne mutlu Türküm diyene - Jak šťastný je ten, kdo o sobě může říci, že je Turek

Mustafa Kemal Atatürk

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA KEMALISMU

Lze nalézt různá uchopení pojmu kemalismus (*Atatürkçülük*). Někteří badatelé definují kemalismus jakožto ideologii, progresivní myšlenkový systém. Jiní jej považují za hnutí či soubor myšlenek. Pro další kemalismus představuje vyhaslou ideologii, která je bráněna minoritní elitou hájící svou moc na úkor většinové populace. Zároveň je kemalismus chápán jako ideologie, jež má potenciál přizpůsobovat se měnícím se okolnostem a ztělesňovat politický a společenský pokrok. Nicméně bez ohledu na to, zda je kemalismus definován jako ideologie či hnutí, se nejrozumnější autoři shodnou, že se jedná o soubor myšlenek, které buďto ulehčují nebo blokují jistý typ zahraniční agendy⁵ (Bagdonas, 2008: 21-40).

Z obecného hlediska kemalismus představuje soubor reforem a principů, které během války za nezávislost (1919-1922) a v prvních desetiletích po vzniku Turecké republiky vytvořil Mustafa Kemal Atatürk⁶, a na nichž je založena ideologie Turecké republiky (Kučera, 2007: 7).

Termín kemalismus byl poprvé použit britským komisařem De Robeckem ve vztahu k stoupencům Mustafy Kemala (Bagdonas, 2008: 24). Byť byl kemalismus oficiálně zahrnut do programu Republikánské lidové strany⁷ až v roce 1931 a v ústavě se objevil v roce 1937, byl tento myšlenkový směr v Turecku dominantní již od založení Turecké republiky (Alaranta, 2011: 115).

⁵ Převážná většina autorů definuje kemalismus jakožto ideologii, a proto se i předkládaná práce přikloní k této konceptualizaci.

⁶ Mustafa Kemal Atatürk (1881-1938) byl zakladatel a první prezident Turecké republiky. Mustafa Kemal Atatürk je neodmyslitelně a trvale spjat s legitimitou nové Turecké republiky a ideologií kemalismu (Yavuz, 2009: 27).

⁷ Republikánská lidová strana uskutečňovala kemalistický program a sama sebe deklarovala za republikánskou, nacionalistickou, populistickou politickou organizaci. Mustafa Kemal se stal stálým předsedou strany (Shaw, 1977: 383).

Kemalismus⁸ představuje nejen diskurz, ale i jeden z doposud nejambicióznějších transformačních pokusů. Cílem kemalismu se stala kompletní přeměna Turecka do moderní západní země (Çarmikli, 2011: 130).

Kemalismus obsahuje soubor realistických principů (obrana národních zájmů, suverenity, plné nezávislosti, racionalismu) stejně jako řadu idealistických principů (dosáhnoutí úrovně současné civilizace, mír doma, mír ve světě) (Bagdonas, 2008: 237).

Kemalismus je vytvořen na předpokladu, že žijeme v době, kdy Západ je vědecky, technologicky, kulturně, politicky a dokonce i mravně „nám“ nadřazený. Zda se „my“ nacházíme v Orientu nebo na Blízkém východě může být předmětem diskuse, ale zcela jisté je, že „my“ nejsme tak bohatí, tak mocní a v konečné instanci „ne tak dobří“ jako Západ. Primárním cílem kemalismu se stává oprava této chyby. Existence nadřazenosti Západu je nezbytnou podmínkou pro existenci kemalismu (Çarmikli, 2011: 249).

Jádro kemalistické ideologie je tvořeno koncepcí sekulárního státu odpovědného společenským a ekonomickým potřebám lidu. Ozay Mehmet uvádí, že intelektuální kořeny kemalistické ideologie nalezneme v evropském liberalismu a pozitivismu. Kemalisté byli dle Mehmeta silně ovlivněni sociologickými pracemi Émila Durkheima a Augusta Comteho. Spolu se sekularismem byla pro kemalistickou ideologii klíčová převaha národní suverenity (*Ulusal egemenlik*) a související koncept státu jako prostředek pro převedení suverenity do reality. Primárním cílem státu se stalo zlepšení životních standardů obyvatel. Pro dosažení uvedeného cíle měl stát prosazovat reformy jak v sociální, tak v právní a ekonomické oblasti. Reformy cílily na odstranění zpátečnictví uvaleného na turecký národ během vlády osmanských sultánů (Mehmet, 1983: 50-51).

Dle Tekinalpa kemalismus⁹ představuje ideologii, která rozhoduje o osudu státu a národa. Kemalismus určuje cestu, jíž by se měla Turecká republika do budoucna ubírat, aby dospěla k ideálnímu cíli. Kemalismus nelze zařadit na osu pravice či levice,

⁸ Rom Landau chápe kemalismus jako filosofii, způsob života a politický systém. Kemalismus dle něj symbolizuje všechny duchovní a materiální inovace uskutečněné s ohledem na Atatürkovu revoluci. Kemalismus dále znamená otevření se západní vědě, racionalismu a zanechání pověr oficiálního náboženství (Landau, 1938: 243).

⁹ Některé analýzy zdůrazňují, že kemalismus představuje klíčový zlom, který měl za následek kompletní skoncování Turecka s osmanskou minulostí. Pro zastánce tohoto pohledu pokračující úcta k Atatürkovi ze strany Turků svědčí o trvalé působnosti a významu kemalismu. Jiní naopak poukazují na limity kemalismu a kontinuitu s osmanskou minulostí. Tato skupina odporuje popularitě Atatürka a jeho kultu (Çarmikli, 2011: 109).

lze jej definovat pouze jménem otce zakladatele Mustafy Kemala Atatürka. Ve slově kemalismus lze tedy nalézt celé dějiny nové Turecké republiky (Tekinalp, 1938: 25).

Kemalismus je zcela unikátní v tom smyslu, že se nepodobá ani liberální demokracii ani socialismu, dvěma hlavními soupeřícími alternativám na Západě. Přesně tak, jak byly tyto režimy zrozeny s ohledem na specifické historické okolnosti v Evropě, kemalismus byl vytvořen přímo na míru potřebám Turecké republiky (Çarmikli, 2011: 254).

2.1 Šest šípů kemalismu

Ideologie kemalismu je založena na šesti principech.¹⁰ Jako symbol každého principu bývá někdy používán šíp, proto se také tyto principy nazývají šest šípů. Republikánská lidová strana má zmíněných šest šípů dodnes ve znaku (Yilmaz, 2008: 13).

„Šíp“ symbolicky nepřímou naráží na historické rekvizity středoasijských turkických národů a metaforicky připomíná obrázek projektilu – tedy Turecka – vystřeleného napříč časem a prostorem, cestujícího rychle a přímo po šesti jasných cestách, stanovených Mustafou Kemalem Atatürkem. Následujících šest šípů poskytuje náhled do podstaty kemalistické ideologie (Davison, Parla 2004: 54-55).

Šest šípů kemalismu představuje:

- (1) republikanismus (*Cumhuriyetçilik*);
- (2) nacionalismus (*Milliyetçilik*);
- (3) populismus (*Halkçılık*);
- (4) etatismus (*Devletçilik*);
- (5) laicismus (*Lâiklik*);
- (6) revolucionářství (*Devrimçilik*) (Karakas, 2007: 5).

Republikanismus

Zásada republikanismu definuje nový turecký režim, jenž byl ustaven v roce 1923. Termín republikanismus však není originální. Republikanismus se již dříve vztahoval k formě vlády a to například v Benátkách či v republikánské Francii. Během

¹⁰ Viz příloha č.1

vlády Mladoturků se uvažovalo o dvou hlavních modelech - americkém a francouzském. Politická organizace Spojených států amerických byla známa zejména prostřednictvím práce Alexise de Tocquevilla - *Demokracie v Americe*. Francouzský model přiblížily práce klasických autorů, mezi které patří Jean-Jacques Rousseau, Voltaire či Charles de Secondat Montesquieu. Není zcela jasné, kdy přesně projekt o vytvoření republiky vykristalizoval v mysli Mustafy Kemala. S ohledem na zachovalé písemné zdroje lze předpokládat, že nejpozději v období turecké války za nezávislost (Landau, 1984: 26-28).

Zásada republikanismu obecně vyjadřuje přesvědčení, že republika je jedinou správnou formou státního zřízení moderního Turecka. Republikanismus stanovuje, že pouze republikánský režim může nejlépe uskutečnit ideál lidové suverenity. Republikanismus dále zdůrazňuje rovnost všech občanů před zákonem bez ohledu na etnicitu či náboženské vyznání. Republikanismus se pro nový režim stal jakýmsi „pásem“ v obraně proti pokusům obnovit sultanát či teokratickou monarchii (Bagdonas, 2008: 26-27).

Princip republikanismu však nepředstavuje pouze nahrazení sultanátu republikou, ale rovněž odstranění celého osmanského společenského systému prostřednictvím úzké vládní třídy a masové podpory lidí. Staré instituce měly být zrušeny a nahrazeny novými (Shaw, 1977: 375).

Dle Barana Durala důležitost republikanismu spočívá v několika hlavních ohledech. Za prvé, historický dynastický stát reagoval na tento princip a přinesl radikální oddělení od dalších turkických států. Turkické státy v průběhu své historie uctívaly dynastie, obecně přijímaly jména svých zakladatelů. Avšak se vznikem republiky se Turci obrátili směrem k Západu. Nový stát již nemohl být řízen náhodnými rozhodnutími vycházejícími z úst několika málo jedinců. Místo toho se primárním pravidlem měla stát samospráva občanů. Republikánský princip zdůrazňuje koncept vlasti. Moderní vlast představuje zemi a hranice v srdcích a myslích. V době osmanské imperiální vlády byla vlast vesnice či město, ve kterém se člověk narodil a žil. V kemalistickém diskurzu vlast není omezena místem, kde se člověk narodil a žil, ale namísto toho se jedná o název daný celé zemi (Dural, 2007: 149).

Nacionalismus

Jedním z klíčových principů kemalismu je nepochybně nacionalismus. Princip nacionalismu se objevil koncem osmnáctého století a byl posvěcen Velkou francouzskou revolucí, jež přiznala národům právo na sebeurčení a vlastní stát. V Osmanské říši se pod pojmem nacionalismus skrývala náboženská soudržnost různých vyznavačů islámu - například Turků, Arabů, Peršanů, Kurdů či Albánců. Osmanští křesťané považovali nacionalismus pouze za etnickou soudržnost (Tekinalp, 1938: 204).

Kemalistický šíp nacionalismu usiluje o vytvoření nové turecké identity, která by nahradila identifikaci Turků s islámem. Nacionalismus vytváří pýchu v turectví a podporuje symboly kulturní identity nově vzniklého státu. V důsledku budování tureckého národa začala být oslavována turecká starověkost (Alaranta, 2011: 60).

V kemalistické ideologii představuje turecký nacionalismus směs univerzálního osvícenství a specifické koncepce turecké národní identity. Kemalistický nacionalismus měl za následek vyloučení a zapomnění osmanské minulosti a připomnění před-osmanských a před-islámských tureckých dějin (Uzer, 2011: 44-45).

Kemalismus se silně staví proti národní heterogenitě, a proto usiluje o vytvoření homogenního národa. Heterogenita je považována za překážku plné integrace občanů. Kemalismus cílí na zajištění jednoty všech občanů prostřednictvím vytvoření nedělitelného homogenního národa, jehož hranice nemají být vystaveny žádným změnám (Tocci, 2001: 2).

Kemalismus se při vytváření homogenního národa nechal inspirovat francouzskou koncepcí občanského nacionalismu a občanství a striktně odmítá multikulturalismus. Na rozdíl od dřívější Osmanské říše kemalismus odmítá multietnické, multinárodní a kosmopolitní prvky (Taspinar, 2007: 119).

Kemalismus vnímá národ jako společenský a politický útvar složený ze spoluobčanů, kteří mluví stejným jazykem, mají společnou kulturu a společný ideál. Kemalistická definice národa se tedy liší od definice osmanské. Lze říci, že je dokonce jejím pravým opakem. V osmanských dobách patřili ke stejnému národu lidé různých kultur, kteří nemluvili stejným jazykem. Všichni však byli stejného náboženského vyznání (Tekinalp, 1938: 223-227).

Atatürkova snaha o vznik jednotné turecké národní identity nenechávala žádný prostor pro kulturní pluralismus. Princip nacionalismu šel ruku v ruce s populismem.

Pro Atatürka znamenalo vytvoření nového tureckého národa synonymum k vytvoření vzdělaného národa. Atatürk byl hnán přesvědčením, že jeho hlavním úkolem je zformování vzdělané soustavy Turků, jenž budou oddáni modernizačním reformám a budou pokračovat v jejich šíření. Tato nová generace měla být hrdá na svou zemi a sledovat nutnost kemalistických změn s ohledem na měnící se potřeby země (Alaranta, 2011: 60).

Kemalismus jakožto specifická forma nacionalismu definuje identitu tureckého státu a ovlivňuje zahraniční politiku. Kemalistická státní identita nabízí dobrý rámec pro analýzu turecké zahraniční politiky. Je opatrná, pokojná, projevuje malý zájem o Turky žijící vně země a zaměřuje se především na území Turecké republiky (Uzer, 2011: 52).

Populismus

Princip populismu vyjadřuje vazbu k myšlence demokracie a intelektuální aktivitě cílící k vedení lidí na cestě k pokroku. Jedná se o vizi tureckého národa vytvořeného nikoliv z tříd, ale ze svorných, vzájemně závislých skupin. Po Mladoturecké revoluci v roce 1908 se slovo lidé (*halk*) a jeho odvozeniny staly nejpoužívanějšími tureckými výrazy. Po První světové válce dřívější vize populismu jako mobilizace inteligence ve prospěch mas ustoupila do pozadí (Landau, 1984: 31-32).

Kemalistická zásada populismu představuje jednu z hlavních opor demokracie. Zásluhou populismu se stát stává státem lidu. Populismus je princip zpodobňující národní nezávislost. Právě populismus je jedním z klíčových prvků kemalistické nacionalistické a etatistické politiky (Dural, 2007: 154-155).

Princip populismu má řadu projevů. Všichni občané republiky jsou si dle něj rovni bez ohledu na třídu, náboženství či povolání. Ústava z roku 1924 vymezovala, že obyvatelé Turecka, bez ohledu na náboženství a rasu, jsou Turci. Významný faktor populismu představuje vláda. Instrukce měly být vyvinuty k tomu, aby umožnily občanům podílet se na procesu vlády (Shaw, 1977: 377).

Princip populismu je zčásti výsledkem Atatürkova ranného studia historie, filosofie a vládnutí. Mustafa Kemal připojil populistickou dimenzi k demokratickým konceptům Francouzské revoluce. Mustafa Kemal plně věřil, že lidé jsou základem každého úspěchu, moci a autority. Mustafa Kemal nepoužíval slovo lidé ve prospěch žádné společenské třídy. Turecká válka za nezávislost dle něj byla vybojována

s přispěním všech tříd turecké společnosti (Ataöv, 1981: 30-31).

Populismus byl rovněž ospravedlněním pro systém jedné strany. Od doby, kdy byla turecká společnost beztřídní, nebylo nutné mít strany, jež by hájily partikulární zájmy. Princip populismu se pojí s myšlenkou národní solidarity. Populistické myšlenky se zdály být univerzálními. Většina intelektuálů považovala populismus za adekvátní řešení problémů země. Princip populismu se stal nejlépe přijatým ze všech šesti kemalistických šípů (Landau, 1984: 33).

Etatismus

Etatismus představuje ekonomický, etický, společenský a národní termín. Zásada etatismu klade důraz na zajištění spravedlnosti při rozdělování národního bohatství a na zajištění harmonického života turecké společnosti. Ochrana národní jednoty a zajištění nezávislosti země byly závislé na etatismu (Dural, 2007: 158).

Dle Tekinalpa se principem etatismu rozumí společnost a řízená kultura. Spojnicí mezi státem a národem je strana. Stát a strana se staly propojenými a jejich povinnosti a pravomoci se doplňovaly. Stát měl v rukou kormidlo, strana kompas (Tekinalp, 1938: 197-198).

V důsledku faktu, že kemalismus byl nikoli lidovým, ale spíše elitářským hnutím, propagoval etatismus zásadu hlavní úlohy státu v oblasti hospodářství, a to včetně zestátnění klíčových odvětví. Etatismus předpokládá intervence státu do ekonomického systému a výstavbu důležitého průmyslového odvětví. Cílem je urychlení rozvoje turecké ekonomiky. Etatismus začal být reflektován zejména ve třicátých letech minulého století s ohledem na propuknutí Velké hospodářské krize. Turecká vláda se v tomto období rozhodla přímo zasáhnout do ekonomiky a odklonit státní fondy za účelem vytvoření důležitých projektů. Etatismus lze tedy definovat jako státní kapitalismus (Alaranta, 2011: 60-61).

Etatismus představuje princip nutný k dotvoření ekonomické části socio-politické transformace osmanské společnosti do moderního státu. Etatismus byl nápomocný při vytváření nezávislé ekonomiky spíše než ekonomiky státem kontrolované. Komunistická ekonomika se nikdy nestala cílem kemalismu.¹¹ Prostřednictvím principu etatismu mělo Turecko dosáhnout ve vývoji vyspělé západní země (Dural, 2007: 157).

¹¹ Ataturkism or Kemalism, dostupné na <http://www.defence.pk/forums/strategic-geopolitical-issues/6879-aturkism-kemalism.html> (4.6.2012)

Laicismus

Laicismus či sekularismus je spolu s nacionalismem považován za jeden z nejdůležitějších principů kemalismu. Šíp laicismu představuje sekularizaci veřejného života v Turecku. Laicismus je chápán jako vytěsnění tradičního islámu ze všech oblastí veřejného života a zavedení úplné kontroly ze strany státu nad náboženskými institucemi. V novém Turecku se náboženství stalo symbolem starého režimu a odporu k republice. Laicismus se stal dělicí čarou mezi osvícenstvím a zpátečnictvím, modernitou a tradicí (Taspinar, 2008: 4-5).

Zásada sekularismu nezahrnuje pouze oddělení státu od náboženských institucí, ale rovněž osvobození mysli od tradičních islámských omezení. Sekularismus vedl k modernizaci všech oblastí státu a společnosti. Sekularismus se pro kemalismus stal světonázorem a způsobem života (Shaw, 1977: 384).

Kemalistická civilizační mise je silně ovlivněna Velkou francouzskou revolucí a zvláště francouzskou tradicí *laïcité*, která striktně odděluje stát a náboženství. Ve Francii i v kemalistickém Turecku se náboženství stalo symbolem protirevoluce. Kemalismus trvá na přísné kontrole nad islámem, neboť náboženství je považováno za politickou hrozbu a příčinu politického, ekonomického, kulturního a společenského úpadku (Taspinar, 2007: 118-119).

Jedním z cílů laicismu je redefinice turecké identity prostřednictvím očištění každého odkazu na islám. Kemalismus přebírá radikální pozitivistický názor. Věda a důraz na racionalitu se staly novou svátostí kemalismu. Pro kemalismus představují věda a technologie nejpravdivější vodítka na cestě životem. Kemalismus vytváří nový soubor dogmat, který lze nazvat jakýmsi náboženstvím. Kemalismus¹² odstraňuje islám jako státní náboženství, zatímco náboženský jazyk začleňuje do nacionalistického diskurzu (Çarmikli, 2011: 192-197).

Atatürk považoval sekularismus za zcela zásadní pilíř v kemalistické ideologii. Sekularismus přirovnával k svobodě myšlení, jež měla Turecké republice pomoci na cestě k vytvoření nové společnosti a přemostění mezery mezi vyspělými státy. Pro

¹² Náboženství se pro cíle kemalismu stává druhotné a v rozporu s cíli státu, který usiluje o postavení společenského života na racionalistických principech veřejné správy s použitím vědy a technologie jakožto řídicích nástrojů. Kemalismus se snaží vytvořit pomyslný soubor národních mýtů, rituálů a symbolů za účelem nahrazení islámu. Cílem se stává zmenšení potřeby náboženství a podkopání důležitosti náboženství ve veřejném životě. Tato extrémní interpretace sekularismu byla fundamentální součástí změn pro národ jako celek (Çarmikli, 2011: 141).

Atatürka byl sekularismus neodmyslitelně spjat s demokracií a univerzálními hodnotami (Ataöv, 1981: 32).

Revolucionářství

Stejně jako jiné klíčové termíny kemalismu ani revolucionářství (nebo také reformismus) není termínem zcela novým. Tento pojem byl používán již v dobách Mladoturků. Významný revolucionář Mehmed Bey použil termín pro název týdeníku, který založil v Ženevě, a ve kterém šířil své extrémně radikální názory. Později se pojem revolucionářství stává součástí běžné slovní zásoby tureckých nacionalistů (Landau, 1984: 34).

Princip revolucionářství označuje snahu o společensko-politické a hospodářské přeměny země a národa. Turecká tradiční osmanská společnost měla být vystřídána společností moderní. Transformace společnosti se jevila velmi důležitou při ochraně státu proti nepřátelům a k ospravedlnění radikálních změn (Shaw, 1977: 384).

Revolucionářství zahrnuje základ boje a cíle Mustafy Kemala, což zajišťuje kontinuitu a vývoj těchto principů v budoucnosti. Klíčovou roli zde hraje věda, která přináší systematickou kritiku a skepticismus na cestě k dosažení pravdy. Princip revolucionářství zdůrazňuje nutnost neustálého sledování vědy k dosažení moderní doby (Dural, 2007: 163). Princip revolucionářství byl vytvořen k zajištění rozvoje a modernizace nově vzniklého státu. Revolucionářství se snažilo uchránit kemalismus od dogmatismu a interpretovat jej pružně s ohledem na měnící se politické okolnosti. Revolucionářství předchází stagnaci a poklesu systému, neboť jej udržuje otevřený změnám.¹³

Princip revolucionářství neobsahuje dobrodružství, teorie či vymyšlená slova, které mohou zůstat pouze teorií. Revolucionářství je označením boje a způsobem, kterým společnost před sebou odstraňuje překážky v procesu, kterým prochází (Dural, 2007: 164). Revolucionářství má dva základní významy: (1) reformy, které byly dosaženy prostřednictvím revolučního rámce nové republiky by měly být chráněny a uchovány; (2) duch revolucionářství by měl dominovat budoucnosti turecké společnosti.

¹³ Defne Günay: Kemalism meets the Copenhagen criteria: The emergence of neo-kemalism - A Masters Thesis, dostupné na <http://www.belgeler.com/blg/qzd/kemalism-meets-the-copenhagen-criteria-the-emergence-of-neo-kemalism-kemalizim-kopenhag-kriteleriyle-bulusuyor-neo-kemalizmin-dogusu> (4.4.2012)

Revolucionářství je nepostradatelnou zásadou kemalismu, která je reakcí na starou strukturu.¹⁴

Společným jmenovatelem uvedených šesti šípů kemalismu se staly koncepty plné nezávislosti, národní suverenity, územní integrity, anti-otomanismu, anti-pan-islamismu a teritoriální integrity (Bagdonas, 2008: 26).

2.2 Kemalistická zahraniční politika

Principy tradiční kemalistické zahraniční politiky byly stanoveny pod vlivem aktuálních a strukturálních determinantů. Jedná se o dvě základní kategorie proměnných formující zahraniční politiku země:

- (a) strukturální proměnné, do kterých lze zařadit geografické umístění, historické zkušenosti, kulturní pozadí či dlouhodobé ekonomické potřeby;
- (b) dočasné proměnné, které se mění s ohledem na domácí a zahraniční vývojové trendy a mají pouze dočasný vliv. Tyto faktory byly utvářeny prostřednictvím aktuálního historického pozadí s předurčenými zdroji (Aktas, 2010: 5).

V kemalistické zahraniční politice lze vysledovat blízké spojení mezi dřívějšími koncepty kemalismu, mezi které patří národní suverenita, plná nezávislost, anti-otomanismus, anti-pan-islamismus a územní integrita s výchozími šesti šípy, které poukazují na neoddělitelné propojení mezi domácí a zahraniční politikou.¹⁵

Soulad mezi domácí reformní agendou a cíli zahraniční politiky byl zvláště důležitý v počátečních letech republiky. Kemalistické heslo *Mír doma, mír ve světě* se stalo jasným důkazem vzájemného vztahu mezi domácím pořádkem a mezinárodními vztahy. Kemalismus předpokládá, že mír v zahraničních vztazích může být dosažen prostřednictvím míru na domácí scéně. V tomto ohledu se kemalistické reformy a změny v oblasti domácí politiky odrazily i v tvorbě zahraniční politiky. Jakákoliv zahraničně politická alternativa, jež by byla v rozporu s republikánskými principy byla opuštěna (Aktas, 2010: 8).

¹⁴ Ataturkism or Kemalism, dostupné na <http://www.defence.pk/forums/strategic-geopolitical-issues/6879-ataturkism-kemalism.html> (4.6.2012)

¹⁵ S ohledem na neoddělitelnost kemalistické zahraniční politiky od politiky domácí bude v praktické části práce věnován prostor rovněž vývoji na turecké domácí scéně.

Kemalistický reformní proces přímo ovlivnil post-osmanský vývoj a směřování nové turecké zahraniční politiky. Legitimita Osmanské říše byla založena na náboženských motivech a ochraně víry, jak v domácí, tak v zahraniční politice. Naopak legitimita nově vzniklé Turecké republiky byla založena na nacionalismu a sekulárním souboru západních principů (Bozdaglioglu, 2008: 60-61).

Nově vzniklá Turecká republika stanovila tři základní politické priority v oblasti zahraniční politiky:

- (a) transformace Osmanské říše do národního státu a udržení hranic nově vzniklé Turecké republiky;
- (b) soulad mezi mezinárodní a domácí politikou;
- (c) bezpečnostní zájmy jako jasná priorita v zahraničně politické agendě (Aktas, 2010: 7).

Kemalistická zahraniční politika je realistická. Kemalismus klade důraz na suverenitu, civilizaci a racionalitu. Zásady nacionalismu, revolucionismu a sekularismu mají rovněž zahraničně politickou dimenzi. Principy kemalistické zahraniční politiky zahrnují jak kruhovou, tak lineární logiku. Kruhová logika brání ustanovený status quo. Lineární logika reviduje cíle zahraniční politiky na základě nových podmínek pro dynamický ideál bytí na úrovni toho, co je šesti šípy identifikováno jako více civilizované země. Kemalistické cíle zachování statu quo a civilizacionismu nejlépe vyjadřují kruhovou a lineární logiku, která může být zpozorována v odlišných artikulacích zahraničních principů kemalismu. Kromě toho lze zřetelně zpozorovat, jak způsob těchto dvou cílů byl definován navržením dvou odlišných zahraničně politických orientací pro Tureckou republiku (Bagdonas, 2008: 30-31).

Lze nalézt celou řadu konceptů, které definují tradiční principy turecké zahraniční politiky – opatrnost, konservativismus, protekcionismus, izolacionismus, rovnováha moci, pasivita, neutralita, reaktivita, bilateralita. Nicméně mezi dva klíčové pilíře kemalistické zahraniční politiky, které se ukrývají v Atatürkově zahraničním mottu *Mír doma, mír ve světě*, patří:

- (1) zachování statu quo a princip plné nezávislosti;
- (2) orientace na Západ (Aktas, 2010: 5), (Uzer, 2011: 61-62).

2.2.1 Zachování statu quo a princip plné nezávislosti

Ve studiích, které se zaměřují na cíle kemalistické zahraniční politiky je principu zachování statu quo a s ním spojené plné nezávislosti připisováno zvláštní místo. Uchování statu quo odkazuje k realistickým aspektům turecké zahraniční politiky a to zejména ze čtyř důvodů:

- (a) chrání územní jednotu;
- (b) odmítá jakékoliv zásahy do vnitřních záležitostí státu;
- (c) podporuje svobodu volby ve vedení zahraničních záležitostí;
- (d) uskutečňuje politiku rovnováhy moci a sleduje národní zájmy (Bagdonas, 2008: 31-32).

Uchování statu quo usiluje o ochranu státu (*devletin bekasi*) před invazí či rozdělením. Zmíněný princip brání národní hranice republiky a odmítá veškeré iredentistické snahy. To byl také jeden z důvodů, proč Turecko nebylo ochotné zapojit se do tažení za účelem obnovení svých dřívějších osmanských území (Uzer, 2001: 83).

Kemalistická zahraničně politická koncepce se snaží vyvarovat nejrůznějším separatistickým a odstředivým silám. Kemalistická zahraniční politika je dlouhodobě ovlivňována obavami z možného rozpadu republiky, které byly posíleny především kurdskými požadavky na autonomii (Yavuz, 2009: 205).

Kemalistickou zahraniční politiku lze označit za defenzivní realismus. Turecko samo sebe označilo za mírumilovný stát zcela spokojený se svým územím. Bezpečnost a přežití státu měly být zajištěny prostřednictvím maximalizace moci zaměřením se na posílení turecké armády, ekonomie a navázáním přátelských vztahů s dalšími zeměmi v rámci politiky statu quo (Uzer, 2011: 67).

Princip plné nezávislosti usiluje o mnohostranné vztahy s dalšími zeměmi založenými na suverénní autoritě státu a národních zájmech. Plná nezávislost předpokládá aliance, které střeží status quo a slouží jako záruka proti potencionálním hrozbám. Pro plnou nezávislost není klíčový anti-imperialismus, ale suverenita (Bagdonas, 2008: 35).

Tradiční kemalistická geografická imaginace je založena na myšlence území národního státu. Národní stát vytváří smysl jasně ohraničené vlasti v striktních územních termínech. Kemalistická regionální rétorika je založena na myšlence, že země je obklopena nepřáteli a musí čelit neustálým hrozbám za účelem udržení statu quo.

Zmíněný kemalistický diskurz pomáhal tvůrcům politiky vytvořit silný smysl pro obranu země, mobilizoval domácí podporu a zároveň upevňoval moc politických činitelů (Aras, Caman, Dagci, 2009: 27).

2.2.2 Orientace na Západ, civilizacionismus, modernizace

Kemalistický civilizační ideál je spojen se západními hodnotami. Současnou civilizací je myšlena nepochybně civilizace západní, která dle kemalismu znázorňuje nejpokročilejší civilizaci doby. Modernizace se v kemalistickém diskurzu stala synonymem westernizace. Modernizace jakožto proces a ideál naznačuje přechod Turecka z východní do západní civilizace. Civilizační ideál mohl být nejlépe dosažen prostřednictvím harmonizace modernizačních opatření doma s úrovní dosaženou evropskými zeměmi. To znamenalo plné a trvalé ukotvení Turecka na Západě (Bagdonas, 2008: 37-38).

Cílem kemalistických reforem je přeměna Turecka v civilizovanou moderní zemi západního typu. Kemalismus volá po přijetí západních evropských hodnot, kultury, životního stylu a politického systému. Kemalistické modernizační snahy zobrazují rozpor mezi dvěma odlišnými póly. Jedná se o všeobecné vnímání Západu jako civilizovaného a naopak Východu jako necivilizovaného. Západ je vnímán jako vědecký, osvícenský a progresivní. Naopak Východ je dle kemalismu pověřivý, omezený, nevzdělaný, iracionální, zaostalý a dokonce fanatický (Özdemir, 2010: 101).

Kemalismus věří, že pro dosažení modernity je nutné být západní. Islám je v kemalistickém diskurzu reprezentován jakožto ztělesnění Východu. Kemalismus klade důraz na vykořenění jakéhokoliv spojení s Východem a definuje sám sebe jakožto součást Západu. Tento protiklad mezi Západem a Východem nutí kemalismus hájit svou západní identitu odmítnutím a potlačením identity východní (Sayyid, 2003: 68).

Propast mezi Východem a Západem je velmi široká a dále se rozšiřuje. Proto je dle kemalismu nezbytné zahájit rychlý proces modernizace, aby byla překlenuta existující propast. Dostihnutí úrovně západní civilizace se stává záležitostí života a smrti. Tyto úvahy vedly kemalismus k radikálnímu závěru, že změny v Turecku musí být dokonce rychlejší než ty, které proběhly na Západě. Toto vědomí naléhavosti prostupuje celým kemalistickým diskurzem. A co je nejdůležitější, toto vědomí opravňuje kemalismus obejít se bez osmanské islámské minulosti

(Çarmikli, 2011: 253).

Kemalistická prozápadní orientace znamená nejen příklon k západním státům v zahraniční politice, ale také pohled na západní svět spolu s jeho demokracií a životním stylem jako na něco, co by mělo být napodobeno a zvnitřněno (Uzer, 2011: 58).

Kemalistická zahraniční politika usiluje o radikální transformaci země a její konečné začlenění mezi evropské civilizované země. Kemalismus věří, že Turecko může navázat vztahy s evropskými národy bez dřívější zášti a nepřátelství. Atatürkovo motto *Mír doma, mír ve světě* se stalo základním kamenem turecké zahraniční politiky. Turecko se snažilo vyhýbat všem konfliktům, bylo opatrné a pacifistické (Çarmikli, 2011: 109).

Hrozbu pro kemalismus představuje politický islám, který je v rozporu se západním sekulárním charakterem kemalismu. Armáda se stala klíčovým garantem kemalismu proti vnitřním i vnějším hrozbám. Rétorika kemalistických civilních a vojenských elit je historicky extrémně proevropská. Závěrem lze shrnout, že se právě westernizace stala zcela fundamentálním rysem kemalismu (Tocci, 2001: 10-19).

2.2.3 Kemalismus a osmanské dědictví

Kemalistická ideologie měla od počátku jeden hlavní cíl, kterým se stalo rychlé skoncování s osmanskou minulostí. Turecká republika se prohlašovala za právoplatného dědice dřívějších západně orientovaných vznešených tureckých kmenů na úkor delegitimizace osmanského dědictví. Kemalismus kladl důraz na turecké předislámské kořeny. Objevovaly se vazby Turků ke starověkým civilizacím jako byli Chetitě, Etruskové či Sumerové. V Turecku vznikla celá řada studií, jež tvrdila, že Turci mají brachycefální lebku, a proto patří k evropské rase. Všechny podobné teorie je nutné chápat s ohledem na jednotlivé kemalistické reformy, jejichž hlavním cílem bylo vytvořit moderní tureckou společnost po vzoru Západu (Kučera, 2007: 8-10).

Odmítnutí osmanské islámské minulosti odkazuje na podstatu republikánského úsilí o přeměnu turecké identity. Osmanské dědictví včetně islámu se stalo součástí jakéhosi „tábora zla“. V kemalismu začalo být vše osmanské spojováno s výrazy jako zastaralý, nedynamický, despotický a kazící turectví (Walker, 2011: 19-20).

Osmanská říše byla považována za viníka odpovědného za bídu a neštěstí tureckého národa a zároveň za překážku kemalistické modernizace. Hanobení osmanské

minulosti se stalo jedním z ústředních elementů kemalistického diskurzu, který se silně odrážel v zahraniční politice (Çarmikli, 2011: 215).

Kemalismus zobrazuje osmanskou zahraniční politiku pod vlivem islámu jako ideologickou a expanzionistickou. V protikladu k ní je kemalistická zahraniční politika definována jako nedobrodružná, neriskantní a neagresivní. Jejím cílem je ochrana územní celistvosti země spíše než imperiální pokusy o rozšíření tureckých hranic. Kemalismus v zahraniční politice usiluje o dosažení racionálních cílů a na náboženské motivy není brán zřetel (Bagdonas, 2008: 30).

Kemalistická zahraniční politika vnímá islám jako negativní a druhořadý. Kemalismus chápe islám jako tradiční sílu, jež prosazovala nadvládu náboženství a představovala tedy překážku k pokroku. Pro dosažení kemalistické modernizace bylo nutné islám ze zahraničně politické agendy odstranit (Çarmikli, 2011: 128).

Kemalistická zahraniční politika odmítá osmanský pan-islamismus. Kemalistickou zahraniční politiku lze označit jako anti-imperialistickou. Kemalistický režim se vzdal všech iredentistických aspirací a pan-islámských myšlenek muslimského politického bratrství (Alaranta, 2011: 96). Kemalismus se rovněž silně ohrazuje proti osmanské národní heterogenitě. Kemalismus jasně odmítá koncepci multikulturalismu. Na rozdíl od osmanské doby se kemalismus striktně staví proti mnohonárodnosti a kosmopolitanismu (Taspinar, 2008: 2-5).

Jak už bylo zmíněno, kemalistická zahraniční politika je historicky extrémně proevropská. V protikladu k osmanské minulosti se kemalisté snažili nasměrovat nově vzniklou republiku na Západ, co nejdále od nerozvinutého Blízkého východu (Tocci, 2001: 19). Kemalistická zahraniční politika tradičně prokazovala malý zájem o blízkovýchodní země. Důvod, proč Turecko do velké míry ignorovalo Blízký východ, najdeme v turecké státní identitě, která je definována kemalistickými hodnotami. Kemalistické paradigma má větší sklon k ochraně územní integrity a tureckých hranic. Kemalistická zahraniční politika zpřetrhala kontakty s Blízkým východem a nezasahovala do regionálních záležitostí a sporů. Bezpečnostní kultura země byla založena na defenzivní realpolitice, která naznačovala nezapojování se v sousedních regionech.¹⁶

¹⁶ Identity in International Relations: Turkey's proactive Middle Eastern policy since 2002, dostupné na <http://www.globalaffairs.es/en/identity-in-international-relations-turkeys-proactive-middle-eastern-policy-since-2002> (1.4.2012)

3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA NEO-OTOMANISMU

3.1 Neo-otomanismus a doktrína „Strategic Depth“

Termín neo-otomanismus (*Yeni Osmanlıcilik*) byl poprvé použit tureckým akademikem a publicistou Cengizem Candarem. Jedná se o tureckou politickou ideologii, která obecně prosazuje aktivní spolupráci Turecka s muslimskými blízkovýchodními zeměmi a klade důraz na osmanské dědictví turecké společnosti. Neo-otomanismus představuje dramatický odklon od tradiční kemalistické zahraničně politické koncepce (Murinson, 2009: 946-947).

Lze definovat tři základní faktory neo-otomanistické zahraniční politiky. Prvním faktorem je ochota smířit se s osmanským a islámským dědictvím doma i v zahraničí. Cílem neo-otomanismu není snaha o vzkříšení tureckého imperialismu na Blízkém východě ani vytvoření islámského soudního systému. Neo-otomanismus místo toho preferuje mírnější verzi sekularismu doma a aktivnější zahraniční politiku především na Blízkém východě. Neo-otomanismus otevírá dveře méně etnické a více multikulturní konceptualizaci občanství, neboť je smířen s imperiálním a multinárodním odkazem Osmanské říše. Pro neo-otomanismus nepředstavuje hlavní hrozbu politický islám a kurdská kulturní práva, dokud Kurdové dodržují lojalitu k Turecké republice. To je v protikladu ke kemalistické koncepci, jež přísně trvá na asimilační politice směrem ke Kurdům. Neo-otomanismus klade důraz na posílení role islámu, který by ideálně měl hrát významnější roli při budování sdílené turecké identity (Taspinar, 2008: 14-15).

Druhý faktor neo-otomanismu zdůrazňuje pocit velkoleposti a sebedůvěry v zahraniční politice. Neo-otomanismus pojímá Turecko jako regionální supermocnost. Turecko jako ústřední stát by mělo hrát aktivní diplomatickou, politickou a ekonomickou roli v regionu. Kemalisté pokládají neo-otomanismus za příliš dobrodružný a škodlivý tureckým národním zájmům. Kemalistická zahraniční politika odmítá panturkické či islámské otevření se Blízkému východu, které neo-otomanismus naopak podporuje. Třetí faktor neo-otomanismu představuje cíl zahrnout Západ stejně jako islámský svět. Podobně jako Istanbul, který se nachází mezi Evropou a Asií. Evropský odkaz je rovněž považován za důležitý. Neo-otomanisté jsou otevření Západu stejně jako osmanskému muslimskému dědictví. Takový pragmatismus tvrdá kemalistická linie postrádá. Kemalismus považuje islám a multikulturalismus za

potencionální nepřátele Atatürkovy republikánské ideologie. Když neo-otomanisté podporují ambiciózní regionální politiku na Blízkém východě, kemalisté volí umírněnou opatrnost (Taspinar, 2008: 15-16).

Jak již bylo řečeno, neo-otomanismus propaguje multikulturní, multietnickou identitu namísto jednotného etnického tureckého nacionalismu. Národní kulturní bohatství spočívá dle neo-otomanismu v rozmanitosti a kulturním pluralismu. Kemalismus klade důraz na národní začlenění, přizpůsobení a odmítnutí multikulturalismu. Naopak neo-otomanismus je otevřen kulturním právům pro Kurdy. Na rozdíl od kemalistů vnímají neo-otomanisté islám jako společného jmenovatele mezi Turky a Kurdy. Neo-otomanismus se usiluje povznést nad kemalistické paradigma. Ve srovnání s kemalismem je neo-otomanismus sebejistější a méně zaměřený na kurdskou hrozbu. Cílem je učinit z Turecka silného regionálního aktéra, jenž se snaží řešit regionální a globální problémy. Koncepce neo-otomanismu však nesleduje imperialistickou politiku zacílenou na vzkříšení osmanského impéria. Namísto imperiální nostalgie se zaměřuje na projekci turecké soft power. Obdobně jako francouzský gaullismus hledá tureckou majestátnost a vliv v zahraniční politice. Pravděpodobně rozhodující rozdíl mezi kemalismem a neo-otomanismem pramení z jejich odlišných vizí Turecka. Neo-otomanismus usiluje o smíření republiky s její multikulturní, muslimskou a imperiální minulostí. Nesnaží se o odmítnutí úspěchů Mustafy Kemala Atatürka, ale o usmíření či normalizaci výstřelků pojících se s radikálním kemalismem. Kemalisté a neo-otomanisté se ostře rozcházejí v otázce nošení pokrývek hlav. Neo-otomanismus považuje otázku šátků za věc individuální náboženské svobody, kemalismus naopak vnímá pokrývku hlavy jakožto symbol politického islámu a posla fundamentalistické revoluce. Atatürk zakázal ženám ve veřejných prostorech nosit muslimské šátky. To samé platilo v případě mužských pokrývek hlav – fezů.¹⁷ Uvedené odlišnosti¹⁸ mezi kemalismem a neo-otomanismem jsou klíčové pro tureckou zahraniční politiku, neboť vedou k odlišnému vnímání Blízkého východu a Západu (Taspinar, 2008: 3-4).

¹⁷ Viz kapitola 4.1 Vývoj turecké politiky od založení republiky do padesátých let.

¹⁸ Navzdory mnohým odlišnostem lze mezi kemalismem a neo-otomanismem najít i společné rysy. Oba proudy sdílejí silný smysl pro patriotismus a náklonnost k tureckému státu. Neo-otomanismus je pragmatičtější a liberálnější než kemalismus. Kemalismus i neo-otomanismus sdílejí státocentrický pohled na svět a turecké národní zájmy (Taspinar, 2008: 17).

Neo-otomanistická koncepce turecké zahraniční politiky vychází z knihy Ahmeta Davutoglu *Strategic Depth*.¹⁹ Zmíněná kniha je analyticky a novinářsky všeobecně považována za základ současné turecké zahraniční politiky (Walker, 2011: 26).

Nicméně je nutné zdůraznit, že Davutoglu pojmenování turecké zahraniční politiky jakožto neo-otomanismus odmítá a spíše se přiklání k označení „Strategic Depth“ či „politice nulových problémů“. Davutoglu se obává, že neo-otomanistické označení by mohlo vést sousední státy k vnímání nové turecké politiky jako expanzionistické. Davutoglu proto tvrdí, že Turecká republika je moderní národní stát a s dřívějšími osmanskými zeměmi regionu jedná jako se sobě rovnými. Davutoglu argumentuje, že Turecko přistupuje stejně jak k malým, tak k velkým zemím. Davutoglu tímto postojem zdůrazňuje, že Turecko nemá žádný záměr ovládnout své sousedy.²⁰

Následující kapitola vychází z knihy *Strategic Depth*. Ahmet Davutoglu ve srovnání s Mustafou Kemalem rozpracoval své myšlenky mnohem více teoreticky. Ahmet Davutoglu je skutečným teoretikem, který nejprve vytvořil teorii a tu pak zavádí do praxe.

3.1.1 Metodologický kontext

Metodologické základy doktríny *Strategic Depth* jsou načrtnuty v úvodní části stejnojmenné knihy. Důraz je kladen na dva principy. Jedná se o (a) multidimenzionální procesuální přístup a (b) interdisciplinární perspektivu. Multidimenzionální procesuální přístup označuje zahrnutí sociálních studií do rámce rozpoznávaných mentálních fází. Sociální studia zahrnující mezinárodní vztahy mají pět vzájemně propojených dimenzí. Jedná se o zobrazení (*tasvir*), popis (*açıklama*), pochopení (*anlama*), význam (*anlamlandırma*) a instrukce (*yönlendirme*). Uvedené dimenze jsou rovněž vymezené jako stádia celku. Procesuální analýza s vědeckou platností předpokládá postupné

¹⁹ V textu bude používáno originální označení *Strategic Depth*.

²⁰ Interpreting foreign policy correctly in the East-West perspective, dostupné na <http://www.todayzaman.com/news-214522-comments-on-discussions-regarding-a-shift-of-axisinterpreting-foreign-policy-correctly-in-the-east-west-perspective-by-adem-palabiyik.html> (17.4.2012)

zahrnutí všech uvedených částí (Aktas, 2010: 43).²¹

Fáze zobrazení vytváří obraz toho, co je pozorováno. Řádné zobrazení zahrnuje nutný soubor časových a prostorových dat v rámci objektivních měřítek. Nedostatky v časové a prostorové dimenzi ve fázi zobrazení mají za následek úzký rozhled a špatné vnímání. Rovněž vnáší řadu chyb do následujících úrovní procesuálního řetězce. Popis, jenž zahrnuje náležité geografické a historické údaje pomocí dostatečné vědecké objektivnosti, poskytuje procesu analýzy hloubku a logiku (Aktas, 2010: 44).

Fáze popisu vysvětluje pozorované prostřednictvím vztahu příčiny a následku v rámci platného konceptuálního rámce. Ten získává hloubku a význam spolu s dimenzí pochopení. S pochopením dochází k přenosu mezi mentálním procesem a faktem a je získán pomocí systematické abstrakce. V momentě dosažení významové úrovně do procesu vstupuje teoretický rámec. Jinak řečeno, korespondují spolu zobrazení s pozorováním, popis s konceptualizací, pochopení s abstrakcí a nakonec význam s teorií. Poslední fáze, tj. fáze instrukce, je částí, kde jsou získány výsledky a dochází k ovlivnění procesů. Systematická procesuální analýza s logickou konzistencí a historickou platností týkající se předchozích čtyř úrovní umožňuje trvalé a účinné řízení politické praxe, a to v rovině instrukcí (Aktas, 2010: 44).

Fáze instrukcí požaduje další vysvětlení v důsledku odlišných, specifických rysů. Úroveň instrukcí je považována za výsledek celého procesu. Jedná se rovněž o fázi spojující teoretický proces s praxí. Na úrovni instrukcí dosahuje subjektivita vrcholu, zatímco analytik je při zobrazování skutečnosti plně objektivní. Tato situace je zásadní charakteristikou celého procesu. Během postupu od úrovně zobrazení k úrovni instrukcí jsou do procesu zapojeny takové parametry ustavení myslí jako vnímání, symboly a interpretace. Na úrovni instrukcí je do procesu zahrnuta politická a společenská odpovědnost spolu s vědeckou etikou (Aktas, 2010: 45).

Strategická analýza s dostatečnou vědeckou hloubkou může být dosažena pouze prostředky výše zmíněné multidimenzionální procesuální analýzy. Tato metodologie zabraňuje analytikům chybovat tím, že zobrazí okamžité statické obrazy.

²¹ S ohledem na skutečnost, že kniha *Strategic Depth* je v současné době dostupná pouze v turečtině a řečtině je následující text získán z práce Gülbahara Yelkena Aktase. Aktas čerpá přímo z hlavního díla Ahmeta Davutoglu – *Strategic Depth*.

Statické obrazy, které jsou zahrnuty nezávisle jeden na druhém, zapříčiňují nedostatek v časové dimenzi. Podobně i jednodimenzionální okamžité zobrazení má za následek rozlomení systematického celku v mikroanalýzu. Multidimenzionální procesuální analýza tudíž umožňuje analytikovi ustavit správný vztah teorie a faktu prostřednictvím široké perspektivy s významuplně integrovanými částmi procesu (Aktas, 2010: 45).

Druhým metodologickým principem je interdisciplinární perspektiva. Mezinárodní vztahy jsou dnes propojeny s mnoha dalšími disciplínami. Lze uvést například politologii, sociologii, historii či politickou historii. Viditelné skutečnosti mezinárodních událostí jsou výsledkem diplomacie a mezinárodní politiky. Avšak zmíněné skutečnosti se projevují v závislosti na hluboce zakořeněném společenském, historickém, politickém a ekonomickém pozadí. Diplomatické kroky či taktické manévry mezinárodní politiky nepostačují k plnému pochopení skutečností mezinárodních vztahů. Proto Davutoglu tvrdí, že je nutné začlenit podkladové faktory do interdisciplinární perspektivy. Doktrína Strategic Depth tedy nabízí multidimenzionální procesuální analýzu s interdisciplinární perspektivou (Aktas, 2010: 45).

Turecko zaujímá ústřední pozici s ohledem na své geografické a dějinné zvláštnosti. Turecko je umístěno na křižovatce světové pevniny. Podobně historické interakce a transformace jdou po staletí ruku v ruce s tureckou politickou geografíí. Strategická analýza turecké pozice ve světové politice získává platnost, pokud je utvořena ve správném strategickém rozsahu, a to jak geograficky, tak historicky. V tomto smyslu nedostatky v časové či prostorové dimenzi vyústí ve statický významový kontext. Takový přístup vede k nedostatečnému poznání důležitosti turecké mezinárodní pozice. Adekvátní zkouška turecké pozice ve světě vyžaduje širší perspektivu překračující dané parametry této současné pozice. Toho může být dosaženo prostřednictvím na proces zaměřené perspektivy s historickou a dějinnou hloubkou a multidimenzionálním výzkumem (Aktas, 2010: 46).

3.1.2 Konceptuálně-teoretický rámec

Davutoglu charakterizuje „moc“ jako ústřední informaci mezinárodní politiky. Davutoglu určuje dvě základní kategorie proměnných moci – trvalé a potenciální.

Trvalé proměnné představují neměnné faktory jako geografii, historii, obyvatelstvo a kulturu. Státy nejsou schopné vlastní vůlí změnit uvedené faktory v krátkodobém a střednědobém časovém horizontu. Pokud však státy moudře přehodnotí váhu každého faktoru v jejich poměru sil, propojené změny v mezinárodním prostředí vytvoří dostatečnou základnu pro dynamické vedení zahraniční politiky (Aktas, 2010: 46-47).

Potenciální proměnné jsou nestálé a závisí na tom, jak státy využijí svého potenciálu. Jedná se o technologické, ekonomické a vojenské schopnosti země. Pokud jsou zmíněné faktory efektivně povzbuzovány, vliv země v mezinárodní politice stoupá. Davutoglu dále zmiňuje tři doplňkové faktory, mezi které lze zařadit strategické ustavení mysli, politickou vůli a strategické plánování. Strategické ustavení mysli je souhrn toho, jak společnost vnímá čas, prostor a identitu, což formuje směr zahraniční politiky. Tento faktor je živěn historickými prostředky a geografickou oblastí životů s vědomím identity. Strategické ustavení mysli je vytvářeno trvalými proměnnými moci zemí. A to určuje jaké je stanovisko společností v ohledu na jejich pozici ve světě. Strategické plánování se objevuje ve formě strategie v dlouhodobém a taktiky v krátkodobém období. Taktika s přizpůsobivými alternativami umožňuje zemím uskutečňovat dlouhodobě strategie. Stejným způsobem dobře naplánované strategie vyžadují úspěšné využití potenciálních proměnných moci se silnou politickou vůlí (Aktas, 2010: 47).

Politická vůle je element spojený s lidským faktorem. Silná a konzistentní politická vůle může být ustavena přesně stanoveným lidským faktorem se strategickým ustavením mysli. Strategické ustavení mysli může transformovat mocenské parametry země do úspěšných politických iniciativ. Dále lze tímto způsobem zvýšit váhu každého parametru moci v poměru sil země. Oproti tomu špatně nastavené nebo strategicky neadekvátní nastavení mysli může mít negativní dopad. Chybné ustavení mysli plýtvá potenciálem existujících mocenských proměnných, a dokonce snižuje váhu poměru moci země. Tyto proměnné mohou být převedeny do prvků strategické moci pouze pomocí jejich integrace s životaschopným plánováním a konzistentní politickou vůlí propojenou dobře vybaveným lidským faktorem (Aktas, 2010: 48).

3.1.3 Zhodnocení tureckých mocenských proměnných

Co se týče úvahy o turecké tradiční kemalistické politice, Davutoglu zastává jasně kritický postoj. Davutoglu kritizuje zejména selhání v oblasti strategického myšlení a v tvorbě turecké zahraniční politiky. Nedostatky dle něj vyvstávají v závislosti na percepčních a interpretačních neshodách v tureckých mocenských proměnných, nedostatku strategického ustavení mysli a politické vůle (Aktas, 2010: 48).

Turecké problémy se strategickým myšlením mají historické, institucionální a na identitě založené pozadí. Turecké strategické teoretické iniciativy jsou formovány v byrokratickém a oficiálním kontextu. Tyto iniciativy sledují krátkodobé politické podněty, jež jsou omezeny ideologickými zájmy. Proces zahraniční politiky postrádá strategický přístup. Tato situace vrhá negativní dopad na vývoj strategického myšlení a formování strategických alternativ. Strategické myšlení je svobodný duševní a racionální proces. Davutoglu tvrdí, že k zlepšení strategického myšlení je nutné využít nezávislá výzkumná centra a univerzity (Aktas, 2010: 49).

Politická vůle s nekvalifikovanými lidskými zdroji představuje další subfaktor institucionálních nedostatků v Turecku. Politická vůle je aktivní faktor při vytváření zahraniční politiky země. Špatná a slabá koordinace mezi mocenskými proměnnými a strategickým plánováním vede k nedostatku dlouhodobých strategií a k jejich odchylkám. V případě Turecka krátkodobé koaliční vlády znemožnily zformování dlouhodobého strategického plánování s konzistentní a strategickou interpretací mocenských proměnných (Aktas, 2010: 49).

Historické pozadí je druhým důležitým faktorem v turecké neschopnosti strategického myšlení. Turecká republika vznikla na historických a geopolitických základech Osmanské říše. Nicméně ihned po vzniku republiky se Turecko pustilo do hlubokého sociopolitického reformního procesu. Turecko se stalo národním státem. Co se týče zahraniční politiky, nová kemalistická vize měla negativní dopad na strategickou kontinuitu utváření turecké zahraniční politiky a došlo k narušení strategického uvědomění. Nebyla nalezena spojitost mezi domácí politickou kulturou a strategickými potřebami zahraniční politiky. Turecko sledovalo nevýnosné zahraničně politické vztahy, které byly utvářeny prostřednictvím vnitřních politických sporů a vnějšími hrozbami. Turecko ztratilo statut „great power“ a zaměřovalo se pouze na své přežití. Turecko se postupně odcizilo sousedním zemím a regionům. Sdílená historie

s blízkovýchodním regionem, která sahá do minulosti, nebyla strategicky zužitkována. Turecký kemalistický přístup omezil strategické myšlení ve vztahu k sousedním zemím. Strategické výhody za hranicemi se s pokračujícími lety zmenšovaly a byly negativně ovlivněny kemalistickou koncepcí. Davutoglu upozorňuje, že Turecko potřebuje nutně přepracovat vnitřní dynamiku k vytvoření dostupných podmínek pro strategické myšlení (Aktas, 2010: 49-50).

Otázka identity představuje třetí faktor. Turecko se dlouhodobě potýká s problémem identity. Turecko se nejen odcizilo sousedním zemím a regionům, ale rovněž své vlastní historii. Nově vzniklý národní stát odmítl osmanský odkaz a s ním spojenou historickou kontinuitu. Historický odkaz byl náhle vnímán jako hrozba existence nové Turecké republiky. Vnímání hrozeb se stalo středobodem kemalistické koncepce. Vnímání výzev pramenících z historického dědictví Osmanské říše bránilo vzniku jednotného uvědomění s ohledem na identitu. Turecká republika se od své minulosti oddělila jak geograficky, tak historicky. V zahraničních vztazích zmíněná situace vedla k nedostatku iniciativy a lhostejnosti ke své historické kontinuitě. Turecko sledovalo po desetiletí jednodimenzionální na bezpečnost zaměřenou zahraniční politiku. Turecko nedokázalo vytvořit své vlastní strategické myšlení následkem zakořeněné defenzivní pozice a pouze se snažilo odstranit hrozby ve vnímání pomocí reaktivních krátkodobých protitaktik. Výsledkem se stala nezpůsobilost správného využití tureckých mocenských proměnných, jež vedla k neschopnosti strategického myšlení (Aktas, 2010: 50-51).

Davutoglu argumentuje, že turecká jedinečná historická a geografická pozice vyžaduje vznik komplexní geopolitické strategie překračující mentální i územní hranice. Turecká zahraničně politická strategie v novém tisíciletí musí přiměřeně postupovat jak časovou, tak prostorovou dimenzí. Doktrína Strategic Depth nabízí nový metodologický a konceptuální nástroj pro cyklus zobrazení, popisu, pochopení, významu a instrukce strategického myšlení. Turecký dynamický proces transformace v rámci dynamického mezinárodního prostředí může být úspěšně dokončen pouze pomocí multidimenzionální procesuální analýzy tureckých mocenských proměnných ve shodě se strategickou perspektivou (Aktas, 2010: 57).

3.1.4 „Strategická hloubka“ turecké mezinárodní pozice

Davutoglu ve zmiňované knize *Strategic Depth* tvrdí, že hodnota národa je ve světové politice určována geostrategickým umístěním a historickou hloubkou.²² Dle jeho logiky je Turecko zcela unikátní zemí s ohledem na své geopolitické umístění, a to zvláště díky kontrole nad úžinami a osmanskému dědictví. Turecko ovládá historické strategické cesty z Balkánu a kavkazských hor až k vysokým anatolským rovinám, které postupně ovládají celý úrodný půlměsíc, který dosahuje k bohatému Perskému zálivu a Rudému moři. Turecko se nalézá rovněž na křižovatce hlavních vzdušných, pozemních a mořských cest moderní doby spojujících průmyslově vyspělé části Evropy s ropným Blízkým východem (Aydin, 1999: 165).

Davutoglu zdůrazňuje turecké jedinečné umístění a tvrdí, že se Turecko nachází přímo v centru „Afro-Eurasie“. Turecko je evropská, blízkovýchodní, asijská, balkánská a zároveň kavkazská země. Turecko sousedí²³ s Afrikou, černomořskými státy a Kaspickým mořem.²⁴ Turecko je země s rozmanitými regionálními identitami. Podobně jako Rusko, Írán, Německo či Egypt, Turecko nemůže být geograficky či kulturně pochopeno pouze ve spojení s jedním regionem. Turecké rozlišné regionální spojení poskytuje zemi schopnost manévrování v několika regionech současně (Davutoglu, 2008: 78).

Turecko je zároveň přirozeným dědicem Osmanské říše,²⁵ jenž má potenciál jednou znovu sjednotit celý muslimský svět (Walker, 2011: 26). Davutoglu nazírá na Turecko jako na centrální zemi. Dle jeho názoru si Turecko nemůže dovolit sledovat pouze reakční politiku, ale naopak je nutné přijmout politiku aktivní. Pouze aktivní zahraniční politika umožní Turecku ovlivňovat vnější politický vývoj a tím podporovat své zájmy a zajistit si přežití. Kromě toho turecký sílící vliv v oblasti poskytne odrazový můstek pro tureckou mocenskou pozici tváří v tvář globálnímu světu. Davutoglův geopolitický přístup k mezinárodním vztahům je propojen s jeho chápáním role hranou civilizacemi ve světových dějinách. Davutoglu spojil vývoj turecké domácí a zahraniční

²² Interview by Mr. Ahmet Davutoglu published in AUC Cairo Review, dostupné na http://www.mfa.gov.tr/interview-by-mr_-ahmet-davuto%C4%9Flu-published-in-auc-cairo-review-_egypt_-on-12-march-2012.en.mfa (6.6.2012)

²³ Viz příloha č. 2

²⁴ A Conversation with Ahmet Davutoglu, dostupné na <http://www.cfr.org/turkey/conversation-ahmet-davutoglu/p21916> (6.6.2012)

²⁵ Viz příloha č. 3

politiky do širšího pravidla a přiřadil Turecku unikátní misi. Úspěch mise však vyžaduje usmíření Turecka se svou minulostí a zasazení země do pevného geokulturního kontextu. Výsledkem má být kromě dosažení pozice centrální země i obroda islámské civilizace. Davutoglu věří, že Turecko má kulturně historickou odpovědnost, aby hrálo mezinárodní roli. Tato představa se velmi přibližuje americké doktríně, jež pokládá Američany za vyvolený národ (Kardas, 2010: 123-124).

Koncepce Strategic Depth zdůrazňuje význam turecké osmanské minulosti a kulturní vztahy zejména s blízkovýchodními zeměmi. Doktrína avizuje, že by Turecko mělo vyvážit své vazby se Západem vytvořením mnohostranných aliancí. Turecko by mělo využít svůj osmanský odkaz a hrát aktivnější roli na Blízkém východě. Doktrína Strategic Depth, jež zdůrazňuje osmanské dědictví země, se významně liší od tradiční kemalistické zahraniční politiky. Kemalistická ideologie po desetiletí očerňovala roli a význam Osmanské říše a pokládala ji za překážku modernizace. Již Mustafa Kemal Atatürk odmítal vše jen náznakem osmanské. Naopak Ahmet Davutoglu považuje osmanský islámský odkaz za pozitivní. Osmanský odkaz by dle něj mohl pomoci Turecku hrát aktivnější regionální a globální roli (Larrabee, Rabasa, 2008: 76).

Ahmet Davutoglu přemýšlí o turecké budoucnosti v návaznosti na její minulost. Nicméně si moc dobře uvědomuje, že turecký úspěch závisí spíše na správném pochopení současnosti a ne na pošetilém doufání v oživení slavné osmanské minulosti (Alessandri, 2010: 14).

Davutoglu dále tvrdí, že turecká zahraniční politika musí být vedena autonomně. Turecký ministr zahraničí uvádí, že Turecko doplatilo na dojem, že jiné země vytvářejí regionální politiku a Turecko pouze vykonává jimi přidělenou roli. Je nutné odstranit tento psychologický smysl podřízenosti, který pronikl mezi politické elity. Turecko musí vykonávat zahraničně politickou vizi ve shodě se svými národními prioritami. Turecko může uspět nebo selhat, ale rozhodující věcí je, že bude realizovat vlastní politiku. Turecko bude pokračovat v koordinaci své politiky se západními partnery, avšak takové partnerství nesmí negativně ovlivňovat turecké vztahy se sousedy (Davutoglu, 2012: 4).

Davutoglu souhlasí s názorem, že Turecko je rozdělená země (*divided country*). Nicméně dodává, že všichni slavní myslitelé pocházeli z rozdělených zemí. Max Weber byl produktem rozdělené Itálie. Thomas Hobbes je dle tureckého ministra zahraničí „synem“ anglické občanské války a Hegel pochází z rozděleného Německa. Pouze

neklidná duše může přinést nové myšlenky.²⁶

Nová neo-otomanistická geografická imaginace je utvářena s ohledem na měnící se povahu národního státu a jeho hranic, které se rozšířily za mateřskou zemi v poznávací mapě politických činitelů. Ačkoli neexistuje otázka životaschopnosti tureckých hranic, které oddělují zemi od Asie, turecká oblast vlivu, a v dalším smyslu turecká zodpovědnost přesahuje národní hranice s ohledem na dopad nové geografické imaginace. Po odstranění napětí z vnímání domácí hrozby, která byla přítomná v tradiční kemalistické zahraniční politice, ztrácí svůj význam vymezení mezi hranicí a ostatním (*bordering and othering*). Tato transformace vytváří široký dopad na kulturu národní bezpečnosti a geopolitiky, což vede k rozšíření obzorů politických činitelů a k objevení nových postojů v zahraniční politice. Změna může být pochopena v mnohostranném rámci, který zahrnuje transformaci v mnoha oblastech domácí sféry a bilaterální interakce každého prvku politické, ekonomické a kulturní transformace s objevením geografické imaginace. V tomto novém ustavení mysli zmizelo teritoriální omezení tureckého zapojení v Asii, které bylo typické pro kemalismus. Politický vývoj, ekonomické schopnosti, dynamika sociálních sil a schopnost smířit islám a demokracii jsou kvality, které nabízejí Turecku možnost rozvinout a realizovat aktivní a vlivnou politiku ve vzdálených geografických oblastech jako je Asie a Afrika (Aras, Caman, Dagci, 2009: 27).

Dříve bylo Turecko Západem označováno za most mezi Východem a Západem. Davutoglu však tvrdí, že Turecko je ústřední země spíše než pouhý komunikační kanál mezi Západem a Východem. Turecko má schopnosti přispívat k zajištění mezinárodního míru. Turecko může poskytovat stabilitu a bezpečnost nejen pro sebe, ale i pro sousední státy. Je však nutné opustit tradiční kemalistický syndrom zdůrazňující, že je země obklopena nepřáteli (Davutoglu, 2008: 78-79).

Ahmet Davutoglu důrazně dodává, že turecké angažování se na Blízkém východě neznamená, že se Turecko nechce stát součástí EU. Členství v EU dle něj nadále zůstává tureckou prioritou (Davutoglu, 2010: 13).

²⁶ Philosophical depth: A scholarly talk with the Turkish foreign minister, dostupné na http://www.turkishreview.org/tr/newsDetail_getNewsById.action?newsId=223051 (6.6.2012)

Koncepce Ahmeta Davutoglu je založena na třech zásadách:

- (a) islámská civilizace má své vlastní epistemologické a ontologické odlišnosti od Západu;
- (b) Turecko je součástí islámské civilizace a je schopno zaujmout své právoplatné místo mezi muslimskými zeměmi;
- (c) Turecko může překonat svou rozpolcenou identitu integrací do globálních procesů a vedením bloku muslimských zemí.

Bez ohledu na některé kontroverzní myšlenky je Davutoglu intelektuál, jenž vždy zůstal oddaný tureckým národním zájmům. Jeho svět pohled a etika jsou odvozeny z islámu. Zájem Turecka a tureckých občanů stojí nad jeho vlastními osobními zájmy (Yavuz, 2009: 233).

3.1.5 Principy neo-otomanistické zahraniční politiky

Nová turecká zahraniční politika je definována pěti principy:

(1) První princip je založen na nutnosti rovnováhy mezi bezpečností a svobodou. Legitimita každého politického systému se odvozuje od jeho schopnosti zajistit bezpečnost občanů. Davutoglu uvádí, že stát zajistí bezpečnost pro své občany dosažením domácí bezpečnosti a vymýcením možných vnějších hrozeb. Bezpečnost však nemůže být zajišťována na úkor omezení lidských práv a svobod. V takovém případě by nastala anarchie a nepořádek. V tomto kontextu lze tvrdit, že rovnováha mezi bezpečností a svobodou slouží jako ukazatel úspěchu při vytváření demokracie a dobře fungujícího domácího řádu. Princip rovnováhy mezi bezpečností a svobodou zdůrazňuje význam domácí stability pro úspěšnou zahraniční politiku a naopak. Státy, které nejsou schopné dobře řídit vnitřní záležitosti země nemohou plně sledovat jednotný a konzistentní postoj v mezinárodních otázkách. Problémy na domácí politické scéně brání vytvoření strategických zahraničně politických cílů. Vlády, jež nepřiměřeně omezí svobody občanů, aby mohly zajistit bezpečnost se brzy stanou útočnými navenek a autoritativními uvnitř (Davutoglu, 2008: 79-80).

(2) Druhý princip představuje politika nulových problémů k sousedům. Cílem politiky nulových problémů je minimalizace konfliktů ve vztazích se sousedy. Nástrojem pro dosažení výsledku však není vojenská síla, ale diplomatická cesta - soft power (Aktas, 2010: 59).

Politika nulových problémů k sousedům znázorňuje revoluční změnu v tureckém vnímání okolního světa. Zmíněná koncepce reflektuje radikální odchylení se od konvenčního kemalistického pohledu, že je Turecko obklopeno nepřátelskými zeměmi, proti kterým musí být připraveno se bránit za účelem udržení statu quo. Politika nulových problémů redefinuje vztahy Turecka se sousedními státy. Tato politika zdůrazňuje vzájemné porozumění a spolupráci.²⁷

Ahmet Davutoglu poukázal na skutečnost, že v Turecku žije více Ázerbájdžánců než v Ázerbájdžánu, více Albánců než v Albánii, více lidí bosenského původu než v Bosně a více Kurdů než v iráckém Kurdistánu. Vzhledem k této realitě podle něj hrozí, že nestabilita z tureckého sousedství by se mohla rozšířit do samotného Turecka. Z uvedených skutečností vychází koncepce politiky nulových problémů k sousedům. Politika nulových problémů má dva základní cíle – již zmiňovanou snahu urovnat vztahy se sousedy a zároveň posílit úlohu Turecka jako regionálního aktéra. V této souvislosti se o Turecku často mluví jako o budoucím možném lídrovi muslimského světa.²⁸

(3) Třetí princip je založen nejen na vyřešení všech problémů se sousedy, ale také na aktivním budování vztahů se zeměmi v blízkých regionech. Vytváření vztahů se sousedy a blízkými regiony nabízí globální perspektivu tvorby zahraniční politiky. Tento princip navrhuje nevytvářet žádné geografické hranice, které by limitovaly aktivity zahraniční politiky (Davutoglu, 2008: 79-83).

(4) Čtvrtý princip je založen na multidimenzionální zahraniční politice. Cílem je nesoustředit se pouze na sousedy, ale rovněž udržovat dobré vztahy s globálními aktéry. Jedná se zejména o Spojené státy americké a Evropskou unii. Multidimenzionální zahraniční politika opouští kemalistickou jednodimenzionální zahraniční politiku. Nová koncepce požaduje diverzifikaci záležitostí od kultury, ekonomiky až k politice. V důsledku statické polarizace za studené války se bezpečnostní otázky staly hlavními motivy kemalistické zahraniční politiky. Davutoglu poukazuje na fakt, že po skončení bipolární konfrontace se mezinárodní systém stal dynamičtější a vydláždil cestu pro nové zahraničně politické alternativy. Součástí uvedeného principu je rovněž strategická

²⁷ Davutoglu: Turkey's new foreign policy chief, dostupné na <http://www.todayszaman.com/columnists-174256-davutoglu-turkeys-new-foreign-policy-chief.html> (4.3.2012)

²⁸ Ahmet Davutoglu: Turkey's Zero-Problems Foreign Policy, dostupné na http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/05/20/turkeys_zero_problems_foreign_policy?page=fu (12.6.2012)

diverzifikace vnějších vztahů s větším důrazem na regionální stabilitu a silnější ekonomická spolupráce s periferními regiony a zeměmi (Aktas, 2010: 82-85).

(5) Pátý princip klade důraz na rozvoj rytmické diplomacie. Proaktivní rytmická diplomacie odkazuje na vytrvalý aktivismus na diplomatickém poli. Rytická diplomacie se pojí se snahou o dosažení aktivnější role v mezinárodních organizacích a s navazováním kontaktů, které byly v minulosti omezeny. Dále sem patří preventivní intervence k zabránění možných krizí v budoucnosti. Davutoglu doporučuje prozíravou, proaktivní, progresivní politiku pro řešení krizí v sousedních regionech. Rytická diplomacie klade důraz na roli Turecka jako mediátora v konfliktech ve svém sousedství (Davutoglu, 2008: 79-83).

Co se týče oblasti Blízkého východu, turecká pozice v oblasti je založena na čtyřech hlavních principech:

- (1) Za prvé se jedná o bezpečnost pro všechny.
- (2) Za druhé musí být dána přednost dialogu jako způsobu řešení krizí.
- (3) Třetí princip klade důraz na ekonomickou interdependenci. Stabilita na Blízkém východě nemůže být dosažena v atmosféře izolovaných ekonomik.
- (4) Čtvrtý princip zdůrazňuje kulturní koexistenci a pluralitu. Z historického hlediska není žádné město na Blízkém východě složeno z homogenních etnik. Ani Basra ani Damašek, Istanbul nebo Kirkúk nejsou homogenními městy. K tomu, aby mohlo být v regionu dosaženo stabilního řádu, je nutné reflektovat tuto skutečnost (Davutoglu, 2008: 84-85).

4 TURECKÁ POLITIKA DO ROKU 2002

4.1 Vývoj turecké politiky od založení republiky do padesátých let

Turecká republika byla založena 29. října 1923. Mustafa Kemal Atatürk se stal prvním prezidentem nově vzniklého státu, jemuž se podařilo ukončit více než šestisetleté trvání osmanské dynastie. V následujících patnácti letech byl Atatürk hlavním a nezpochybňovaným strůjcem turecké domácí i zahraniční politiky. Jakožto zakladatel moderního tureckého národa mohl zasahovat a také zasahoval v podstatě do všech oblastí veřejného i soukromého života turecké společnosti. Atatürkovy modernizační reformy významně přetvořily turecký stát (Alaranta, 2011: 8).

Zásadním prezidentovým počinem a také velmi důležitým pramenem k tureckým dějinám Kemalovy éry je tzv. *Nutuk*,²⁹ Kemalův projev pronesený na druhém sjezdu Republikánské lidové strany (*CHP/Cumhuriyet Halk Partisi*) v říjnu 1927. Tento projev trval více než třicet šest hodin a prezident ho přednášel po několik dnů. V projevu Mustafa Kemal popsal válku za nezávislost, vznik Turecké republiky a první roky její existence. Čtení projevu symbolizovalo ukončení kemalistické revoluce a začátek kemalismu jako politického režimu (Yilmaz, 2008: 12).

V roce 1934 bylo prezidentovi uděleno čestné příjmení *Atatürk*.³⁰ Toto honosné jméno mělo symbolizovat nezpochybnitelné prezidentovy zásluhy na vybudování a pozvednutí moderního tureckého národa. Nově vzniklá Turecká republika zvolila konstruktivní politiku založenou na vytváření pozitivního obrazu republiky v zahraničí. Zásadní skutečností pro dosažení tohoto cíle byl psychologický dopad z vyhrané války za nezávislost spolu s vlastnostmi a povahou nového vedení země. Byl to Mustafa Kemal, který využil svého renomé vítěze na bitevním poli k tomu, aby si zajistil respekt lidí a vedl je následujícími mírovými roky (Shaw, 1977: 373).

Důležitou charakteristikou nového režimu byla nezvykle silná moc prezidenta, Mustafy Kemala. Jeho moc byla mnohem větší než moc strany a parlamentu (Yilmaz, 2008: 15). Kemalistická Republikánská lidová strana se stala politickým

²⁹ V projevu Mustafa Kemal deklaroval, že politické principy a metody Osmanské říše nemohou nadále sloužit jako směrnice pro novou Tureckou republiku (Alaranta, 2011: 71).

³⁰ Tento výraz bývá často překládán jako „otec Turků“, ale přesnější význam je „otec-Turek“.

nástrojem, prostřednictvím kterého Atatürk vládl novému Turecku. Zřejmě zásluhou Atatürkovy autority a politické moudrosti ale politický systém Turecka nikdy nenabyl extrémní podoby, jako se stalo v řadě tehdejších evropských zemí (Alaranta, 2011: 59).

Významnou oporou kemalistického režimu se stala armáda. Atatürk jakožto hrdina několika válek a faktický vrchní velitel tureckých ozbrojených sil měl v armádě poměrně velký vliv. Turecká armáda byla odhodlána čelit veškerým vnějším i vnitřním hrozbám, které by mohly porušit integritu tureckého kemalistického národního státu. Hlavní hrozbu představoval kurdský separatismus a politický islám (Tocci, 2001: 16).

Atatürkovým snem se stala přeměna Turecké republiky v civilizovanou zemi, přičemž pod pojmem civilizace rozuměl civilizaci západního typu. Jeho záměrem však nebylo napodobování, nýbrž přímé zapojení země do univerzální civilizace. Turecké modernizační snahy ukazují na konflikt mezi dvěma odlišnými póly. Jedná se o všeobecné vnímání Západu jako civilizovaného a naopak Východu jako necivilizovaného. Zatímco evropský styl byl pokládán za vhodný a hodnotný, druhý byl chápán negativně (Özdemir, 2010: 101).

Zakladatel moderního státu Mustafa Kemal Atatürk dal tedy mladé republice do vínku orientaci na Západ. Vskutku, „ukázal na Evropu, jež ztotožnil s civilizací, demokratickým systémem a liberální ekonomikou, jako příklad pro Tureckou republiku“ (Sözen, 2005: 11).

Odkaz Mustafy Kemala Atatürka přetrval v turecké společnosti po dlouhá desetiletí a je zde rozhodně patrný dodnes. Mustafa Kemal není jen historickou postavou, ale je neodmyslitelně a trvale spjat s legitimitou nové Turecké republiky. Tento významný turecký vojevůdce a politik byl bezesporu nejdůležitější osobností moderních tureckých dějin a jedním z nejvýraznějších vůdců meziválečného světa vůbec. Mezi běžnými Turky se Mustafa Kemal stále těší upřímnému obdivu a část Turků na něj pohlíží jako na jakési ztělesnění současného Turecka (Yavuz, 2009: 27).

Mustafa Kemal zavedl celou řadu zcela zásadních reforem, které významně přetvořily tureckou společnost.³¹ Cílem reforem se stala modernizace a sekularizace turecké společnosti a vytlačení islámu z veřejného života. Záhy po vzniku Turecké republiky Atatürk zrušil chalífát – nejvyšší náboženskou instituci celého sunnitského světa. Jednalo se o čin vskutku neobyčejného významu (Fuller, 2008: 26).

³¹ Je nutné zmínit, že některé reformy nebyly tureckým lidem přijímány zrovna s nadšením a část opatření dokonce vyvolávala značný odpor společnosti (Pirický, 2006: 77-78).

V roce 1924 byly uzavřeny soukromé náboženské školy a náboženské soudy. Soudní stejně jako školský systém byl sjednocen ve shodě se státem kontrolovanými sekulárními organizacemi (Yilmaz, 2008: 9). Nová sekulární Turecká republika ustavila přísnou kontrolu nad všemi islámskými uskupeními. Kemalisté považovali islám za hlavní příčinu politického, ekonomického, společenského a kulturního úpadku. Aby bylo úpadku zabráněno, náboženství mělo být kontrolováno státem (Taspinar, 2008: 4-5).

Hlavním prostředkem státní kontroly islámu se stalo Ředitelství pro záležitosti víry, do jehož pravomocí spadala organizace náboženské výuky či výplata mezd kazatelů. Ředitelství získalo plný dohled nad mešitami, neboť byly převedeny pod státní kontrolu. Všichni náboženští funkcionáři se stali státními zaměstnanci a k získání povolení kázat bylo nutné disponovat náboženským vzděláním získaným ve státních školách. Cílem nového režimu bylo zkrotit islám a zaměstnat jej ve službách sekulárních reforem pro upevnění státní moci (Yavuz, 2009: 149).

V roce 1928 byla z ústavy vypuštěna klauzule, která určovala islám za státní náboženství. Islám přestal být oficiálním státním náboženstvím a Turecká republika byla následně prohlášena za sekulární stát. Nová sekulární republika zcela odrážela Kemalovu filosofickou vizi³² (Hale, 2000: 57).

Náboženské modernizační reformy dále obsahovaly zákaz nošení tradičních muslimských náboženských pokrývek hlav (fezů) ve veřejných budovách, školách a úřadech. Modernizace země se odrazila i v odívání žen, kterým bylo zakázáno nosit muslimské šátky. V roce 1926 byl přijat nový občanský zákoník. V podstatě se jednalo o převzetí švýcarského občanského zákoníku. V témž roce bylo také s určitými úpravami převzato italské trestní právo a v roce 1929 německý trestní řád (Kreiser, Neumann, 2010: 198).

Nový občanský zákoník udělil tureckým ženám doposud bezpříkladná práva v rodině stejně jako ve veřejném životě. Občanský zákoník zakázal polygamii a rozvodové právo bylo příznáno ženám. V roce 1926 ženy získaly občanská práva a v roce 1930 následovala práva politická. Pro kemalisty byly ženy důležité zejména jako

³² Hlavním cílem Mustafy Kemala nebylo zcela odstranit náboženství, ale spíše vytvořit soubor institucí, který by islám kontroloval či přeformuloval dle potřeb státních zájmů. Stát zakázal skupiny a strany, které spočívaly na náboženském základě. Úlohou státu se stala organizace náboženských potřeb obyvatel ve shodě se sekulární povahou státu (Yavuz, 2009: 28).

ideologický nástroj k přerušení spojení turecké společnosti s osmanskou islámskou tradicí. Kemalismus chápal ženskou nezávislost jako synonymum k národnímu pokroku. Revoluce v postavení žen byla považována za způsob k dosažení požadované západní civilizační úrovně. V důsledku reforem se ženy staly aktivními ve veřejné sféře. V kontextu kemalistické westernizace zaujímaly ženy privilegované místo. Ženy dostaly nové role, které s hrdostí přijaly a podílely se na modernizaci země (Özdemir, 2010: 101-104).

„Evropeizace“ pokračovala dalšími změnami. Došlo k odstranění islámského letopočtu a místo něj byl zaveden kalendář gregoriánský. V roce 1928 došlo k zavedení latinky namísto arabského písma. V roce 1934 bylo zavedeno povinné používání příjmení dle evropského vzoru (Pirický, 2006: 78-87).

Je nutné zmínit, že bez kreditu národního hrdiny, který Mustafa Kemal získal s ohledem na vítězství ve válce za nezávislost, by jistě nebyl schopný uskutečnit tak radikální reformy (Uzer, 2011: 40).

V zahraniční politice se nově vzniklá Turecká republika silně ohrazovala proti osmanskému expansionismu a iredentistickým aspiracím. Expanzionistická politika byla vnímána jako hlavní důvod častých válek v Osmanské říši, které v konečném důsledku vedly k jejímu zániku. Kemalistická ideologie se zaměřovala na zajištění bezpečnosti a oddanosti všech občanů prostřednictvím vytvoření homogenního a nedělitelného národa. Hranice republiky neměly být vystaveny žádným změnám. Lausanneskou smlouvou se Turecko de facto vzdalo všech požadavků na dřívější osmanské území. Národní stát byl považován za rozhodující pro přežití republiky v nestabilním a nebezpečném prostředí (Tocci, 2001: 2).

Mustafa Kemal Atatürk razil v meziválečném období heslo *Mír doma, mír ve světě*, na základě čehož se Turecko snažilo o zachování statu quo a vedlo realistickou opatrnou zahraniční politiku orientovanou na Západ. Turecká zahraniční politika se rovněž řídila principy dodržování mezinárodního práva a civilizacionismu, jehož cílem bylo pozvednutí Turecka na úroveň západní civilizace (Bagdonas, 2008: 29).

Náboženské záležitosti byly zcela mimo náplň Atatürkovy zahraniční agendy. Místo snah o zvětšení území se nově vzniklá Turecká republika zaměřila na dokončení kulturní revoluce doma (Taspinar, 2008: 6).

Turecká zahraničně politická koncepce byla založena na ochraně a obraně republiky před nejrůznějšími separatistickými a odstředivými silami. Turecká

zahraniční politika byla dlouhodobě ovlivňována obavami z možného rozpadu republiky, které byly posíleny kurdeckými požadavky na autonomii (Yavuz, 2009: 205).

Ve třicátých letech minulého století se vztahy se západními zeměmi výrazně zlepšovaly, mimo jiné v důsledku německých a italských válečných hrozeb. V roce 1934 Turecko podepsalo s Jugoslávií, Rumunskem a Řeckem Balkánský pakt (Pirický, 2006: 93).

Turecko se v meziválečné éře rovněž sblížilo s dalšími zeměmi v regionu, zejména s Íránem, Irákem a Afghánistánem, když s těmito státy podepsalo v roce 1937 Saadabadský pakt. Jedním z primárních cílů Saadabadského paktu bylo potlačit kurdecké vzpoury pod záminkou protikomunistické aliance (Taspinar, 2008: 6).

Dalšího, i když poněkud kontroverzního zahraničně politického úspěchu, Turecko dosáhlo v letech 1936 až 1938. Když se v roce 1936 Francie rozhodla udělit nezávislost Sýrii, propukl spor o Alexandrettský sandžak, jenž turečtí nacionalisté nazývali Hatay (země Chetitů). Turci považovali Hatay za své území, neboť zde žila turecká většina. Nejprve Británie jakožto prostředník rozhodla o vytvoření nezávislého subjektu, nakonec byl však v roce 1939 po souhlasu Francie sandžak připojen k Turecku (Pirický, 2006: 93).

Po smrti Mustafy Kemala se jeho nástupcem stal İsmet İnönü, který pokračoval v Atatürkově zahraničně politickém směřování. S koncem Druhé světové války se Turecko přiklonilo na stranu Západu v boji proti komunistickému expansionismu. Turecko přijalo Trumanovu doktrínu, Marshallův plán a vstoupilo do Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci. Právě zapojení do zmíněných západních institucí vedlo k větší modernizaci a westernizaci. Desetiletí prozápadně orientované zahraniční politiky mělo pozitivní dopad na tureckou snahu ukotvit v politické, bezpečnostní a ekonomické struktuře Evropy (Camyar, Tagma, 2010: 381).

Turecké přijetí Trumanovy doktríny představovalo rozhodující moment v dějinách studené války stejně jako v tureckém hledání poválečné bezpečnosti. Trumanovou doktrínou se Spojené státy začaly účastnit tureckého ekonomického a bezpečnostního vývoje, jenž se stal zásadním faktorem v politice obou zemí během studené války. Od roku 1948 začalo Turecko s americkou pomocí přetvářet svou armádu do důležité vojenské síly. Ekonomická a vojenská spolupráce se Západem se stala základem turecké zahraniční politiky (Shaw, 1977: 400).

Lze říci, že zakladatel Turecké republiky Mustafa Kemal Atatürk snil o přeměně Turecka v zemi západního typu. Této své hlavní myšlence přizpůsobil i zahraniční politiku, kterou je možno označit jako realistickou a opatrnou, orientovanou na Západ. Politickým nástrojem, prostřednictvím kterého Atatürk vládl novému Turecku, se stala Republikánská lidová strana. Uvedený trend byl sledován i po Kemalově smrti jeho nástupcem İsmetem İnönü.

4.2 Vývoj turecké politiky od padesátých let do roku 2002³³

4.2.1 Demokratická strana

Poválečná léta se nesla ve znamení demokratizace Turecka. S ohledem na prohlubující se spolupráci se západními demokraciemi byl v Turecku poprvé od vzniku republiky zaveden pluralitní politický systém. Již v roce 1946 byla založena opoziční Demokratická strana³⁴ (*DP/Demokrat Parti*), která v květnu 1950 v prvních skutečně demokratických volbách drtivě zvítězila. I když řada exponentů předchozího režimu zůstala ve svých úřadech, jednalo se o historický zlom v moderních tureckých dějinách.³⁵ Ačkoliv se Demokratická strana definovala konzervativněji než Republikánská lidová strana,³⁶ zahraniční politika se nezměnila – stále se orientovala na Západ a projevovala se nezájmem o Blízký východ a opovrhovala jím (Taspinar, 2008: 7).

Zmíněné vítězství DP v roce 1950 nebylo spojeno ani se zásadními změnami v sekulárním charakteru Turecké republiky. Nicméně Demokráté poskytli věřícím větší prostor. Islám začal být chápán jako důležitý faktor, který přitahuje hlasy voličů. Zbožné venkovské obyvatelstvo, velkou měrou z politiky doposud vyloučené, se stalo důležitou částí elektorátu (Larrabee, Rabasa, 2008: 35).

³³ Cílem kapitoly není podrobná analýza veškerých tureckých politických stran, ale snaha poukázat na politické subjekty, které byly pro dané časové období klíčové.

³⁴ Jednalo se o konzervativní středopravou stranu (Yavuz, 2009:28). Hlavními principy DP bylo soukromé podnikání, svoboda a anti-komunismus. Voličská základna DP sestávala především z podnikatelských kruhů a zemědělců. The Menderes Period (1950-1960), dostupné na <http://www.turkishweekly.net/article/60/the-menderes-period-1950-1960-.html> (5.6.2012)

³⁵ Multi-Party Politics – 1950-1980, dostupné na <http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/tu-politics-1950s.htm> (2.3.2012)

³⁶ Strana reprezentující kemalismus.

Demokratická strana přijala šest kemalistických šípů, ale prohlásila, že by měly být interpretovány s ohledem na potřeby doby. Republikáni chápali kemalismus jako dogma. Pro Demokraty představoval kemalismus flexibilní ideologii (Ahmad, 1993: 105-109).

DP byla oponenty vnímána jako strana, která přinesla islám zpět do turecké politiky. Nicméně modernizační projekt, nacionalismus, volnější sekularizace a westernizace pokračovaly. V roce 1951 byl dokonce přijat tzv. Atatürkův zákon, jenž sankcionoval pokusy pošpinit odkaz otce zakladatele republiky (Altunisik, Tür, 2005: 30-31).

DP zavedla dobrovolné kurzy náboženství na základních školách, obnovila vysílání náboženských rádií a zřídila školy pro imány a kazatele paralelně se sekulárním vzdělávacím systémem. Těžko lze z těchto změn předpokládat snahu a rozložení sekulárního charakteru státu (Sakallioglu, 1996: 237).

Po dalších čtyřicet let pro Turecko nepředstavoval primární hrozbu kurdský odpor nebo politický islám, ale komunismus. Ideologie zdánlivě zastínila otázku identity. Hlavní otázkou dne bylo jak ochránit zemi proti sovětské hrozbě. Od doby, co CHP neměla dostatek voličské podpory pro udržení kemalistické hegemonie, obrana kemalistického režimu se stala prioritou armády (Yavuz, 2009: 28).

Turecké ozbrojené síly (*TSK/ Türk Silahlı Kuvvetleri*) se ujaly ochrany Atatürkova dědictví, tzv. kemalismu, jenž pro ně představoval posvátnou státní ideologii. Od padesátých let minulého století se armáda pokoušela získat vliv nad tureckou politikou právě tím, že se prohlásila za strážce odkazu Mustafy Kemala. To se stalo klíčovým zdrojem armádní moci a ospravedlněním pro její zásahy do politiky (Cornell, Karaveli, 2008: 32).

Důsledkem toho se TSK staly „paralelní vládou“ neboli kvazistranou, která vystupovala na obranu státu a kemalismu především proti společnosti a zvoleným politickým elitám vycházejících z islámského proudu. Zvolené vlády se musely podřizovat „předepsané“ kemalistické koncepci. V některých případech (1960, 1971, 1980, 1997) pak armáda dokonce suspendovala civilní vládnutí a vynutila si politické změny.³⁷ Dva póly, kemalistický a islámský, se staly ústřední štěpící linií v rámci politické kultury v Turecku (Yavuz, 2009: 212).

³⁷ Avšak na rozdíl od Latinské Ameriky turečtí generálové nikdy nezůstali u moci déle než tři roky. Po každém převratu se vojáci vrátili zpět do kasáren (Taspinar, 2008: 7).

Obavy ze sovětské hrozby vedly Turecko v roce 1952 ke vstupu do Severoatlantické aliance.³⁸ Turecko se stalo jižním obranným valem NATO proti Sovětskému svazu. Vstupem do NATO se Turecko stalo integrální částí západního bezpečnostního systému a bylo ve Washingtonu úředně reklasifikováno jakožto „součást Evropy“. V rámci podpory západní strategie sloužila turecká politika k Blízkému východu primárně k podpoře anti-sovětských aliancí. S ohledem na tento přístup se Turecko v regionu setkávalo se značným nepřátelstvím a podezíravostí. Turecku se během studené války nepodařilo navázat významné bilaterální vztahy s arabskými státy (Fuller, 2008: 33-34).

Turecko se stalo první muslimskou zemí, která uznala existenci státu Izrael. V roce 1955 se Turecko stalo členem protisovětského Bagdádského paktu.³⁹ Ve stejný rok Turecko šokovalo rozvojový svět, když hlasovalo ve prospěch Francie v OSN během Alžírské války za nezávislost. V průběhu Libanonské krize v roce 1958 povolilo Turecko americké pěchotě využít leteckou základnu Incirlik, což vedlo k dalšímu ochlazení vztahů s arabským Blízkým východem (Taspinar, 2008: 7).

Celkově lze shrnout, že členství Turecké republiky v NATO, Bagdádském paktu či v Radě Evropy bylo legitimizováno nejen s ohledem na přímé spojení s Atatürkovými principy kemalismu a tureckým přijetím západních hodnot, ale rovněž prostřednictvím skutečnosti, že tyto organizace byly vnímány jako slučitelné s principem *Mír doma, mír ve světě* (Bagdonas, 2008: 85-86).

V roce 1960⁴⁰ proběhl první vojenský převrat, který zorganizovali armádní důstojníci. Hlavním důvodem byl stále autoritativnější styl vládnutí Demokratické strany v čele s Menderesem. Nová turecká ústava z roku 1961 kladla důraz na podporu kemalistických zásad a přinesla uvolnění poměrů v zemi.⁴¹ Nicméně tato liberalizace ulehčila vzestup politického islámu v dalších letech (Sakallioğlu, 1996: 238).

³⁸ Greece and Turkey accede to the North Atlantic Treaty Organisation, dostupné na <http://www.nato.int/multi/photos/1952/m520218a.htm> (6.3.2012)

³⁹ Lesson from history: 1955 Baghdad Pact, dostupné na http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/2801487.stm (6.6.2012)

⁴⁰ Západ byl nejprve převratem znepokojen a obával se, že by se Turecko mohlo přeorientovat na protiimperialistickou politiku. Turecká armáda však okamžitě ujistila Západ o neměnnosti turecké zahraničně politické orientace (Pirický, 2006: 108).

⁴¹ V této době vznikla rovněž Národní bezpečnostní rada, která se stala jakousi vojenskou protiváhou civilní správy. Národní bezpečnostní rada se stala „poradním kontrolním tělesem“ proti vládě a dohlížela na slučitelnost domácí a zahraniční politiky s principy kemalismu (Karakas, 2007: 13).

S nástupem DP na politickou scénu se zahraniční politika Turecka nezměnila. Stále sledovala kemalistický kurz a orientovala se na Evropu a USA. Nedošlo ani k zásadním změnám sekulárního charakteru země. Demokraté sice učinili určité kroky, které vedly k rozšíření svobody věřících, ale kemalistický modernizační proces nebyl zpochybněn a pokračoval.

4.2.2 Strana spravedlnosti

Převrat z roku 1960 vedl k rozsáhlé politické restrukturalizaci v zemi. Velkou pozornost veřejnosti vyvolával osud sesazených politiků Demokratické strany. Nakonec padlo patnáct rozsudků smrti. Třicet jedna obžalovaných bylo potrestáno doživotním vězením. Menderes byl popraven. Ve volbách v roce 1961 zvítězila kemalistická republikánská strana těsně před Stranou spravedlnosti (*AP/Adalet Partisi*). İnönü mohl po jedenácti letech v opozici opět sestavit vládu (Kreiser, Neumann, 2010: 206-207).

Strana spravedlnosti⁴² vznikla v roce 1961 a začala svůj politický život v koalici se svým hlavním oponentem – CHP, která neměla dostatek hlasů pro sestavení jednobarevné vlády. Není divu, že se koalice díky neshodám po půl roce rozpadla. V roce 1964 se stal předsedou AP Süleyman Demirel. O rok později AP vyhrála parlamentní volby a sestavila vládu (Dodd, 1969: 140-148).

Strana spravedlnosti se označila za nástupkyni Demokratické strany, která byla po zmíněném armádním převratu zrušena. Demirelova nově utvořená strana dominovala politickému životu v zemi v následující dekádě a půl (1965-80), a to buďto sama nebo v koalici. AP využívala silného náboženského cítění lidí k získání volební podpory. AP výrazně podporovala výstavbu škol pro imány a kazatele. Pokud jde o problematiku islámu obecně, politika AP nebyla v konfliktu se sekularismem, kapitalistickým vývojem a modernizací (Sakallioğlu, 1996: 239-240).

Zahraniční politika se za vlády Strany spravedlnosti nezměnila. AP obhajovala kemalistické principy a turecké západní směřování. AP rovněž patřila k podporovatelům tureckého členství v NATO (Uslu, 2003: 47).

⁴² Jednalo se o pravicovou stranu (Uslu, 2003: 47).

AP však musela reflektovat růst protiamerických postojů s ohledem na americký postoj k Turecku během Karibské krize. Krize na Kypru z roku 1964 turecko-americkým vztahům rovněž nenapomohla.⁴³ Demirelova AP se i přesto snažila udržet dobré vztahy s Evropou i Spojenými státy americkými. Demirel, který strávil rok v USA a stal se spolupracovníkem Dwighta Eisenhowera, byl považován za symbol moderního kapitalismu a pojitko Turecka se Spojenými státy (Ahmad, 1993: 142).

Koncem dekády Demirelova vláda nedokázala zastavit sílící násilí v ulicích a parlament byl paralyzován.⁴⁴ V roce 1971 armáda otevřeně zasáhla do politiky a předložila Demirelovi tříbodové memorandum. V memorandu armáda požadovala vytvoření stabilní vlády, která bude ctít kemalistické principy. Kemalismus byl v memorandu deklarován jako jediný způsob k dosažení současné civilizace a vymýcení hrozeb komunismu a islamismu. Pokud by ultimátum nebylo přijato, armáda hrozila převzetím moci. Demirel nakonec rezignoval (Pirický, 2006: 117).

Během vlády Strany spravedlnosti se turecká zahraniční politika výrazně nezměnila. Demirelova vláda silně podporovala členství Turecka v NATO. Stejně jako DP věnovala Strana spravedlnosti dostatečný prostor věřícím. Kemalistický princip sekularismu však narušen nebyl.

4.2.3 Národní strana spásy

Období mezi rokem 1971 a další vojenskou intervencí v roce 1980 obecně charakterizovala trvalá nestabilita politického systému. Vlády se střídaly v průměru jednou ročně. Mezi nejsilnější politické subjekty lze zařadit kemalistickou CHP a Stranu spravedlnosti. Volby v roce 1973 donutily vítěze voleb, Republikánskou lidovou stranu⁴⁵ v čele s Bülentem Ecevitem, uzavřít koalici s islamistickou Národní stranou spásy (*MSP/Milli Selamet Partisi*) (Kreiser, Neumann, 2010: 207-208).

⁴³ Viz kapitola 5.3.6 Turecko a Spojené státy americké

⁴⁴Náhlý vzestup pravického a levicového násilí přivedl Turecko na pokraj občanské války (Larrabee, Rabasa, 2008: 37).

⁴⁵K příznivému volebnímu výsledku v roce 1973 napomohl straně posun k levé části politického spektra. Republikáni získali voliče převážně z vyspělejších částí Turecka. Strana rovněž vzala v potaz sílící přitažlivost islámu v zemi a opustila dřívější militantní sekularismus (Ahmad, 1993: 159-162).

MSP se podařilo ve volbách získat třetí největší počet hlasů a stala se důležitým hráčem v tureckém politickém životě. MSP v čele s Necmettinem Erbakanem ve svém volebním programu jasně zastupovala náboženství a učinila z islámu základ své politiky. MSP odmítala interpretaci sekularismu způsobem, který by mohl omezovat náboženské svobody. Strana oponovala komunismu a kapitalismu jakožto produktům křesťanské Evropy. Erbakanova MSP preferovala navázání blízkých ekonomických a politických vztahů s muslimským světem na úkor Západu. Erbakan se zároveň silně ohrazoval proti tureckému ukotvení v Evropě (Uslu, 2003: 50).

MSP tvrdila, že proces westernizace rozdělil tureckou společnost a vedl ke ztrátě turecké velkoleposti. MSP usilovala o vytvoření společného muslimského trhu s islámským dinárem jako společnou měnou. Dalším návrhem Národní strany spásy bylo vytvoření tzv. muslimské obranné aliance (Larrabee, Rabasa, 2008: 41).

V roce 1974 Ecevitova vláda schválila intervenci na Kypr. Turecká armáda se vylodila na Kypru a zabrala přibližně čtyřicet procent rozlohy ostrova. Attilovou linií došlo de facto k rozdělení Kypru. Turci uprchli z jižní řecké zóny a Řekové ze severu. V roce 1983 byla jednostranně vyhlášena Severokyperská turecká republika.⁴⁶ Po volbách v roce 1979 vznikla menšinová vláda Demirela. Napětí a turbulence na politické scéně byly doprovázeny nestabilní ekonomikou. Finanční situace v zemi se den ode dne zhoršovala. Teprve koncem roku 1979 Demirelova vláda schválila balíček ekonomických reforem, které přichystal dřívější zaměstnanec Světové banky ve Washingtonu Turgut Özal (Pirický, 2006: 121).

V sedmdesátých letech se situace v Turecku začala vymykat kontrole. Islamistická symbolika se stávala stále rozšířenější. Docházelo k častým násilným střetům mezi náboženskými skupinami. Vnitropolitická situace ovlivnila zahraniční politiku. Turecko se začalo přiklánět na stranu islámských států. Tato postupná změna byla způsobena především kyperskou krizí a americkou neochotou postavit se ve sporu na tureckou stranu. Dalším faktorem pro změnu směřování turecké zahraniční politiky byla účast islamistické MSP v koaliční vládě. Turecko se posunulo k více propalestinské politice, aby získalo arabskou podporu ve sporu o Kypr. Turecko se snažilo zlepšit poškozené vztahy s Araby. V roce 1976 se Turecko stalo členem Organizace islámské konference, což bylo zcela v protikladu s kemalistickou zahraničně politickou koncepcí. Během Jomkipurské války v roce 1973 se Turecko postavilo na

⁴⁶ Cyprus History, dostupné na <http://www.cypnet.co.uk/ncyprus/history/republic/1974.html> (1.4.2012)

stranu Arabů. Turecká náklonnost k Palestincům byla dále zdůrazněna v roce 1979, kdy byla v zemi otevřena pobočka Organizace pro osvobození Palestiny (Taspinar, 2008: 8).

Náboženství se v této době poprvé objevilo jako nezávislý ideologický faktor. V předvečer převratu z roku 1980 zorganizovala MSP masovou demonstraci, na které požadovala zavedení islámského státu spolu s islámským právem šaría (Faucompret, Konings, 2008: 13).

Tento vývoj vedl k dalšímu, v pořadí již třetímu vojenskému převratu v roce 1980.⁴⁷ Armádní generálové se ve svém komuniké číslo jedna z dvanáctého září 1980 obrátili na turecké obyvatele se slovy: „Vznešený turecký národe! Turecká republika, kterou nám svěčil veliký Atatürk a jejíž území a obyvatelstvo tvoří nedělitelný celek, byla, jak jsi v posledních letech pozoroval, provokacemi vnějších i vnitřních nepřátel zrádně vystavena duševním i fyzickým útokům. Namísto atatürkismu byly vytvářeny reakční a jiné scestné ideologické představy.“ Cit. dle (Kreiser, Neumann, 2010: 218).⁴⁸

Lze shrnout, že nástup Erbakanovy islamistické MSP na politickou scénu ohrozil sekulární charakter Turecké republiky a kemalistickou zahraniční politiku. Ačkoliv MSP nebyla nejsilnější koaliční stranou, podařilo se jí ovlivňovat směřování turecké zahraniční politiky. Turecko se s ohledem na výše zmíněné faktory začalo více orientovat na dříve záměrně opomíjené muslimské státy.

4.2.4 Strana vlasti

Prozatímní vojenská vláda ihned po převratu pozastavila činnost všech politických stran. Všichni členové parlamentu z roku 1980 byli na pět let vyloučeni z politického života (Ahmad, 1993: 187). Vláda slíbila svobodu náboženského vyznání při zachování zcela laického charakteru republiky. Tyto zásady se poté odrazily v nově přijaté ústavě z roku 1982. Ústava potvrdila laický charakter republiky a stanovila, že náboženské názory patří pouze do soukromé sféry každého občana. Cílem ústavy bylo

⁴⁷ Po vojenském převratu byla MSP zrušena. Erbakanovi a jeho spolustraníkům bylo na deset let zakázáno účastnit se politických aktivit. Po roce 1983 však Erbakan založil Stranu prosperity, která se jen málo lišila od zakázané MSP (Larrabee, Rabasa, 2008: 41).

⁴⁸ Americká administrativa v čele s prezidentem Jamesem Carterem přijala zprávu o převzetí moci tureckou armádou s „porozuměním“ (Pirický, 2006: 122).

chránit kemalistické principy státu na úkor práv občanů.⁴⁹

Prozatímní vláda chápala kemalismus jako jedinou legitimní ideologii v národním boji proti všem hrozbám. Šesti základním kemalistickým principům byla věnována zvláštní pozornost. Rovněž zahraniční politika se řídila kemalistickými zásadami. Vojenská vláda následovala Atatürkovo heslo *Mír doma, mír ve světě*. Turecko zůstalo věrným členem NATO, usilovalo o členství v EHS a vyhýbalo se zapojení do konfliktů na Blízkém východě (Bagdonas, 2008: 135-137).

Do roku 1983 zůstala moc v rukou armády. Poté se uskutečnily parlamentní volby, ve kterých zvítězila Strana vlasti⁵⁰ (*ANAP/ Anavatan Partisi*) ekonomického reformátora Turguta Özala. Özal na jedné straně podporoval ekonomickou liberalizaci a podnikatelské subjekty a na druhé měl blízko k náboženským uskupením. Jeho schopnost získat si přízeň obyčejných lidí z něj udělala politika, s kterým se většina Turků dokázala identifikovat. Turecko se za Özalovy vlády úspěšně začlenilo do světové ekonomiky. Özal usiloval o usmíření islámu s kemalismem. Návrat k islámským tradicím pro něj znamenal postupnou integraci islámu do koncepce tureckého nacionalismu. Tento názorový proud vešel ve známost pod pojmem turecko-islámská syntéza (Pirický, 2006: 124-126).

Turgut Özal byl premiérem v letech 1983-1989 a prezidentem od roku 1989 do své smrti v roce 1993. Özal byl považován za zbožného muslima, který jako první turecký premiér vykonal pouť do Mekky. Özal otevřel nové možnosti pro roli islámu a zejména osmanského dědictví v turecké domácí a zahraniční politice. Začal budovat nové mosty mezi státem, společností a náboženstvím (Karakas, 2007: 19-20).

Turgut Özal přispěl k posílení role islámských skupin v Turecku. Jeho reformy oslabily kontrolu státu nad ekonomikou a vytvořily novou třídu podnikatelů, kteří jsou označováni termínem anatolská buržoazie. Tyto skupiny mají silné kořeny v islámské kultuře. Reformy rovněž otevřely širší politický prostor pro nové politické subjekty – včetně islamistů. Islamistické skupiny získaly přístup do médií a novin, což jim zajistilo širší politické publikum. Zejména televize představovala důležitý způsob podpory a propagace jejich myšlenek (Larrabee, Rabasa, 2008: 38-39).

Se zánikem bipolárního systému ztratilo Turecko svou dřívější klíčovou pozici ve strategii USA. Krátkodobá letargie turecké zahraniční politiky byla již v roce 1991

⁴⁹ The Constitution, dostupné na <http://countrystudies.us/turkey/71.htm> (15.5.2012)

⁵⁰ Jednalo se o středopravou stranu, jejímiž voliči byly zejména náboženské skupiny a podnikatelské kruhy (Pirický, 2006: 124).

vystřídána novou vlnou diplomatických aktivit. Příčinou bylo znovuobjevení klíčové pozice Turecka v souvislosti s vývojem na Blízkém východě. V srpnu 1990 Irák přepadl Kuvajt. Válka v Zálivu rozhodla o dalším směřování Turecka v mezinárodních vztazích (Robins, 2003: 16-17).

Prezident Turgut Özal nakonec i přes odpor opozice začlenil Turecko do protisaddámovské koalice. Dále poskytl spojencům turecké území k vojenským operacím proti Iráku. Tímto krokem získalo Turecko v očích Spojených států kredit důležitého spojence pro stabilizaci poměrů v regionu (Hradečný, 1999: 146-148).

Po pádu Sovětského svazu se ve Střední Asii objevily nové země. Hlavně ve Spojených státech se uvažovalo o budoucnosti nově vzniklých států. Tyto státy neměly demokratickou tradici a hlavním náboženstvím byl islám. Hráz proti islamistickému nebezpečí byla viděna v Turecku. Turecko mělo jít svým sekulárním a ekonomickým modelem příkladem. Geopolitika zde však nastavila jiný obrázek. Turecko po konci bipolárního konfliktu nebylo vnitřně ani ekonomicky dostatečně stabilní, aby se dokázalo ve Střední Asii intenzivně prosadit (Kirisci, Rubin, 2001: 6-9).

Navíc turecká zahraniční politika v této době prodělala dramatickou změnu. Za Özalovy vlády došlo k prvnímu významnému zpochybnění tradiční turecké kemalistické zahraniční politiky. Özalova Strana vlasti prohlašovala, že kemalistický zahraničně politický přístup usilující o udržení statu quo musí být opuštěn (Bagdonas, 2008: 144).

Özalova zahraniční politika prosazovala aktivní a mnohostrannou zahraniční politiku s důrazem na Blízký východ, což bylo zcela v protikladu k tradiční kemalistické izolacionistické politice. Nutno dodat, že kemalisté novou zahraniční politiku kritizovali za přílišnou dobrodružnost (Ataman, 2002: 148).

Byl to rovněž Turgut Özal, kdo vynesl do popředí otázku osmanského dědictví dnešního Turecka. Turecko mělo s ohledem na svou minulost převzít vedení mezi dřívějšími osmanskými zeměmi. Özal byl zastáncem politiky, kterou lze označit termínem neo-otomanismus. Turgut Özal se začal více obracet na arabské země na Blízkém východě a nově vzniklé státy ve Střední Asii. Zároveň však silně podporoval turecké členství v Evropské unii⁵¹ a spolupráci s USA. Özalova rozvětvená politika s ohledem na Blízký východ měla zřejmé znaky neo-otomanismu (Taspinar, 2008: 11).

⁵¹ Byla to vláda Turguta Özala, která v roce 1987 podala žádost o přijetí Turecka za řádného člena.

Özalovy snahy proniknout na Blízký východ však nebyly příliš úspěšné. Sice se mu podařilo navázat relativně přátelské vztahy s muslimským světem, avšak pocit solidarity a sounáležitosti byl nadále přerušen kemalistickou ideologií, jež kladla důraz na sekulární republikanismus. Další překážku k ustavení bližších vztahů s muslimskými státy představoval vztah Turecka s Izraelem, jenž byl muslimskými státy pojmán jako zrada. Sýrii odcizoval od Turecka územní spor o Hatay, využívání řeky Eufrat a syrská podpora kurdských separatistů. V turecko-iráckých vztazích byla velkým tématem rovněž otázka kurdských separatistů (Hradečný, 1999: 57).

Özalovo udržování dobrých vztahů jak se Západem, tak i s Blízkým východem a dalšími regiony, bylo vnímáno jako doplňkové k realizaci hesla *Mír doma, mír ve světě*. Východní vize neměla nahradit západní orientaci, nýbrž ji doplnit (Bagdonas, 2008: 146).

Nebýt Özalova úzkého propojení se Světovou banku a důraz na důležitost tureckého členství v NATO, u vojáků by určitě nebyl prošel Özalův odklon od kemalistických tradic, jakož i důraz na islámskou identitu Turků. Cit. dle (Pirický, 2006: 124).

Özalova zahraniční politika de facto znázorňovala ostrý odklon od tradičního kemalistického odmítání osmanského odkazu země k více oslavující vizi turecké osmanské minulosti. Özalova zahraniční politika se zaměřovala na dříve opomíjený Blízký východ. Özalovy zahraničně politické ambice se s kemalistickou verzí jasně rozcházelely. Přeformulování turecké zahraniční politiky Turgut Özal považoval za svou osobní misi. Cílem bylo, aby se turecká zahraniční politika stala více vyváženou a nezaměřovala se pouze na Západ (Walker, 2011: 24-25).

Vnímání osmanského dědictví prošlo zásadní proměnou. Nový pohled na turecký osmanský odkaz lze definovat jako tolerantní a kultivovaný (namísto zpátečnického a krutého). Nové vnímání osmanské minulosti a osmanského dědictví se odrazilo v turecké architektuře, umění, médiích a nejvýznamněji v denní politice. Tento nový fenomén započal právě iniciativou Turguta Özala. Özal se pokusil apelovat na kolektivní kulturní paměť turecké společnosti pomocí vytvoření nostalgického vyprávění o slavné osmanské minulosti (Eren, 2011: 78).

Nicméně Özal nebyl schopen dostatečně využít svou osobní popularitu ve prospěch své strany a institucionálně transformovat turecký stát. Výsledkem bylo, že jeho reformy a zahraničně politické vize zůstaly spjaty přímo s jeho osobou. Özalova

předčasná smrt v roce 1993 spolu s nedostatkem zdrojů a regionální ekonomické podpory znemožnily rozvinutí neo-otomanistické koncepce. Atatürkova kemalistická vize Turecka jako moderního, sekulárního státu orientovaného na Západ zůstala základem turecké zahraniční strategie. Turecké obzory se však od skončení studené války postupně začaly rozšiřovat (Brannen, Flanagan, 2008: 8).

Nástup Strany vlasti v čele s Turgutem Özalem na tureckou politickou scénu představuje klíčový milník. Během Özalovy vlády lze vysledovat první významné zpochybnění turecké kemalistické zahraniční politiky. Turgut Özal byl velkým zastáncem aktivní mnohostranné politiky s důrazem na Blízký východ. Otevřel nové možnosti pro roli osmanského dědictví v turecké politice a zároveň přispěl k posílení role islámských skupin v Turecku. Byl zastáncem politiky, kterou lze označit termínem neo-otomanismus.

4.2.5 Strana prosperity

V polovině devadesátých let vyhrála turecké volby islamistická Strana prosperity (*RP/Refah Partisi*) Necmettina Erbakana. Bylo to poprvé v tureckých dějinách, kdy parlamentní volby vyhrála otevřeně proislámská strana. Vítězství Erbakanovy strany bylo způsobeno zhoršující se ekonomickou situací a rozsáhlými korupčními skandály sekulárních politiků. Pro turecký kemalistický režim bylo vítězství proislámské strany velkým zlomem. Erbakan se stal prvním tureckým islamistickým premiérem⁵² (Cornell, Karaveli, 2008: 20).

Vítězství Strany prosperity bylo mimo jiné způsobeno rostoucím zájmem turecké společnosti o osmanskou historii a islám. V této souvislosti začaly být pořádány různé vzpomínkové akce s odkazem na osmanskou islámskou kulturu a historii. Tyto neo-otomanistické pokusy vyvolaly silné znepokojení u sekulárních kemalistů. Kemalisté proto v druhé polovině devadesátých let začali znovu zdůrazňovat kemalistickou paměť a republikánskou minulost země. Nejrůznější shromáždění, konference a koncerty připomínaly republikánskou minulost a usilovaly o vytvoření pevnějších vazeb mezi kemalisty za účelem účinnějšího boje proti rostoucímu

⁵² Strana prosperity utvořila koalici se středopravou Stranou pravé cesty (Pirický, 2006: 133).

neo-otomanismu a islamismu (Eren, 2011: 78).

Volební vítězství islamistické Strany prosperity přijali západní spojenci Turecka s obavami. Turecká armáda byla připravena k zásahu. V zahraniční politice však Erbakan brzy opustil své dříve deklarované záměry vyvést Turecko z NATO, přerušit kontakty s Izraelem a uzavřít americké vojenské základny. Erbakanova vláda se i přes časté kontroverzní rétorické výstupy od Západu neodvrátila a podepsala důležitou bezpečnostní dohodu s Izraelem. Snahy o navázání vztahů s islámskými zeměmi skončily neúspěchem. Důkazem jsou Erbakanovy návštěvy Íránu a Libye, které skončily fiaskem. Turecko bylo otevřeně kritizováno za svůj postup proti kurdské menšině (Pirický, 2006: 133-135).

V roce 1997 donutila armáda Erbakana k rezignaci. V této souvislosti se mluví o tzv. postmoderním převratu, neboť armáda sama moc nepřevzala. Cílem převratu bylo omezení vlivu politického islámu (Taspinar, 2008: 12).

Vítězství islamistické Strany prosperity lze zdůvodnit silícím zájmem turecké společnosti o islám a osmanskou historii. Strana prosperity usilovala o posílení role islámu v zemi. Erbakan před volbami tvrdě kritizoval kemalistické prozápadní směřování země. Poté, co se stal premiérem, však své předchozí prohlášení zmírnil a k deklarované změně zahraniční politiky nedošlo.

4.2.6 Strana demokratické levice

K volbám, které se uskutečnily v roce 1999, dovedly zemi dvě dočasné vlády. Od ledna 1999 se premiérem stal Bülent Ecevit. K nečekanému vítězství Ecevitovy kemalistické sociálně demokratické Strany demokratické levice (*DSP/Demokratik Sol Parti*) v dubnových parlamentních volbách napomohlo zatčení vůdce Kurdské strany pracujících Abdullaha Öcalana. Öcalan byl zatčen během Ecevitovy dočasné vlády. Dopadení kurdského vůdce výrazně zvýšilo Ecevitovu popularitu. Ecevit následně utvořil koaliční vládu se Stranou národní akce a Vlasteneckou stranou. Jednalo se o nejdéle úřadující koalici v tureckých dějinách (Pirický, 2006: 141-147).

Počátkem roku 2001 se politická situace začala vyhrcovat. Prezident Ahmet Necdet Sezer obvinil premiéra Ecevita, že toleruje korupci. Napětí na politické scéně vyvolalo nestabilitu na finančních trzích. Vláda byla nucena požádat o finanční pomoc Mezinárodní měnový fond.⁵³ Po roce 2002 vláda ztratila parlamentní většinu. Premiér Ecevit následně souhlasil s vypsáním nových parlamentních voleb na listopad 2002.⁵⁴

Ideologie DSP byla založena na kemalismu. S ohledem na tuto skutečnost nedošlo během její vlády k žádnému výraznému odklonu od kemalismu. Zahraniční politika se nezměnila a pokračovala v prozápadním směřování.

4.3 Celkový posun politického směřování Turecka od založení republiky do roku 2002

Mustafa Kemal Atatürk nasměroval nově vzniklou Tureckou republiku na Západ. V souvislosti s Kemalovým pojetím modernizace prezident neváhal reformovat politický systém, právní řád, zahraniční orientaci země, ale také například jazyk, písmo či samotný systém vzdělávání. Hlavním cílem Kemalových reforem byla přeměna Turecka v civilizovanou moderní zemi, přičemž pojmem civilizace rozuměl civilizaci západní. Prezidentova vize, byť v některých ohledech až příliš optimistická, měla za cíl pozvednout turecký národ k nové důstojnosti v moderní době a zabezpečit postavení Turecka v poválečném světovém uspořádání. Po smrti Mustafy Kemala se jeho nástupcem stal İsmet İnönü, který pokračoval v Atatürkově zahraničně politickém směřování. S koncem Druhé světové války se Turecko přiklonilo na stranu Západu v boji proti komunistické hrozbě.

Rok 1950 a první skutečně svobodné volby představují významný milník v novodobých tureckých dějinách. Atatürkova Republikánská lidová strana, jež byla u moci od založení republiky, se náhle dostala do opozice. Ve volbách zvítězila konzervativní Demokratická strana. Volební vítězství DP však nebylo spojeno s žádnými zásadními změnami. Sekulární charakter republiky zůstal zachován a

⁵³ Obituary: Bulent Ecevit, dostupné na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/2003984.stm> (5.6.2012)

⁵⁴ Ecevit bows to pressure, calls early elections, dostupné na <http://www.arabnews.com/node/222605> (5.5.2012)

zahraniční politika pokračovala v orientaci na Západ. Demokraté však poskytli věřícím větší prostor k vyjádření své náboženské identity. Islám se stal důležitým faktorem přitahujícím hlasy voličů.

Po armádním převratu z roku 1960 a následném přijetí nové ústavy došlo k liberalizaci poměrů v zemi. V šedesátých letech se nejvýznamnějším politickým subjektem na turecké politické scéně stala Strana spravedlnosti. AP byla vnímána jako pokračovatelka Demokratické strany, která byla po armádním převratu zakázána. AP využívala silného náboženského cítění lidí k získání voličské podpory. Turecká zahraniční politika se během vlády Strany spravedlnosti výrazně nezměnila. AP i přes růst protiamerických nálad v zemi udržovala dobré vztahy se Spojenými státy a Evropou.

Sedmdesátá léta byla obecně charakterizována nestabilitou politického systému. Na politické scéně se objevuje islamistická Národní strana spásy, která se stává jednou z koaličních stran. Její předseda Necmettin Erbakan byl významným zástupcem politického islámu. Proto MSP učinila z islámu základ své politiky a začala ohrožovat sekulární charakter Turecké republiky. Ačkoliv MSP nebyla nejsilnější koaliční stranou, dařilo se jí ovlivňovat i směřování turecké zahraniční politiky. Turecká zahraniční politika se v tomto období začala částečně odklánět od kemalistického západního směřování. Turecko se začalo více orientovat na dříve opomíjené muslimské státy. Tento vývoj vedl v pořadí již k třetímu vojenskému převratu v roce 1980. Po převratu byla MSP zrušena. Nově přijatá ústava z roku 1982 chránila kemalistické principy státu na úkor práv občanů.

V roce 1983 uspěla ve volbách středoprává Strana vlasti ekonomického reformátora Turguta Özala. Strana vlasti se v nadcházejícím desetiletí stala nejvýznamnější stranou na turecké politické scéně. V osmdesátých letech zažilo Turecko ekonomický boom a začlenilo se do světové ekonomiky. Özalovy ekonomické a politické reformy vedly k posílení náboženských skupin v zemi. Náboženským uskupením byla poskytnuta větší svoboda projevu. Özal usiloval o usmíření islámu s kemalismem a podporoval koncepci turecko-islámské syntézy. Turecká zahraniční politika v této době prodělala dramatickou změnu. Během Özalovy vlády došlo k prvnímu zásadnímu odklonu od tradiční kemalistické zahraniční politiky. Do popředí se dostala otázka osmanské historie a osmanského dědictví současného Turecka. Özal byl zastánce politiky, kterou lze označit termínem neo-otomanismus. Neo-otomanismus

usiluje o povznesení nad kemalistické paradigma. Özalova mnohostranná zahraniční politika se zaměřovala na dříve opomíjený Blízký východ. Turecko se mělo stát přirozeným lídrem regionu. Özal se snažil navázat přátelské vztahy s muslimským světem. Zároveň však silně podporoval turecké členství v ES a spolupráci s USA. Přeformulování turecké zahraniční politiky považoval za svou osobní misi. Cílem bylo, aby se turecká zahraniční politika stala více vyváženou a nezaměřovala se pouze na Západ. Özalova předčasná smrt v roce 1993 spolu s nedostatkem zdrojů a nedostatkem regionální ekonomické podpory znemožnila rozvinutí jeho neo-otomanistické koncepce. Atatürkova kemalistická vize Turecka jako moderního, sekulárního státu orientovaného na Západ zůstala základem turecké zahraniční strategie.

V polovině devadesátých let vyhrála turecké volby islamistická Strana prosperity Necmettina Erbakana. Erbakanovi se podařilo utvořit koaliční vládu a stal se prvním islamistickým premiérem v dějinách Turecké republiky. Vítězství Strany prosperity lze zdůvodnit sílícím zájmem turecké společnosti o islám a osmanskou historii. Erbakan usiloval o posílení role islámu v zemi a přijal ostrý postoj proti kemalismu. Zahraniční politika se však nezměnila. Erbakan po svém zvolení premiérem zmírnil dřívější kritiku prozápadního směřování země. Erbakanova vláda dokonce podepsala s Izraelem důležitou bezpečnostní dohodu. Erbakanovy snahy o navázání bližších vztahů s muslimskými zeměmi skončily neúspěchem. Vláda islamistů neměla dlouhého trvání. Již v roce 1997 byl Erbakan armádou přinucen odstoupit kvůli narušování sekulárního charakteru země.

Koncem devadesátých let zvítězila v parlamentních volbách kemalistická Strana demokratické levice v čele s Bülentem Ecevitem. Vláda Strany demokratické levice nebyla spojena s žádnými změnami v sekulárním charakteru Turecké republiky. Zahraniční politika se nezměnila a pokračovala v prozápadním směřování. S ohledem na vypuknutí ekonomické krize a růstem napětí na politické scéně ztratila Ecevitova vláda parlamentní většinu. Ecevit souhlasil s vypsáním nových parlamentních voleb, které se měly konat v listopadu 2002.

5 TURECKÁ POLITIKA PO ROCE 2002

5.1 Nástup Strany spravedlnosti a rozvoje na tureckou domácí politickou scénu

Vstup Strany spravedlnosti a rozvoje (*AKP/Adalet ve Kalkınma Partisi*) na tureckou politickou scénu zcela ovlivnil zahraničně politické směřování země. AKP má své kořeny v islamistické Straně ctnosti (*FP/Fazilet Partisi*),⁵⁵ jež byla v roce 2001 za přečiny proti sekularismu zakázána. Z této strany se vyprofilovala dvě křídla. Konzervativní křídlo založilo Stranu blaženosti (*SP/Saadet Partisi*) v čele s Recai Kutaniem. Modernější pokrokovější křídlo založilo AKP v čele s někdejší starostou Istanbulu Recepem Tayyipem Erdoganem (Larrabee, Rabasa, 2008: 45-47).

Erdogan byl v roce 1998 odsouzen na deset měsíců vězení, neboť na jihovýchodě Turecka recitoval značně kontroverzní báseň. Báseň obsahovala citaci, že *Mešity jsou naše kasárny, minarety naše bajonety. Kupole jsou naše přilby, věřící jsou naši vojáci*. Erdogan byl obviněn z narušování kemalistických principů státu a byl nucen opustit funkci istanbulskeho starosty. Rovněž nesměl vykonávat veřejné funkce. Oproti záměrům kemalistů však Erdoganovo uvěznění neznamenovalo ukončení jeho politické kariéry, ale naopak nový začátek. Uvěznění zvýšilo Erdoganovu popularitu mezi lidmi (Yavuz, 2009: 67).

Když v roce 2001 Recep Tayyip Erdogan a Abdullah Gül zakládali Stranu spravedlnosti a rozvoje, striktně odmítli označení „islamistická“ a popsali ideologii strany jako „konzervativní demokracie“. Oba politici měli zřetelný zájem na tom, aby AKP nemohla být lehce zrušena. Politici z AKP se dobře naučili utlumit své islámské pohledy, získat voličskou podporu a politickou legitimitu. AKP chytře umístila členství Turecka v EU na vrchol své politické agendy, neboť si uvědomovala, že evropské demokratizační požadavky rozšíří vliv strany na úkor armády (Taspinar, 2008: 12-13).

V roce 2002 AKP zvítězila v parlamentních volbách a získala 34 % hlasů. Kemalistická republikánská strana získala 19 % hlasů. Ostatní strany nepřekročily práh volitelnosti. 45 % voličů zůstalo bez svých zástupců. Poprvé od osmdesátých let

⁵⁵ Strana ctnosti nahradila zrušenou Stranu prosperity. Rozdíl mezi stranami byl v tom, že Strana ctnosti nevystupovala proti Západu a westernizaci země (Larrabee, Rabasa, 2008: 45).

minulého století byla v Turecku sestavena jednobarevná vláda.⁵⁶

Volební vítězství nově vzniklé strany AKP bylo značně neočekávané. Lze definovat několik hlavních faktorů, které vedly k překvapivé výhře strany. Špatná ekonomická situace vyvolala nechuť občanů volit strany, které byly v posledních letech u moci. Dalším důležitým faktorem byla sílící podpora středních a nižších vrstev ve prospěch Erdogana. Voliči si přáli novou nezkorumpovanou tvář, která by nebyla spojena s minulými vládami. AKP z této situace velmi vytěžila. AKP deklarovala svou návaznost na politiku Turguta Özala a důraz na rodinné hodnoty (Pirický, 2006: 147-148).

Konzervativní AKP ve svém programu zdůrazňuje roli osmanské historie a islámu. AKP usiluje o redefinici dobré společnosti na základě víry a dějinné shody. Hlavní ideologický princip strany představuje pragmatismus. AKP je strana, která je více než ideologicky zaměřená na poskytování služeb. Tato charakteristika se shoduje s úspěchy ve volbách, ve kterých lidé nehlasovali pro identitu nebo ideologii. Erdoganova schopnost reprezentovat zájmy národa více než ideologie mu přinesla jasné volební vítězství. Otázka ideologie či identity se stala sekundární s ohledem na Erdoganovu charismatickou osobnost (Yavuz, 2009: 84).

Ačkoliv Erdogan dříve nebyl stoupencem začlenění Turecka do EU, jeho názory se náhle významně změnilly. Erdogan si byl vědom, že pokud bude strana pokračovat v konfrontaci se Západem a veřejně deklarovat snahy o vytvoření náboženského státu, bude lehce zakázána. Namísto toho se AKP rozhodla udržovat přátelské vztahy s EU a tím oslovit i sekulární střední třídy a podnikatele v zemi. AKP se stala zastáncem integrace Turecka do EU, podporovala globální kapitalismus a volný trh. Právě podpora členství Turecka v EU byla důležitá pro získání legitimacy strany (Cornell, Karaveli, 2008: 21).

AKP zdůrazňuje konservatismus, který se skládá ze tří hlavních vrstev - rodiny, osmanství a zbožnosti. Rodina je chápána jako instituce a zároveň specifický soubor hodnot. Důraz na rodinu nepředstavuje v turecké společnosti žádnou novinku. Rodinné hodnoty v kontextu Turecka mohou být interpretovány jako hodnoty náboženské. Druhý prvek představuje specifické zobrazení osmanské historie. Společným jednotícím faktorem AKP je přesvědčení, že právě osmanská minulost je klíčem k turecké

⁵⁶ The November 2002 Elections and Turkey's New Political Era, dostupné na <http://meria.idc.ac.il/journal/2002/issue4/jv6n4a6.html> (2.4.2012)

budoucnosti. Mezi členy AKP je možné nalézt hluboký pocit nostalgie k éře Osmanské říše, jenž ovlivňuje směřování turecké zahraniční politiky. Třetí vrstvu reprezentuje zbožnost, která klade důraz na roli islámu v životě každého jedince (Yavuz, 2009: 94-95).

Dle Hakana Yavuze⁵⁷ je AKP na jedné straně nucena podřídit se kemalistické doktríně sekularismu, zatímco tajně sleduje politiku, která ji podkopává. AKP skrývá své pravé smýšlení a navenek ukazuje shodu s kemalistickým sekularismem. Cílem je vyhnout se kriminalizaci a možnému zakázání. S ohledem na skutečnost, že všechny předchozí islámské strany byly zrušeny na základě obvinění z anti-sekularismu, AKP se veřejně o sekularismu vyjadřuje velmi opatrně (Yavuz, 2009: 159-160).

AKP ve svém oficiálním stranickém programu označuje Atatürkovy principy a reformy za nejdůležitější prostředek pro dosažení úrovně současné civilizace. Sekularismus představuje základ svobody a společenského míru. AKP odmítá podryvání sekularismu a interpretaci sekularismu jakožto nepřítel náboženství.⁵⁸ Nicméně je nutné rovněž zmínit, že se AKP ve svém programu odvolává na pomoc Alláha citací: *Vše se s námi s pomocí Alláha zlepší.*⁵⁹

AKP se již od svého nástupu k moci permanentně snažila oslabit tradičně silnou roli turecké armády v politickém životě. Přijaté reformy významně omezily armádní moc a snížily pravomoci Národní bezpečnostní rady. Do čela Národní bezpečnostní rady je nyní možné jmenovat civilního představitele. Parlament získal větší dohled nad vojenským rozpočtem (Pirický, 2006: 150).

Značnou kontroverzi vyvolaly snahy AKP islamizovat dvě pevnosti tureckého sekularismu – justici a vzdělávací systém. Jednalo se především o návrh zákona o Radě pro vysokoškolské studium. Vládní zákon měnil podmínky přijímacího řízení na vysoké školy a zlepšoval vyhlídky studentů náboženských škol na přijetí (Larrabee, Rabasa, 2008: 19). Tehdejší prezident Ahmet Necdet Sezer zákon vetoval a prohlásil, že narušuje princip sekularismu.⁶⁰

⁵⁷ Hakan Yavuz je profesor politické vědy na univerzitě v Utahu.

⁵⁸ Party Programme, dostupné na http://www.akparti.org.tr/english/akparti/parti-programme#bolum_ (3.6.2012)

⁵⁹ Party Programme – Introduction, dostupné na <http://www.akparti.org.tr/english/akparti/parti-programme> (5.6.2012)

⁶⁰ President vetoes YOK bill, dostupné na <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=president-vetoes-yok-bill-2004-05-29> (3.6.2012)

V roce 2004 se AKP neúspěšně snažila prosadit zákonné postihy za cizoložství. Pokus zavést klauzuli o cizoložství do trestního zákoníku vedl k silné kritice jak uvnitř Turecka, tak v Evropské unii. Během debaty o cizoložství se premiér Erdogan nechal slyšet, že „Evropa není perfektním modelem pro všechno“.⁶¹ Turecká sekulární média neváhala využít problematiku cizoložství ke spekulacím o pravých záměrech AKP (Yavuz, 2009: 167-168).

Problematika nošení šátků⁶² zůstává zdrojem silného napětí mezi AKP a sekularisty. AKP se snažila zrušit zákaz nošení šátků pro ženy na univerzitách a ve státních zařízeních. Turecký ústavní soud však nakonec nošení šátků ženám zakázal a zmařil tak snahy AKP.⁶³ Evropský soud pro lidská práva podpořil zákaz nošení muslimských šátků ve státních zařízeních a na tureckých univerzitách. Reagoval tak na stížnost turecké občanky, která byla za nošení šátku vyloučena z univerzity.⁶⁴

V roce 2006 byl teroristy zabit soudce nejvyššího tureckého soudu Mustafa Yücel Özbilgin, který hlasoval pro zachování zákazu nošení šátků. Tato událost vedla k polarizaci společnosti. Desetitisíce lidí se sešly před Atatürkovým mauzoleem s cílem vyjádřit své rozhořčení. Nejvyšší justiční činitelé a prezident Sezer obvinili vládu z podílu na zmíněné tragédii. Vražda soudce Özbilgina byla všeobecně vnímána jako akce proti sekulárnímu charakteru země. Pohřeb zavražděného soudce se změnil v demonstraci proti vládě. Tisíce lidí zaplavily ulice a skandovaly slogany typu “Turecko je sekulární a sekulární zůstane”, “Islamisté, odejděte do Íránu” či “Pryč s právem šaría” a mávaly vlajkami a portréty Mustafy Kemala Atatürka. Rozezlený dav házel plastové lahve po ministrech vládní strany AKP a nazval Erdogana, který byl v té době v jiné části Turecka, “vrahem” (Yavuz, 2009: 166-167).

Zmíněnou událostí však demonstrace neskončily. 14. dubna 2007 v Izmiru protestoval milion Turků proti rostoucí islamizaci země. Jednalo se o největší demonstraci od vzniku Turecké republiky v roce 1923. Velký odpor vzbudila zejména kandidatura bývalého islamisty Abdullaha Güla na prezidentský post.⁶⁵

⁶¹ The impossibility of saying no, dostupné na <http://www.economist.com/node/3195754> (3.6.2012)

⁶² Šátek, symbol politického islámu, se stává v Turecku stále běžnějším. Podíl žen, které nosí islámskou pokrývku hlavy se zvýšil ze 4 % v roce 2002 na 16 % v roce 2008. Sekulárně smýšlející ženy obecně musí být zároveň opatrnější při výběru stylu svého oblečení (Cornell, Karaveli, 2008: 25-26).

⁶³ Court annuls Turkish scarf reform, dostupné na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7438348.stm> (3.6.2012)

⁶⁴ Leyly Sahin. Court backs Turkish headscarf ban, dostupné na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4424776.stm> (3.6.2012)

⁶⁵ Million Turks rally against Islamisation, dostupné na <http://www.guardian.co.uk/world/2007/may/14/turkey.helenasmith> (3.6.2012)

V roce 2008 ústavní soud řešil žádost o zrušení vládní strany AKP. Důvodem mělo být podryvání kemalistických principů. Ke zrušení strany nakonec nedošlo. AKP byla pouze uložena finanční pokuta. AKP se však nevzdala touhy změnit tureckou společnost (Migdalovitz, 2010: 4-5).

Islamistické strany vždy vyvolávaly kontroverzi v sekulárních kruzích a často byly při různých příležitostech zakázány. Zároveň je nutné přiznat, že tyto strany dokázaly přitáhnout pozornost a získat hlasy jisté části turecké populace. Zmíněný typ politických subjektů byl však považován spíše za okrajové hnutí. Úspěch AKP ve třech posledních parlamentních volbách (2002, 2007, 2011) ukazuje na rostoucí sílu politického islámu v zemi.

5.2 Nová neo-otomanistická zahraniční politika Strany spravedlnosti a rozvoje s důrazem na Blízký východ

Nová koncepce turecké zahraniční politiky je neodmyslitelně spjata s vládou Strany spravedlnosti a rozvoje pod vedením Recepta Tayyipa Erdogana. AKP od svého nástupu k moci v roce 2002 začala uskutečňovat novou zahraničně politickou strategii, která je založena na turecké jedinečné geografické pozici a historických výhodách. Multilaterální turecká zahraniční politika je mimo jiné přímým důsledkem váhavého postoje řady evropských zemí ke vstupu Turecka do Evropské unie. Turecko si uvědomilo, že přístupový proces se protáhne a vládní strana AKP se rozhodla svou energii přesunout do jiné oblasti. Touto oblastí se stal dříve opomíjený Blízký východ. AKP se již od počátku své vlády snaží posilovat vztahy s arabským světem. Současná aktivita tureckých politiků v regionu je v přímém kontrastu s pasivním kemalistickým postojem v minulých letech. Dříve bylo Turecko pouhým prostředníkem zájmů Spojených států amerických v regionu. Dnes je Turecko schopné realizovat autonomní regionální politiku. Nová asertivní zahraniční politika je spojena s odkazem Osmanské říše. Turecký ministr zahraničí Ahmet Davutoglu prohlásil, že Turecko je přirozený dědic Osmanské říše, která sjednotila muslimský svět. V této souvislosti se mluví o ideologii neo-otomanismu (Walker, 2009: 504).

Neo-otomanistická koncepce turecké zahraniční politiky vychází z knihy Ahmeta Davutoglu *Strategic Depth*.⁶⁶ Zmíněná kniha je politickými analytiky a novináři považována za základ současné turecké zahraniční politiky. Ahmet Davutoglu⁶⁷ je dřívější profesor mezinárodních vztahů na univerzitách v Turecku a Malajsii. Profesor Davutoglu se stal tureckým ministrem zahraničí v roce 2009. Předtím pracoval ve funkci poradce premiéra Erdogana. Ahmet Davutoglu se stal vlivným aktérem, důvěryhodným mediátorem, uznávaným expertem a hlavní postavou turecké blízkovýchodní politiky. V této souvislosti bývá často označován za „tureckého Henryho Kissingera“ (Kanat, 2010: 218).

Davutoglu tvrdí, že turecká zahraniční politika byla ve dvacátém století omezená a nevyvážená, neboť se příliš zaměřovala na vazby se západní Evropou a Spojenými státy americkými. Naopak přehlížela turecké zájmy na Blízkém východě. Jako hlavní důvod označil opomíjení osmanského dědictví. Právě osmanské dědictví může dle současného ministra zahraničí plně zhodnotit turecký potenciál historické a geopolitické hloubky. Primární podmínka pro správné zhodnocení tureckého potenciálu je spojena s oproštěním se od předsudků proti Blízkému východu. Turecko se dále musí přestat vnímat jako běžný hráč v oblasti a uznat své osmanské dědictví. Davutoglu deklaroval, že tento přístup nepředstavuje pro Turecko volbu, nýbrž nutnost. Pokud Turecko nezaujme aktivní roli na Blízkém východě, tak poté Blízký východ začne být aktivní v Turecku. Příkladem může být otázka PKK (Akdevelioglu, Yesilyurt, 2009: 40-41).

Davutoglu dále tvrdí, že se Turecko musí snažit s regionem spolupracovat a navázat přátelské vztahy. Turecko nemůže mít trvalé nepřátele. Turecko musí usilovat o ekonomickou interdependenci v regionálním prostředí. Ekonomická vzájemná závislost je dle tureckého ministra zahraničí nejlepším nástrojem k dosažení míru (Davutoglu, 2010a: 42-46).

Zvýšený zájem o osmanskou minulost signalizuje rychlý rozvoj osmanských muzeí a výstav na každém rohu Anatólie. Oslavy zakladatele Osmanské říše Osmana Beye se staly národní událostí a získaly politickou důležitost. Důkazem může být

⁶⁶ Viz kapitola 3.1.4 „Strategická hloubka“ turecké mezinárodní pozice

⁶⁷ Časopis *Foreign Policy* jej v roce 2011 zařadil na šestnácté místo mezi sto nejvlivnějších myslitelů světa. The FP Top 100 Global Thinkers, dostupné na http://www.foreignpolicy.com/articles/2011/11/28/the_fp_top_100_global_thinkers?page=0,15 (2.3.2012)

14. září 2008, kdy se všichni klíčoví turečtí političtí činitelé přijeli poklonit a oslavit památku Beye v jeho rodném městě. Tato vzpomínka, která byla dříve pouze lokální událostí bez jakéhokoliv většího národního významu, se stala předzvěstí vzestupu neo-otomanismu. Přeměna tureckého názoru na osmanskou minulost, která byla dříve odmítána, nabízí přesvědčivý pohled na změny v turecké politice. Turecké znovuoobjevení svého osmanského původu má přímý dopad na to, jak Turecko vnímá samo sebe. Turecké osmanské dědictví je klíčové pro vysvětlení změny zahraniční politiky země (Walker, 2011: 28).

Oslavování turecké osmanské minulosti v rámci zahraničně politické agendy však není nový koncept, jak již bylo zmíněno dříve. Jeho kořeny sahají na počátek osmdesátých let minulého století k vládě Turguta Özala. Byl to právě Turgut Özal, který jako první znovuoobjevil turecké osmanské dědictví a politiku neo-otomanismu. Již tehdy Turecko usilovalo o navázání vztahů s Blízkým východem a Střední Asií (Camyar, Tagma, 2010: 372).

Turgut Özal sice jako první s neo-otomanistickou koncepcí přišel, ale z mnoha důvodů ji nedokázal rozvinout a adekvátně realizovat. Turecko v té době nedisponovalo dostatečnými materiálními zdroji. Další překážku k ustavení bližších vztahů s muslimskými státy představoval vztah Turecka s Izraelem. Sýrii odcizoval od Turecka územní spor o Hatay, využívání řeky Eufrat a syrská podpora kurdských separatistů. V turecko-iráckých vztazích byla velkým tématem rovněž otázka kurdských separatistů. Navíc zde byl odpor s ohledem na poněkud autoritářský tón turecké neo-otomanistické politiky. To platilo zejména v případě arabského světa, kde jsou osmanské dědictví a kemalistická kulturní revoluce vnímány rozporuplně.⁶⁸

Z výše uvedených důvodů je jako zlom v zahraniční politice vnímán až rok 2002, kdy se k moci dostává strana AKP. AKP se chopila neo-otomanistické koncepce a začala ji radikálně aplikovat a rozvíjet. Davutogluova doktrína Strategic Depth je ve srovnání s Özalovým přístupem radikálnější a přikládá Blízkému východu větší důležitost. Je rovněž opřena o důkladnou teoreticko-analytickou základnu. Do jisté míry může být tato skutečnost důsledkem islamistických kořenů vládní strany AKP. Doktrína Strategic Depth se zároveň výrazněji ohrazuje proti americké zahraniční politice v regionu - pokud ne v cílech, tak určitě ve způsobech. Celkově lze shrnout, že současné

⁶⁸ Neo-Ottomanism, Historical Legacies and Turkish Foreign Policy, dostupné na http://www.edam.org.tr/document/discussion%20paper%20series_fisher.pdf (4.6.2012)

iniciativy AKP představují nejposlednější a zároveň nejúspěšnější alternativu, jak změnit tureckou zahraniční politiku (Elanchenny, 2008: 4-5).

Turecké ministerstvo zahraničí uvádí, že Turecká republika nově sleduje multidimenzionální, konstruktivní, proaktivní, realistickou a zodpovědnou zahraniční politiku za účelem dosažení národních a mezinárodních cílů. Turecko se stalo hlavní zemí, která pracuje na zajištění míru na Blízkém východě. Turecko věří, že jeho vlastní bezpečnost a stabilita může být dosažena pouze prostřednictvím bezpečnosti a stability v regionu. Turecko v posledních letech přidalo do své zahraniční politiky důležitý aspekt. Jedná se o roli mediátora. Turecko pomáhá zemím při řešení sporů s cílem usnadnit usmíření. Turecko nyní hraje výrazně aktivnější roli ve srovnání s minulostí při mediaci a řešení nejrůznějších konfliktů.⁶⁹

Vztahy s dříve přehlíženými blízkovýchodními zeměmi jsou označovány jako jedna z klíčových priorit nové turecké zahraniční politiky. Blízký východ se stal ohniskem zájmu AKP, která tvrdí, že Turecko s Blízkým východem spojují hluboko zakořeněné historické, kulturní, sociální a náboženské vazby.⁷⁰

⁶⁹ Synopsis of the Turkish Foreign Policy, dostupné na <http://www.mfa.gov.tr/synopsis-of-the-turkish-foreign-policy.en.mfa> (3.6.2012)

⁷⁰ Turkey's Relations with the Arab Countries, dostupné na http://www.mfa.gov.tr/turkey_s-relations-with-the-middle-east.en.mfa (3.6.2012)

5.3 Turecké vztahy se sousedy a Západem s ohledem na nástup AKP k moci

5.3.1 Turecko-iránské vztahy

Turecko a Írán sdílí téměř pět set kilometrů dlouhou hranici, která byla vytvořena již v sedmnáctém století. V průběhu let byly vzájemné vztahy charakterizovány jak konfliktem, tak spoluprací. Napětí vyvěralo především z regionálního soupeření a z odlišných forem islámu. Většina Turků se hlásí k sunnitské větvi islámu, zatímco většina Íránců je šíitského vyznání.⁷¹ Osmané v minulosti tradičně obhajovali sunnitské Muslimy proti šíitským Peršanům. Situace se změnila po vzniku Turecké republiky. V roce 1926 Turecko a Írán podepsaly smlouvu o přátelství. Když v roce 1930 vypuklo kurdské povstání v provincii Agri, Írán podpořil turecké úsilí potlačit rebely. Během návštěvy Rezy Šáha Pahlavího v roce 1934 v Ankaře, Mustafa Kemal Atatürk označil turecko-iránské přátelství za hlavní princip turecké zahraniční politiky (Uzer, 2011: 65-66).

Bílá revoluce v Íránu byla výrazně inspirována tureckou kemalistickou kulturní revolucí. Za vlády dynastie Pahlaví byl obraz sekulárního Turecka vnímán značně pozitivně. Harmonický vztah skončil s Velkou islámskou revolucí⁷² v roce 1979 a návratem Ajatoláha Chomejního, jenž zdůrazňoval nutnost exportovat islámskou revoluci do dalších zemí. Turecko se svým sekulárním prozápadním politickým režimem se stalo přirozeným cílem těchto snah (Taspinar, 2008: 21).

Po roce 1980 se tedy znovu objevuje historické soupeření mezi Tureckem a Íránem, které bylo podpořeno v pořadí již třetím vojenským převratem a následným šířením anti-iránské propagandy v zemi.⁷³ Během uvedeného období turečtí politici činitelé přijali tvrdý a výhrůžný postoj k Íránu. Není pochyb o tom, že ideologická vzdálenost oddělující íránský režim od klíčových skupin v Turecku byla značná. Islamistická vláda v Teheránu byla ideologicky zcela v protikladu ke kemalistickému

⁷¹ Iran, dostupné na <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html> (9.2.2012)

⁷²Iran: Religious Elements of the 1979 Islamic Revolution, dostupné na [http://repository.berkeleycenter.georgetown.edu/110911Iran\[FINAL\].pdf](http://repository.berkeleycenter.georgetown.edu/110911Iran[FINAL].pdf) (21.3.2012)

⁷³ Changing Dynamics in the Turkey-Iran Relationship, dostupné na <http://www.balkananalysis.com/turkey/2010/11/04/changing-dynamics-in-the-turkey-iran-relationship> (4.6.2012)

chápaní sekularismu. Primárně turečtí sekularisté, ale i konzervativní turečtí polici se dlouhodobě obávali vývozu íránského radikalismu (Haas, 2012: 181-182).

Írán si naopak stěžoval na přítomnost íránské opozice v Turecku a údajné přeshraniční operace. V devadesátých letech minulého století došlo k několika útokům na turecké sekulární novináře a intelektuály. Stopy útočníků vedly do Íránu. Nutno však dodat, že se vzájemné napětí nikdy nepřelilo do otevřeného konfliktu a turecko-íránské hranice jsou mnohdy označovány jako atypický příklad blízkovýchodní stability (Larrabee, Lesser, 2003: 147).

Navzdory antagonistické dynamice a výrazným odlišnostem udržovalo Turecko tradiční kemalistickou politiku nezapojování se na Blízkém východě. Díky této politice Turecko zůstalo neutrální během Irácko-íránské války. Neutralita se Turecku ekonomicky vyplatila, neboť se turecký export do obou uvedených zemí sedminásobně zvýšil. Od poloviny devadesátých let, jak íránská revoluce postupně ztrácela na důležitosti, se politické vztahy mezi zeměmi začaly mírně zlepšovat (Taspinar, 2008: 22).

Kromě obavy z šíření politického islámu však hlavní překážku pro zlepšení turecko-íránských vztahů představovala íránská logistická podpora PKK. V roce 1998 došlo k rozhodujícímu zlomu v turecko-íránských vztazích. Poté, co Turecko zatkl vůdce PKK Abdullaha Öcalana, akce PKK poklesly a vztah PKK s Íránem se zhoršil. Tato situace přinutila Írán znovu zvážit politiku ve vztahu k PKK. Írán postupně přerušil své vazby s PKK a označil ji za teroristickou organizaci. Navíc začal provádět konkrétní akce proti PKK. Brzy poté se spolupráce s Tureckem začala rozvíjet a země začaly spolupracovat při řešení kurdské otázky (Akdevelioglu, Yesilyurt, 2009: 45).

V roce 1998 došlo mezi Tureckem a Íránem k ustavení Vysoké bezpečnostní komise. Komise začala být aktivnější zejména po pádu režimu Saddáma Husajna a zformování teroristické organizace Strany pro svobodný život v Kurdistánu (PJAK). PJAK byla aktivní především v Íránu. Ačkoliv se PJAK lišila od PKK, obě uskupení měla své výcvikové tábory v severním Iráku a slibovala věrnost zakladateli PKK Öcalanovi. Po nástupu AKP na tureckou politickou scénu se turecko-íránské vztahy začaly rychle zlepšovat a Vysoká bezpečnostní komise se začala scházet pravidelněji. Turecko a Írán podepsaly dohodu o bezpečnostní spolupráci. Pro Írán je turecký strach z kurdské otázky velmi výhodným nástrojem, díky kterému může tlačit na Turecko, aby se zdrželo schvalování ekonomických sankcí na Írán. Dřívější nejvyšší íránský jaderný

vyjednávač Ali Larijani navrhl, aby Turecko, Írán a Sýrie vytvořily trojstrannou platformu pro bezpečnostní spolupráci proti kurdským separatistům. Poté, co v roce 2002 prezident George Bush označil Írán za část osy zla, tehdejší turecký prezident Sezer, který měl výborné vztahy s tureckou armádou, navštívil Írán. Írán nechal Sezera jako prvního tureckého prezidenta přednášet na univerzitě v Teheránu. Přednáška se týkala kemalismu (Taspinar, 2008: 23).

Americká invaze do Iráku v roce 2003 a zájem o stabilitu v regionu dále urychlil turecko-iránské sblížení. Turecko a Írán mají společný zájem na udržení teritoriální integrity Iráku. Obě země se obávají kurdských povstalců, kteří mají své tábory v severním Iráku. Írán využil situace, kdy bylo Turecko frustrováno nedostatkem americké podpory v boji proti PKK a na rozdíl od USA byl ochotný v boji proti kurdským separatistům spolupracovat. Někteří turečtí komentátoři tvrdí, že turecko-iránské sblížení nastalo především proto, že USA ignorovaly turecké národní zájmy v kurdské otázce (Malka, 2009: 46-47).

Vrchol oteplení vzájemných vztahů představovala návštěva iránského prezidenta Mahmúda Ahmadínežáda v Turecku v roce 2008. Turecká vláda Ahmadínežáda pozvala do Istanbulu a umožnila mu vynechat obvykle povinnou návštěvu hlavního města a mauzoleum Mustafy Kemala Atatürka.⁷⁴ Změna turecké zahraniční politiky se jasně projevila při iránských prezidentských volbách v červnu 2009. Premiér Erdogan a prezident Abdullah Gül byli mezi prvními zahraničními politiky, kteří pogratalovali Ahmadínežádovi ke znovuzvolení. Tento krok však vyvolal vážné znepokojení jak u Západu, tak u domácí opozice. Kritici AKP obvinili z ukvapeného jednání. Ještě před návštěvou Íránu v říjnu 2009 premiér Erdogan prohlásil, že iránský prezident je i přes jisté neshody jeho přítel. Erdoganova návštěva byla zaměřena primárně na oblast obchodu a energetiky⁷⁵ (Migdalovitz, 2010a: 18).

Írán je pro Turecko důležitý jako levný zdroj plynu. Z pohledu Íránu se jedná o nejschůdnější cestu z politické, ale také ekonomické izolace a přivedení potřebných investic do plynárenského sektoru. Turecko se snaží naplňovat svoji ambiciózní

⁷⁴ Turkey plays down Ahmadinejad snub to state's founding father, dostupné na <http://www.guardian.co.uk/world/2008/aug/06/turkey.iran> (20.2.2012)

⁷⁵ Mezi zeměmi byla podepsána dohoda, jež dovoluje Turecké státní ropné společnosti Petroleum Corporation hledat energetické zásoby v Íránu. Zásluhou prohlubující se energetické spolupráce vzrostl objem bilaterálního obchodu z 1.2 miliardy dolarů v roce 2002 na 6.7 miliard v roce 2006 a 10 miliard v roce 2008. Írán se postupně stal pátým největším tureckým obchodním partnerem (Tocci, Walker, 2011: 36-37).

multilaterální politiku v regionu a stát se prostředníkem v případných jednáních mezi Íránem a USA. Spolupráce v energetice je z tohoto pohledu logickou volbou (Binhack, Thim, 2010: 16-17).

Íránský jaderný program patří v současné době mezi nejnaléhavější mezinárodní otázky. Turecko se k této otázce staví opatrně. Turecko si nepřeje, aby Írán vyvinul zbraně hromadného ničení a tím převrátil rovnováhu moci v regionu a nahradil Turecko jako centrální stát. Turecko se snaží především zajišťovat bezpečnost v blízkovýchodním regionu. Turecká vláda proto dlouhodobě odmítá vojenské řešení a upřednostňuje diplomatická jednání s íránskou vládou (Malka, 2009: 47).

Turecká vláda se nabídla jako mediátor mezi Íránem a Spojenými státy. Během návštěvy íránského prezidenta v Turecku prezident Gül naléhal na Ahmadínežáda, aby přijal stimulační balíček nabízený pěti stálými členy Rady bezpečnosti OSN a Německem na zastavení jaderného programu.⁷⁶ Bushova administrativa byla velmi nedůvěřivá k tureckému zlepšení vztahů s Íránem. USA se snažily přesvědčit Radu bezpečnosti OSN k přijetí dalších sankcí na Írán. V říjnu 2009 premiér Erdogan popsal íránský jaderný program jako mírový a dokonce humanitární. Íránský prezident Ahmadínežád naopak ocenil Erdogana za jeho vytrvalou kritiku Izraele, která dle jeho slov „nepochybně vytváří všechny národy šťastné“.⁷⁷ Erdoganova rétorika se zmírnila po setkání s americkým prezidentem Barackem Obamou v Bílém domě v prosinci 2009. Erdogan prohlásil, že si Turecko nepřeje na Blízkém východě vidět zemi, jež disponuje jadernými zbraněmi. Turecký premiér ani turecký prezident veřejně nevyslovili možné důsledky jaderného Íránu. V soukromí však turečtí politici vyjádřili bezpečnostní obavy ohledně jaderného Íránu a dopadu, který by mohl mít na regionální rovnováhu moci (Migdalovitz, 2010a: 22).

V současné době lze sledovat ochlazení turecko-íránských vztahů. Existují dva hlavní důvody - turecký souhlas s umístěním americké radarové základny⁷⁸ na svém území a problematika Sýrie. Turecko patří mezi nejhlasitější odpůrce Asadova režimu a poskytuje úkryt syrské opozici. Naopak Írán usiluje o udržení Asadova režimu.⁷⁹

⁷⁶Turkey urges Iran to accept incentives, warns on U.S. attack, dostupné na <http://www.hurriyet.com.tr/english/domestic/9675496.asp> (20.2.2012)

⁷⁷Turkey's worrisome approach to Iran, Israel, dostupné na <http://www.csmonitor.com/Commentary/the-monitors-view/2009/1029/p08s01-comv.html> (20.2.2012)

⁷⁸Viz kapitola 5.3.6 Turecko a Spojené státy americké

⁷⁹How Iran and Turkey See Each Other, dostupné na <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/how-iran-and-turkey-see-each-other> (12.6.2012)

Jak je vidět, turecké vztahy s Íránem měly k harmonii vždy daleko. Po Velké islámské revoluci v roce 1979 se vztahy přelily do otevřeného nepřátelství. Turecko se obávalo vývozu islámského radikalismu a možného ohrožení sekulárního charakteru Turecké republiky. Od nástupu strany AKP k moci po roce 2002 lze v turecko-iránských vztazích vysledovat zásadní změnu. Turecko-iránské vztahy se po roce 2002 začaly významně zlepšovat. AKP má se svými islamistickými kořeny k íránskému režimu blíže než dřívější vlády. Mezi další důvody lze zařadit ukončení íránské podpory PKK a turecký postoj k americké invazi do Iráku. Turecko a Írán shodně oponovaly americkému záměru napadnout Irák. Zájem o stabilitu v regionu a udržení integrity Iráku dále urychlil turecko-iránské sblížení. Nelze opomenout ani faktor ekonomický. Postupně se vzájemná spolupráce rozšířila i do sféry bezpečnosti. Změnu turecké zahraniční politiky lze reflektovat s ohledem na íránské prezidentské volby. Turečtí představitelé jako první pogratulovali Ahmadínežádovi k vítězství. Premiér Erdogan mnohokrát označil íránskému prezidentovi za svého přítele. Nicméně s ohledem na protikladné postoje při řešení situace v Sýrii a turecký souhlas s umístěním amerického radaru na svém území se vztahy v poslední době opět ochladily.

5.3.2 Turecko-syrské vztahy

Turecko-syrské vztahy nemohou být analyzovány bez odkazu na společnou minulost. Sýrie byla téměř čtyři sta let pod osmanskou nadvládou. Byl to především rostoucí arabský nacionalismus, jenž ovlivňoval vzájemné vztahy v posledních letech existence Osmanské říše. Syřané dlouhodobě obviňovali Osmanskou říši z nedostatečného rozvoje v syrských provinciích. Po vyhlášení syrské nezávislosti se hlavním problémem ve vzájemných vztazích stal spor o provincii Hatay, jejíž připojení k Turecku v roce 1939 Sýrie nikdy neuznala. Připojení provincie bylo Syřany vnímáno jako jasná známka turecké expanzivní politiky. Do doby než vznikl stát Izrael to byl právě spor o Hatay, přes který syrský režim mohl podporovat nacionalistické cítění v zemi. Po vzniku Izraele byl spor o Hatay částečně zatlačen do pozadí, nicméně provincie byla nadále zakreslována v oficiálních syrských mapách. Vztah mezi Tureckem a Sýrií byl silně ovlivněn bipolárním konfliktem. Turecko, členský stát

NATO, byl Sýrií chápán jako čteník západního bloku, který slouží zájmům Západu na úkor arabských potřeb (Altunisik, Tür, 2006: 219-220).

Důležitou otázkou ve vzájemných vztazích se stal spor o využívání řeky Eufrat a Tigris. Řeky pramení v turecké Anadolii a dále protékají syrským územím do Iráku, kde se před ústím do moře stékají ve veletok Šatt al-Arab. Společné povodí Eufratu a Tigridu se v minulosti stalo předmětem mnoha sporů. Největší odpor vyvolal program turecké vlády - tzv. Great Anatolian Project⁸⁰ (GAP). Projekt od počátku představoval vážné ohrožení pro sousední Sýrii a Irák, které jsou závislé na vodě z povodí Eufratu a Tigridu. Podle odhadů by spuštění GAPu v plném měřítku mohlo způsobit na toku Eufratu až 40 % pokles průtoku v Sýrii. Turecko nechtělo revidovat syrské požadavky na množství vody z Eufratu. Spolupráce v otázce vodních zdrojů byla ovlivněna především turecko-syrskými vztahy. Sýrie dříve často využívala v jednáních s Tureckem kurdskou kartu. Za turecké ústupky v otázce vodních zdrojů slibovala ukončení podpory kurdských separatistů, jejichž vůdce Abdullah Öcalan pobýval v syrském azylu.⁸¹

K uvolnění hydraulických vztahů Sýrie a Turecka došlo po nástupu prezidenta Bašára Asada k moci v roce 2000. Od té doby o sporu o vody Eufratu přestává být slyšet. Další zásadní problém, jenž znemožňoval sblížení mezi zeměmi představovala otázka PKK. Sýrie dlouhodobě poskytovala útočiště PKK a turecké radikální levici. Po roce 1983 Turecko veřejně oznámilo své rozhořčení nad syrskou podporou protitureckých skupin. Turecko obvinilo Sýrii z podpory a ukrývání lídra PKK Öcalana (Carkoglu, Eder, 2001: 60).

Sýrie byla Tureckem dlouhodobě označována za prototyp nepřátelského státu. I po skončení bipolární konfrontace byly bilaterální vztahy ovlivněny sporem o území Hataye, využívání vodních zdrojů a syrskou podporou kurdských separatistů. Po celá devadesátá léta minulého století to byla právě kurdská otázka, která nejvíce ovlivňovala úroveň turecko-syrských vztahů (Kanat, 2010: 210).

Od poloviny devadesátých let se útoky PKK na tureckém území rozšiřovaly. Následkem toho se Turecko rozhodlo přijmout tvrdší postoj k Sýrii, která pokračovala v podpoře PKK. V lednu 1996 turecký ministr zahraničí poslal Sýrii výzvu, ve které požadoval zastavení podpory PKK. Sýrie na výzvu neodpověděla, a proto Turecko

⁸⁰ Jedná se o Projekt jihovýchodní Anadolie.

⁸¹ Úloha vodních zdrojů v mezinárodních konfliktech na Blízkém východě, dostupné na http://www.mzv.cz/public/6e/21/65/16732_14945_Zkracena__verze.RM._02._26._05.doc (19.2.2012)

zmrazilo veškeré bilaterální vztahy. V roce 1998 náčelník tureckého generálního štábu uvedl, že Sýrie vede proti Turecku nevyhlášenou válku. Na zmíněné prohlášení navázal prezident Süleyman Demirel, jenž prohlásil, že Turecku již došla trpělivost a Sýrie bude muset nést následky za svou podporu PKK. Přes mnohé pokusy a dohody Sýrie nikdy nepřestala PKK podporovat a odmítala uznat, že vůdce PKK se ukrýval v zemi (Altunisik, Tür, 2006: 225).

Teprve rozsáhlá mobilizace turecké armády podél syrských hranic v roce 1998 přinutila Sýrii změnit strategii v kurdské otázce a přestat brát turecké hrozby na lehkou váhu. Sýrie poté přistoupila na turecké požadavky. Následovalo vykázání Öcalana ze země a zmírnění násilí v tureckých kurdských regionech. V říjnu 1998 došlo k podpisu Adanského protokolu. Sýrie byla nucena uzavřít výcvikové tábory a ukončit logistickou podporu PKK. Protokol vedl k postupnému zlepšování bilaterálních vztahů (Migdalovitz, 2010a: 16).

Zlom ve vzájemných vztazích započal návštěvou tureckého prezidenta Necdeta Sezera na pohřbu bývalého syrského prezidenta Hafíze Asada v roce 2000.⁸² Od počátku vlády AKP se vzájemné vztahy dále oteplovaly. Představitelé AKP navázali blízké osobní vazby s novým syrským prezidentem Bašárem Asadem. Po roce 2002 zmizela řada problémů, která omezovala turecký aktivismus na Blízkém východě. Nejdůležitější problém představoval dřívější nepřátelský vztah se Sýrií (Akdevelioglu, Yesilyurt, 2009: 44).

Na turecko-syrských vztazích se rovněž odrazily události z 11. září 2001. Ačkoliv Sýrie neodmítla spolupracovat v boji proti terorismu, byla stále častěji kritizována USA. Sýrie byla americkou administrativou označena za tzv. darebný stát. USA obviňovaly Sýrii z podpory terorismu (Kirisci, 2006: 76).

Neokonzervativci uvnitř Bushovy administrativy usilovali o izolaci Sýrie kvůli její podpoře Hizballáhu a radikálních palestinských skupin. Sýrie se proto snažila navázat vztahy s dalšími zeměmi za účelem vyvážení amerického tlaku. V rámci této strategie se Sýrie rozhodla zlepšit vztahy s Tureckem. Udržování dobrých vztahů se Sýrií bylo rovněž ve shodě s novou zahraniční politikou AKP. Zlepšení vztahů se Sýrií bylo považováno za rozhodující krok v celkovém zlepšení vazeb s arabskými zeměmi a rostoucí vahou Turecka na Blízkém východě. Americká invaze do Iráku v roce 2003

⁸²Sezer to attend al-Assad's funeral, dostupné na <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=sezer-to-attend-al-assads-funeral-2000-06-13> (20.2.2012)

představovala další klíčovou změnu politiky v oblasti. Turecko a Sýrii spojovala společná obava ohledně možného rozpadu Iráku.⁸³

Ke zlepšení turecko-syrských vztahů výrazně napomohl turecký postoj k americké invazi do Iráku. V roce 2004 se uskutečnila historická návštěva syrského prezidenta Bašára Asada v Turecku. Během Asadovy návštěvy byl ustaven institucionální rámec pro posílení ekonomických vztahů. Země se dohodly na otevření konzulátu v tureckém Gaziantepu a dalších center v řadě tureckých měst. Cílem bylo usnadnění obchodu v pohraničních regionech. Výsledkem zmíněných aktivit bylo posílení a prohloubení vzájemných vztahů. Sýrie se stala bránou do arabského světa pro turecké zboží a naopak Turecko bránou pro syrské výrobky na Západ. Návštěva byla opětována v prosinci 2004, kdy premiér Erdogan v Sýrii podepsal bilaterální dohodu o volném obchodu (Tocci, Walker, 2011: 40).

Sblížení se Sýrií poskytlo Turecku příležitost stát se zprostředkovatelem rozhovorů mezi Sýrií a Izraelem v roce 2007. Obě země souhlasily s tím, že se Turecko stane hlavním mediátorem. Cílem bylo vyřešit spor o Golanské výšiny (Akdevelioglu, Yesilyurt, 2009: 57). V dubnu 2008 syrský prezident oznámil, že Izrael nabídl stažení z Golanských výšin výměnou za uzavření míru se Sýrií. Turecko poté zprostředkovalo čtyři kola nepřímých rozhovorů mezi zeměmi. Syrská strana rozhovory přerušila v prosinci 2008 s ohledem na izraelskou invazi v Gaze.⁸⁴ V roce 2009 syrský prezident oznámil, že je Sýrie ochotná pokračovat v rozhovorech. Nová izraelská vláda však neměla zájem na obnovení rozhovorů. Zatímco syrsko-izraelské vztahy se nezlepšily, turecko-syrské vazby kvetly (Hale, 2009: 152).

Zlepšení turecko-arabských vztahů je částečně důsledkem zlepšení turecko-syrských vztahů. V minulosti totiž Sýrie využívala arabský svět proti Turecku a tím mu zabránila navázat těsnější vztahy s konzervativními muslimskými zeměmi. Byla to právě obchodnická komunita v hlavních městech podél syrských hranic na jihovýchodě Turecka, jež velkou měrou přispěla ke zlepšení vzájemných vztahů (Kirisci, 2006: 78).

⁸³ Sýrie se obávala nárůstu kurdského aktivismu v Iráku, který by mohl způsobit vážné sektářské problémy v Sýrii. V dubnu 2004 proběhly v severovýchodní Sýrii četné kurdské vzpoury. Turecko a Sýrie sdílejí společný zájem v otázce členění kurdskému iredentismu (Malka, 2009: 50).

⁸⁴ Turkey offers to resume mediation in Israel-Syria talks, dostupné na <http://www.haaretz.com/news/turkey-offers-to-resume-mediation-in-israel-syria-talks-1.262425> (20.2.2012)

Turecko a Sýrie posílily obrannou spolupráci a v dubnu 2009 se uskutečnilo první společné vojenské cvičení. V říjnu 2009 byla mezi zeměmi podepsána dohoda, která rušila vízovou povinnost. Čas od času se objevilo napětí ohledně vody z Eufratu, která proudí z Turecka do Sýrie, ale spor o Hatay se již neřeší (Migdalovitz, 2010a: 17).

Turecko-syrské sblížení⁸⁵ může být částečně vysvětleno snahou o udržení integrity Iráku. Vzájemnému sblížení výrazně napomohl nástup AKP k moci, neboť se jedná o stranu, jež má kořeny v politickém islámu a zvláštní pozornost klade právě na muslimský svět. Blízkovýchodní vize AKP, společná historická minulost, která zdůrazňovala podobnosti mezi Sýrií a Tureckem posílila bilaterální vztahy. Speciální vztahy však nebyly zdůvodněny pouze v rámci náboženské solidarity a historických hranic, ale také tureckými strategickými zájmy (Altunisik, Tür, 2006: 233).

Nicméně v nedávné době se Turecko pod vlivem narůstající brutality syrského režimu a s ohledem na vlastní zájem prezentovat se jako demokratická síla v oblasti začalo k syrskému režimu obracet zády. Turecko, které bylo donedávna blízkým spojencem Sýrie, je nyní jedním z nejhlasitějších kritiků Asadova režimu. Turecko varovalo syrský režim, aby okamžitě ukončil násilí proti civilistům a vyzvalo Asada, aby odstoupil. Turecko na svém území rovněž přijalo velké množství syrských uprchlíků, kteří ze země utekli před sílícími násilnostmi. Ministr zahraničí Ahmet Davutoglu prohlásil, že vývoj situace v Sýrii Turecko vážně znepokojuje.⁸⁶

Turecko-syrské vztahy se dostaly na nejnižší bod 22. června 2012, kdy Sýrie sestřelila letoun turecké armády v mezinárodním prostoru. Turecko následně požádalo spojence v NATO o bezpečnostní konzultace na základě článku čtyři. Incident prohloubil značně napjaté vzájemné vztahy. Premiér Erdogan následně Sýrii označil za otevřenou hrozbu pro Turecko.⁸⁷

Turecko-syrské vztahy prošly během posledních let výraznými změnami. Sýrie byla Tureckem dlouhodobě označována za prototyp nepřátelského státu. S nástupem AKP k moci po roce 2002 započalo oteplování vzájemných vztahů. Nejprve došlo

⁸⁵ Pokud jde o tureckou pozici tvářící v tvář Íránu a Sýrii, kemalistický postoj se rapidně odlišuje od neo-otomanistické politiky AKP. Kemalisté obecně podporují silné vztahy se Sýrií a Íránem, ale pouze v oblasti bezpečnostní spolupráce proti kurdským separatistům. Avšak kemalisté nejsou ochotni přijmout roli Turecka jako hlavního hráče na Blízkém východě (Taspinar, 2008: 24-25).

⁸⁶ Syrians flee into Turkey amid fresh violence, dostupné na <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2012/04/20124614314750813.html> (13.6.2012)

⁸⁷ Turkey PM Erdogan issues Syria border warning, dostupné na <http://www.bbc.co.uk/news/world-middle-east-18584872> (5.7.2012)

k vyřešení dlouhodobých palčivých problémů a poté začaly být rozvíjeny a prohlubovány ekonomické a další vazby. Představitelé AKP navázali blízké osobní vazby se syrským prezidentem Bašárem Asadem a stali se syrskými spojenci. Turecko v souladu s doktrínou Strategic Depth aplikovalo nástroje soft power a ujalo se role mediátora nepřímých rozhovorů mezi Sýrií a Izraelem. Nicméně s ohledem na vypuknutí revoluce v Sýrii a následné kroky syrského režimu se Turecko začalo od Sýrie odvracet. Vzájemné vztahy se postupně opět ochladily a Turecko je dnes jedním z nejhlasitějších odpůrců svého dřívějšího spojence – syrského prezidenta Bašára Asada.

Na příkladu Sýrie lze zdokumentovat neúspěch nové turecké zahraniční politiky a konceptu politiky nulových problémů se sousedy. Výstižné zhodnocení přináší Ozden Zeynep Oktav.⁸⁸ Dle Oktava je nová turecká zahraniční politika rozpolcená. Na jedné straně Turecko často kritizovalo protiprávní praktiky Západu v různých oblastech světa a na druhé samo přehlíželo nedemokratické praktiky svých blízkovýchodních sousedů, navazovalo s nimi přátelské vztahy a podporovalo je. Ačkoliv se Turecko snaží zlepšit podstatu vztahů se sousedy, nevěnuje přílišnou pozornost povaze režimů ve svém sousedství. Nynější zabíjení v Hamá a dalších částech Sýrie zobrazuje limity této politiky a nutí Ankaru přijmout iniciativu s heslem „společný osud“ (Oktav, 2011: 2).

5.3.3 Turecko-irácké vztahy

V turecko-iráckých vztazích je primárním faktorem kurdská otázka. Irák disponuje významnou kurdskou menšinou. Turecko se dlouhodobě staví proti vzniku jakékoliv kurdské entity v severním Iráku, která by mohla posílit separatismus u tureckých Kurdů na jihovýchodě země. Státy, které se dlouhodobě snažily oslabit Turecko – Velká Británie, Arménie, Rusko, Řecko, Irák, Írán a Sýrie – často hrály právě na kurdskou kartu. Ani dnes paranoia ohledně kurdské otázky v Turecku zcela nevymizela (Fuller, 2004: 62).

⁸⁸ Proděkan na Marmarské univerzitě ekonomiky a správních věd, docent a odborný asistent na katedře politologie a mezinárodních vztahů na Technické univerzitě v Istanbulu.

V roce 1955 se Turecko spolu s Irákem stalo součástí Bagdádského paktu. V roce 1958 se v Iráku uskutečnil vojenský převrat, který vedl ke svržení irácké monarchie. Turecko neúspěšně volalo po západní vojenské intervenci za účelem obnovení monarchie. Nové irácké vedení opustilo prozápadní tábor včetně Bagdádského paktu ve prospěch spolupráce se Sovětským svazem. Západ musel vytvořit novou organizaci, kterou se stala Organizace centrální smlouvy (CENTO) (Fuller, 2008: 34-35).

Turecko nebylo nijak nakloněno novému iráckému režimu Saddáma Husajna, ale Bagdád tradičně zajišťoval stabilitu na tureckých jižních hranicích. Pro turecké vlády představoval baasistický režim účinné opevnění před kurdským iráckým separatismem. Turecko bylo vždy proti politické či vojenské destabilizaci regionu, neboť se obávalo rozdmýchání etnického separatismu či sektářských konfliktů (Taspinar, 2008: 17).

Turecko-irácké vztahy dlouhodobě sledovaly obecný vzorec pragmatismu. V době studené války byl Irák pro Turecko důležitý jako protiváha Sýrie a Íránu. V srpnu 1990 Irák přepadl Kuvajt. Válka v Zálivu rozhodla o dalším směřování Turecka v mezinárodních vztazích (Robins, 2003: 16).

Zcela zásadním se stalo rozhodnutí tureckého prezidenta Turguta Özala začlenit Turecko do protisaddámovské koalice. Válka v Zálivu však vedla ke zhoršení turecko-iráckých vztahů. Turecko přijalo velmi aktivní postoj v rámci spojenecké koalice a dovolilo provést vzdušné úder proti Iráku ze svých základen. Především letecká základna Incirlik nedaleko Adany byla pro operaci stěžejní (Larrabee, Lesser, 2003: 134).

Po roce 1991 Turecko opět dovolilo americkým a britským letadlům využít leteckou základnu Incirlik k vynucení bezletové zóny v severním Iráku. Cílem operace Provide Comfort byla ochrana iráckých Kurdů před Husajnovým režimem. Ochranný štít umožnil vývoj kurdské autonomie na severu Iráku. Turecko si přálo udržet teritoriální integritu Iráku jako klíč k zajištění regionální stability (Migdalovitz, 2010a: 6).

Zkušenost z Války v Zálivu posílila tradiční tureckou citlivost v otázce národní suverenity. Turecko nebylo ochotné povolit použití tureckých základen pro konfrontaci

s Bagdádem v rámci operace Pouštní liška.⁸⁹ Důvodem bylo zvyšující se napětí ze strany sousedních států, se kterými muselo Turecko koexistovat. Válka v Zálivu a následný vývoj utvrdil Turecko v pohledu na region jako na zdroj rizik. Mnoho Turků považovalo Válku v Zálivu a následné ustavení bezletové zóny v kurdeckých oblastech Iráku jako katalyzátor pro posílení konfliktu s PKK v jihovýchodním Turecku. Válka v Zálivu urychlila kurdecký nacionalismus a poskytla logistické a politické možnosti pro PKK operovat přes řídké hranice s Irákem. Několik sofistikovaných tureckých pozorovatelů prohlásilo, že NATO vědomě ulehčilo kurdeckým snahám rozložit turecký stát. Turci rovněž rádi tvrdí, že Válka v Zálivu měla dva poražené – Irák a Turecko (Larrabee, Lesser, 2003: 135-136).

Díky ekonomickému embargu na Irák utrpělo Turecko značné finanční ztráty. Zhoršené ekonomické podmínky na jihovýchodě Turecka pomohly mobilizovat podporu místních pro PKK. Americká intervence do Iráku v roce 2003 přišla v době, kdy se situace v oblasti konečně začala normalizovat a PKK složila zbraně (Kirisci, 2006: 65).

Před zahájením americké invaze proběhlo mezi tureckou a americkou stranou několik jednání. Turecko se obávalo budoucnosti kurdecké otázky a možných ekonomických ztrát, které by mohlo utrpět. Důležitou roli v rozhodnutí sehrál také odpor turecké veřejnosti. Protiválečné demonstrace se konaly v různých částech Turecka a to v nebyvalém rozsahu. Významná část tureckých médií podporovala protiválečný postoj veřejnosti. Vládní strana AKP se dostala pod obrovský tlak. Na jednu stranu čelila silnému tlaku veřejnosti a na druhé straně nechtěla narušit strategické partnerství se Spojenými státy. Zamítnutí tureckého parlamentu umožnit americkým jednotkám použít turecké teritorium k útoku na Irák ze severu šokovalo snad každého, ale nejvíce Washington (Kanat, 2010: 208).

Byla to jasná známka změn v turecké zahraniční politice. Můžeme mluvit o jakési geopolitické revoluci, která byla spuštěna americkou invazí do Iráku v roce 2003. Americká invaze nejenže svrhla režim Saddáma Husajna, ale také oslabil arabský

⁸⁹ Operace Pouštní liška představovala čtyřdenní bombardovací kampaň probíhající v prosinci 1998, kterou vedly Spojené státy a Velká Británie proti vybraným iráckým cílům. Údery byly nařizeny americkým prezidentem Bille Clintonem a byly podniknuty jako reakce na vytrvalé odmítání Iráku podrobit se rezolucím Rady bezpečnosti OSN. Cílem operace bylo omezit schopnost Iráku vyrábět zbraně hromadného ničení. Operation Desert Fox, dostupné na www.globalsecurity.org/military/ops/desert_fox.htm (20.2.2012)

nacionalismus a státy, které ho nejviditelněji prosazovaly. Dále došlo k mocenskému posunu uvnitř regionu, jenž vedl k zisku tří nearabských států – Izraele, Íránu a Turecka (Perthes, 2010: 2)

Hlavní výzvu pro Turecko představovalo udržení územní integrity Iráku. Turecko se obávalo, že by americká invaze mohla vést k rozpadu Iráku a vzniku nezávislého kurdského státu na severu. Turci očekávali, že by takový krok vedl k iredentistickým požadavkům ze strany iráckých Kurdů a separatistickým požadavkům tureckých Kurdů.⁹⁰ Tato obava a rozhořčení bylo dále vystupňováno skutečností, že Turecko již předtím PKK porazilo a situace na jihovýchodě se pomalu dostávala do normálu. Zájem o udržení teritoriální integrity Iráku byl klíčový při přijetí druhého parlamentního návrhu v létě 2003. Zákon schvaloval vyslání tureckých jednotek do oblasti severního Iráku. Tureckým záměrem bylo zdánlivě pomáhat americkým jednotkám udržovat pořádek v zemi (Kirisci, 2006: 66).

Turecko mělo v úmyslu rozmístit ve středním Iráku peacekeepingové síly. Návrh však vyvolal obrovské protiturecké demonstrace mezi iráckými Kurdy a iráckými Šííty. Bylo jasné, že turecké jednotky v zemi nejsou vítány a k rozmístění nakonec nedošlo (Barkey, Taspinar, 2011: 42).

Počáteční vztahy Turecka s novým iráckým režimem byly zatíženy sektářskými předsudky a dlouhou historií turecké spolupráce se Saddámem Husajnem. Turecko zůstalo citlivé k vývoji v severním Iráku a snažilo se zabránit separatistickým tendencím. Turecká vláda rovněž tlačila na představitele iráckých Kurdů, aby spolupracovali v boji proti PKK. Rostoucí síla a útoky PKK vytvořily naléhavou bezpečnostní hrozbu pro turecký stát. Od roku 2003 Turecko několikrát shromáždilo své jednotky na hranicích s Irákem a provedlo mnoho operací v severním Iráku proti základnám PKK (Tocci, Walker, 2011: 39).

PKK se podařilo využít chaosu po intervenci v Iráku k získání bezpečného útočiště, ze kterého spustilo násilnou kampaň proti Turecku. Turecko deklarovalo, že Irák není schopný zastavit teroristické útoky a proto má Turecko dle mezinárodního práva možnost se bránit (Taspinar, 2007: 128).

⁹⁰ Kurdové představují přibližně 15-20 % tureckého obyvatelstva. Turecko Kurdy neuznává jako minoritu. V Turecku jsou oficiálně uznávány pouze tři minority. Tyto minority jsou definované dle náboženského vyznání. Jedná se o ortodoxní Řeky, Židy a Armény. Jejich práva jsou vymezena smlouvou z Lausanne z roku 1923. Od osmdesátých let minulého století v Turecku operuje Kurdská strana pracujících, jejímž hlavním cílem je vytvoření samostatného kurdského státu (Migdalovitz, 2010:14).

Po roce 2003 Kurdská regionální vláda vyvolala další konflikt, jenž se týkal otázky budoucnosti města Kirkúk, který disponuje značnými zásobami ropy. V Kirkúku mělo proběhnout sčítání obyvatel a referendum, zda se město chce připojit ke kurdské autonomní oblasti. Kurdové mají zájem o začlenění Kirkúku do své autonomie. Referendum o budoucnosti Kirkúku se mělo uskutečnit do konce roku 2007. V květnu 2009 zpráva OSN doporučila, aby sčítání bylo kvůli sporům mezi Araby, Kurdy a Turkmény odloženo. Zpráva byla vřele přijata Tureckem, ale odmítnuta iráckým prezidentem (Hale, 2009: 146-148).

Turecko bylo nespokojeno s americkou nechtí podniknout efektivní akci proti základnám PKK. V listopadu 2007 intenzita útoků ze strany PKK překonala úroveň, kterou byla AKP schopna unést. Turecký premiér Erdogan následně vyhlásil plán přeshraniční operace a získal k operaci souhlas Íránu. Cílem tureckých operací, které pokračovaly do března 2008 bylo vyhnání PKK ze severního Iráku (Akdevelioglu, Yesilyurt, 2009: 60).

Turecké operace způsobily PKK značné ztráty. Turecko následně posílilo diplomatické snahy k severnímu Iráku. Irácký premiér Núrí al-Málikí navštívil Turecko, kde podepsal memorandum o porozumění. Postupně vznikl trojstranný mechanismus, který zahrnoval Irák, Turecko a Spojené státy. Cílem iniciativy bylo čelit terorismu. Významnou událost představovalo prohlášení prezidenta autonomního Regionu Kurdistán v Iráku Masúda Bárzáního, že PKK nemůže udržovat ozbrojený boj. V roce 2010 Bárzání označil pokračování útoků ze strany PKK za nezodpovědné (Migdalovitz, 2010a: 7).

Celkově lze shrnout, že od roku 2005 se turecko-irácké vztahy zlepšovaly. Turecko začalo přispívat k budování iráckého státu, stabilizaci a rozvoji demokratizačního procesu v Iráku. Dalším významným příspěvkem ze strany Turecka byl trénink iráckých diplomatů a úředníků. Turecko podpořilo novou iráckou ústavu a tím nepřímo uznalo kurdskou autonomní vládu v severním Iráku (Akdevelioglu, Yesilyurt, 2009: 59).

Jak sunnitské, tak šíitské strany v Iráku začaly usilovat o navázání těsných vazeb s tureckou vládou. Při své návštěvě Turecka v roce 2009 irácký prezident Džalál Talabání potvrdil, že se distancuje od hnutí za nezávislý Kurdistán. Premiér Erdogan navštívil Irák v červenci 2008. Jednalo se o první návštěvu tureckého premiéra po osmnácti letech. Během Erdoganovy návštěvy byla podepsána řada dohod na poli

energetické, obchodní či ekonomické spolupráce. Následovala návštěva prezidenta Güla v březnu 2009 v Iráku. Gül se stal prvním tureckým prezidentem, který po více než třiceti letech navštívil Irák. Při této příležitosti se setkal jak s iráckým prezidentem, tak s prezidentem autonomního regionu Kurdistan. Jednalo se o zásadní zlom v turecko-iráckých vztazích. V srpnu 2009 ministr zahraničí Davutoglu označil Irák za strategického partnera a přátelskou zemi a dodal, že každý vývoj Iráku ovlivní rovněž Turecko.⁹¹ Uvedené změny otevřely prostor pro rostoucí ekonomické, politické a společenské vztahy. Více než 80 % přímých zahraničních investic v severním Iráku proudí z Turecka. Turecko do oblasti dováží průmyslové výrobky, kurdské obchody jsou plné tureckého zboží. Turečtí podnikatelé si velmi chválí možnost podnikat v oblasti a poukazují na příležitosti, které se zde do budoucna nacházejí (Malka, 2009: 39-40).

V roce 2009 objem bilaterálního obchodu dosáhl částky 7 miliard dolarů. Do roku 2014 je cílem toto číslo zvýšit na 20 miliard.⁹² Pro Irák je Turecko největším obchodním partnerem. Přibližně 1200 tureckých společností operuje v Iráku, z čehož 400 společností podniká v severním Iráku. Roste rovněž spolupráce na poli energetiky. O důležitosti vzájemných vztahů svědčí skutečnost, že Turecko má velvyslance v Bagdádu, velvyslance odpovědného za rekonstrukci Iráku a konzuláty v Erbilu, Mosulu a Basře (Migdalovitz, 2010a: 8-9).

Koncem března 2011 premiér Erdogan navštívil již podruhé během dvou let Irák. Erdogan přicestoval do země v doprovodu rozsáhlé obchodní delegace a prohlásil, že má zájem na posílení Turecka jako dominantního iráckého obchodního partnera. Během své cesty navštívil Erdogan jako vůbec první vysoce postavený turecký státník většinově sunnitské země šíitské město Nadžaf a rovněž správní středisko autonomního Regionu iráckého Kurdistanu Erbil.⁹³

Turecko-irácké vztahy dlouhodobě sledovaly obecný vzorec pragmatismu. Ačkoliv Turecko nesympatizovalo s režimem Saddáma Husajna, zajišťoval stabilitu na

⁹¹ Davutoglu: Turkey-Iraq relations develop around a new partnership model, dostupné na <http://www.todayszaman.com/news-183658-102-davutoglu-turkey-iraq-relations-develop-around-a-new-partnership-model.html> (20.2.2012)

⁹² Trade volume with northern Iraq to reach \$20 billion, dostupné na <http://www.todayszaman.com/news-214750-trade-volume-with-northern-iraq-to-reach-20-billion.html> (20.2.2012)

⁹³ Turkish Prime Minister, Recep Tayyip Erdogan, visits Najaf, dostupné na <http://www.iraqnews.com/politics/turkish-prime-minister-receb-tayyip-erdogan-visits-najaf> (20.2.2012)

tureckých jižních hranicích. Americká invaze do Iráku v roce 2003 výrazně ovlivnila tureckou zahraniční politiku. Hlavní výzvu pro Turecko představovalo udržení územní integrity Iráku. Ačkoliv počáteční vztahy Turecka s novým iráckým režimem byly zatíženy předsudky, od roku 2005 se turecko-irácké vztahy zlepšovaly. Důvodem byla zejména aktivní snaha vládní strany AKP posílit vazby s Irákem a kurdskou regionální vládou. V souvislosti s aplikací zahraničně politické koncepce Strategic Depth začalo být Turecko otevřenější k dialogu a jednalo se všemi stranami v Iráku. Důležitou roli při zlepšení turecko-iráckých vztahů hrály rovněž obchodní zájmy. Pro Irák je Turecko největším obchodním partnerem. Roste rovněž spolupráce na poli energetiky. Turecké vnímání hrozeb ze severního Iráku se v posledních letech zmírnilo a Turecko již nepovažuje federalizovaný Irák za akutní hrozbu pro svou bezpečnost.

5.3.4 Turecko-izraelské vztahy

Turecko-izraelské vztahy byly dlouhodobě na dobré úrovni. Turecko se stalo prvním převážně muslimským státem, jenž uznal stát Izrael a tím mu poskytl klíčové diplomatické, společenské a ekonomické odbytiště na Blízkém východě. Během studené války se obě země staly spojenci Západu. Turecko se snažilo v rámci izraelsko-arabského konfliktu zastávat neutrální pozici. Turecko-izraelské vztahy byly silně ovlivněny turecko-arabskými vztahy, jimž Turecko dlouhodobě věnovalo značnou pozornost (Aras, 2002: 4-5).

Turecko se navázání kontaktů s Izraelem snažilo využít pro sblížení se Spojenými státy americkými. Nutno zmínit, že židovské lobby v USA pozitivně ovlivnilo turecko-americké vztahy.⁹⁴ V padesátých letech požádalo Turecko Spojené státy o finanční půjčku. Turecká žádost byla zdvořile odmítnuta. Nicméně poté, co Izrael intervenoval v turecký prospěch byla půjčka v hodnotě 150 milionů dolarů Turecku udělena (Nachmani, 2009: 217).

V roce 1958 se izraelský premiér David Ben-Gurion utajeně sešel se svým tureckým protějškem Adnanem Menderesem. Setkání vyústilo v uzavření tajné dohody, která bývá označována jako "Peripheral pact". Přesné detaily dohody zůstaly utajené,

⁹⁴Turkish-Israeli relations: new perspectives, dostupné na http://yeditepe.academia.edu/deniztansi/Papers/447040/TURKISH-ISRAELI_RELATIONS_NEW_PERSPECTIVES (6.6.2012)

ale i tak je možné určit základní cíle. Diplomatická zásada se týkala jednotné práce s veřejností za účelem ovlivnění veřejného mínění. Vojenský aspekt dohody údajně zahrnoval výměnu zpravodajských informací, společné plánování a vzájemnou pomoc v nouzi. I přes zmíněnou dohodu však byly bilaterální vztahy mezi Tureckem a Izraelem po celou dobu studené války relativně nejasné.⁹⁵

Po skončení studené války se Turecko rozhodlo vztah s Izraelem zlepšit a posílit. Írán a Sýrie byly Tureckem i Izraelem vnímány jako společná hrozba. Především Sýrie byla považována za společného nepřítele, kterého je nutné kontrolovat. Turecko a Izrael dále spojovaly obavy z šíření zbraní hromadného ničení a růstu islámského radikalismu. Z globálního pohledu obě země pokračovaly v udržování strategických vazeb s Washingtonem (Inbar, 2005: 591-592).

Od devadesátých let se turecko-izraelská spolupráce rychle rozvíjela. Byla podepsána celá řada dohod, které se týkaly ekonomické spolupráce, vzdělávání a boje proti nezákonnému obchodování. Jádrem vzájemných vztahů byla vojenská spolupráce. V roce 1996 země podepsaly úmluvy ohledně modernizace tureckých vzdušných sil. Izrael se zavázal zajistit Turecku moderní vojenské technologie. Na oplátku získal přístup na tureckou leteckou základnu Konya a mohl využívat turecký vzdušný prostor pro výcvik a školení svých sil. Bilaterální obchod vzrostl ze sta milionů dolarů v roce 1991 na dvě miliardy dolarů v roce 2000. Turecko se stalo lukrativním trhem pro izraelský obranný průmysl. Turecká vojenská spolupráce s Izraelem však vyvolávala ostré reakce mezi muslimskými státy na Blízkém východě (Tocci, Walker, 2011: 42-43).

Turecko mělo pro spolupráci s Izraelem tři základní důvody. Za prvé se jednalo o hrozbu kurdského separatismu a syrskou podporu PKK. Turecko zvažovalo, jak získat rozhodující vliv na Sýrii. Vojenská aliance s Izraelem se jevila jako logická. Za druhé, navzdory členství v NATO Turecko čelilo obtížím při transferu zbraní a vojenské technologie z Evropy a USA. Taková situace ztěžovala Turkům boj proti PKK. Turecko se snažilo diverzifikovat své vojenské dodávky. Izrael nabízel příležitost pro transfer technologií, diverzifikaci a trénink. Za třetí, blízký vztah s Izraelem byl cestou pro posílení strategického vztahu s USA a zdůraznění prozápadní orientace země (Larrabee, Lesser, 2003: 140-141).

⁹⁵ Triple Alliance: The US, Turkey, Israel and the War on Lebanon, dostupné na http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=2906_5.6.2012

Podle Ofry Bengio⁹⁶ byly turecko-izraelské vztahy vždy charakteristické jistou asymetrií. Izrael je dle Bengio „slabší stranou“, jež se často snažila potvrdovat dobré vztahy s Tureckem. Pro Izrael představoval vztah s Tureckem zdroj pýchy a legitimacy. Naopak pro tureckou vládu se vazby s Izraelem často jevily jako překážka (Bengio, 2009: 46).

Turecko-izraelské vztahy se začaly dostávat pod větší napětí od doby, kdy se turecká politika stala náchylnější k reflexi veřejného mínění a v dobách zhoršení izraelsko-palestinského konfliktu. S vypuknutím Druhé intifády v roce 2000 se turecko-izraelské vztahy ochladily. Během izraelské okupace měst na Západním břehu Jordánu v dubnu 2002 striktně sekulární premiér Bülent Ecevit popsal izraelské akce jako genocidu.⁹⁷ Po událostech z 11. září 2001 Turecko i Izrael podpořily americkou globální válku proti terorismu. Teroristické útoky v Istanbulu v listopadu 2003 vedly k posílení turecko-izraelské spolupráce. Turecký premiér Erdogan naléhal na rozšíření výměny zpravodajských informací mezi státy a na rozvoj další spolupráce (Inbar, 2005: 595).

Vládní strana AKP se od počátku své vlády v roce 2002 snažila zlepšit vztahy s arabskými sousedy. Turecku se podařilo navázat vztahy s Íránem a Sýrií, zeměmi, které byly dříve vnímány jako silně antagonistické. Izrael souhlasil s návrhem, aby se Turecko stalo mediátorem mezi ním a Damaškem. Izrael de facto uznal legitimitu tureckých ambicí stát se klíčovým hráčem v regionu (Bengio, 2009: 50-51).

V roce 2005 premiér Erdogan uskutečnil ojedinělou návštěvu Izraele. Erdoganovým záměrem bylo vyvážení dřívější návštěvy palestinské autonomie v Ramalláhu. Turecká diplomacie se snažila smířit dvě palestinské strany – Hamás a Fatáh. V únoru 2006 Izrael tvrdě kritizoval návštěvu vůdce Hamásu Chálida Mišála v Turecku. Turecko se izraelským protestům bránilo a tvrdilo, že se turecká strana pokoušela Mišála přesvědčit, aby přijal právo Izraele na existenci v hranicích z roku 1967 a odmítl použití násilí (Hale, 2009: 150).

K zostření turecko-izraelských vztahů došlo v prosinci 2008, kdy izraelské síly zahájily operaci Lité olovo proti hnutí Hamás v Pásmu Gazy. Operace si vysloužila

⁹⁶ Jedná se o profesorku na univerzitě v Tel Avivu, která se specializuje na problematiku Blízkého východu.

⁹⁷ Turkey and the Middle East: Ambitions and Constraints, dostupné na <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/turkey-cyprus/turkey/203%20Turkey%20and%20the%20Middle%20East%20-%20Ambitions%20and%20Constraints.pdf> (22.2.2012)

tvrdou kritiku ze strany Turecka a dalších zemí. Ačkoliv byl Izrael oprávněn chránit se před raketovými útoky ozbrojenců z Hamásu, izraelská odpověď se zdála být nepřiměřená. V této souvislosti obvinil turecký premiér Erdogan Izrael z nelidských činů a prohlásil, že „Alláh dříve nebo později potrestá ty, kteří porušili práva nevinných“.⁹⁸ Další nepříjemnost byla způsobena tím, že operace začala jen čtyři dny po návštěvě izraelského premiéra Ehuda Olmerta v Turecku (Malka, 2009: 52).

Během operace Lité olovo došlo k vystupňování protiizraelských demonstrací v celém arabském světě. Proti izraelské operaci v Turecku protestovaly tisíce lidí.⁹⁹ ¹⁰⁰ Následoval Erdoganův výstup v Davosu v lednu 2009, kde se diskutovalo o situaci v Gaze. Izraelský prezident Šimon Peres hájil operaci izraelské armády. Turecký premiér však obvinil Izrael ze zabíjení civilistů. Po krátké slovní přestřelce Erdogan rozzlobeně odešel z pódia, neboť mu moderátor neumožnil reagovat na Peresovy výroky. Hádky v Davosu reflektovaly napjaté vztahy mezi zeměmi. Erdogana po návratu do Turecka vítali jako hrdinu. Na Atatürkově letišti v Istanbulu jej očekával několikatisícový dav stoupců. Nadšení Turci mávali vlajkami s nápisy „Turecko je na Vás hrdé“.¹⁰¹ Další ochlazení vzájemných vztahů způsobilo odvysílání tureckého seriálu Údolí vlků. Seriál byl označen jako antisemitický, neboť ukazoval smyšlené scény izraelských agentů unášejících děti. Náměstek izraelského ministra zahraničí Daniel Ajalon si kvůli satirickému pořadu předvolal tureckého velvyslance. Před setkáním nechal diplomata bez omluvy dlouho čekat a při oficiálním setkání odstranil ze stolu tureckou vlajku. Turecko poté izraelské jednání označilo za skandální a ponižující. Turecko požadovalo po Izraeli oficiální omluvu, které se mu překvapivě dostalo. Zmíněná diplomatická roztržka ještě více vyhrotila již napjaté vzájemné vztahy. Pro izraelského premiéra Benjamina Netanjahua to nebyla příjemná záležitost. Jak se totiž

⁹⁸ Friendly Turkish PM says Allah will punish Israel, dostupné na http://www.antalyacentral.com/index.php?option=com_kunena&func=view&catid=17&id=9283&Itemid=402 (12.3.2012)

⁹⁹ Hundreds of thousands protest in Turkey against Israeli offensive, dostupné na <http://www.hurriyet.com.tr/english/domestic/10695842.asp?scr=1> (12.2.2012)

¹⁰⁰ Silné proti-izraelské demonstrace zaplavily turecká města. Při demonstracích byly páleny izraelské vlajky a vyvolávány antisemitické slogany. Skupina lidí v městě Eskisehir dokonce na svůj dům pověsila plakát s nápisem „Židům a Arménům vstup zakázán, psům vstup povolen“. Objevily se grafity se slogany typu „Zabijme Židy, zničme Izrael“. Evidentně zde nalézáme jasné sympatie k Palestincům. Ve stejnou dobu bylo zřejmé, že vládní strana AKP se pokoušela tyto sympatie využít pro mobilizaci podpory AKP v lokálních volbách v březnu a odvést pozornost od domácích problémů (Bengio, 2009: 52).

¹⁰¹ Recep Erdogan storms out of Davos after clash with Israeli president over Gaza, dostupné na <http://www.guardian.co.uk/world/2009/jan/30/turkish-prime-minister-gaza-davos> (13.3.2012)

zpětně ukázalo, o nápadu s ponížením tureckého velvyslance dopředu nevěděl. Nejspíš za tím totiž stál Ajalonův nadřízený, ministr zahraničí Avigdor Lieberman.¹⁰²

Nesporně nejvýznamnější událost ve vzájemných vztazích představuje izraelský zásah proti konvoji do Pásmu Gazy ze dne 31. května 2010. Izrael zadržel šest lodí, které vypluly z Turecka s cílem prolomit izraelskou námořní blokádu Pásmu Gazy a dopravit humanitární pomoc. Při zásahu bylo zabito devět tureckých občanů. Operace vyvolala nesouhlas mezinárodního společenství a způsobila ostrou diplomatickou roztržku mezi Izraelem a Tureckem. Turecký premiér Erdogan označil izraelskou operaci za státní terorismus. Turecko požadovalo od Izraele veřejnou omluvu a vyplacení kompenzací pro poškozené. Izrael však odmítl a následně se vztahy dostaly na nejnižší úroveň od vzniku státu Izrael. Koncem roku 2011 Turecko pokračovalo v ochlazení vztahů s Izraelem. Byly zmrazeny vzájemné vojenské smlouvy, vypovězen izraelský velvyslanec a přerušeny dohodnuté vojenské kontrakty. Zablokovány byly i dohody o spolupráci v boji proti terorismu a společná vojenská cvičení.¹⁰³

Po zmíněné události prošly zdánlivě nezlomné turecko-izraelské vztahy fundamentální proměnou. V bilaterálních vztazích se rovněž odrazil sílící turecký antisemitismus. Příkladem může být kniha *Mein Kampf*, která se stala v Turecku na určitou dobu bestsellerem. S ohledem na růst antisemitismu je nutné rovněž reflektovat úsilí řady tureckých intelektuálů a liberálnějších médií, kteří naopak proti antisemitismu bojují. Ve snaze vyvážit *Mein Kampf* napsala turecká spisovatelka Ayse Kulin příběh o tureckých diplomatech, kteří zachraňují Židy z nacistických hrůz během Druhé světové války (Bengio, 2009: 47).

Palestinská otázka představuje důležitý faktor v turecko-izraelských vztazích. Turecká společnost byla na palestinskou otázku vždy citlivá, což pramenilo z dějinného odkazu Osmanské říše. Po mnoha arabsko-izraelských konfliktech se turecká veřejnost ztotožnila s myšlenkou, že Izrael nemá zájem o mír (Bacik, 2001: 59).

Turecko-izraelské vztahy jsou rovněž negativně ovlivněny vzestupem politiky nulových problémů k sousedům. Zdá se, že země interpretují události tzv. arabského jara odlišně. Izrael zůstává zastáncem udržení statu quo a obává se, že by větší

¹⁰² Israel and Turkey Patch Up Latest Rift, Over Diplomatic Slight, dostupné na <http://www.nytimes.com/2010/01/14/world/middleeast/14mideast.html> (13.2.2012)

¹⁰³ Israel accused of state terrorism after assault on flotilla carrying Gaza aid, dostupné na <http://www.guardian.co.uk/world/2010/may/31/israel-accused-state-terrorism-assault-flotilla-gaza> (13.2.2012).

demokratizace v Egyptě a Sýrii mohla pomoci k moci islamistům. Naopak Turecko se na Blízkém východě těší stále větší atraktivnosti a je často dáváno za vzor, kterým by se mohly arabské země do budoucna nechat inspirovat (Oguzlu, 2012: 12-13).

Na příkladu turecko-izraelských vztahů lze vysledovat neúspěch doktríny Strategic Depth a konceptu politiky nulových problémů k sousedům. Již od nástupu AKP k moci došlo k postupnému zhoršování vzájemných vztahů. Politici AKP začali být extrémně kritičtí k izraelským akcím proti Palestincům. Turecku se sice podařilo zlepšit vztahy s většinou muslimských blízkovýchodních států, nicméně vztah s Izraelem výrazně ochladl. Turecko-izraelská spolupráce, která trvala od vzniku židovského státu a plně se rozvinula po skončení bipolární konfrontace, skončila. Od roku 2011 Izrael a Turecko již nejsou spojenci. Do jisté míry se staly protivníky či dokonce nepřáteli (Haas, 2012: 199).

Lze shrnout, že turecko-izraelské vztahy byly dlouhodobě na dobré úrovni. Během studené války se obě země staly spojenci Západu. Turecko se snažilo v rámci izraelsko-arabského konfliktu zastávat neutrální pozici. Od devadesátých let se turecko-izraelská spolupráce rychle rozvíjela. Zásadní zlom představuje rok 2002, kdy se vládní strana AKP dostala k moci. Od té doby se vzájemné vztahy začaly postupně dostávat pod větší napětí. S ohledem na neo-otomanistickou koncepci Strategic Depth se AKP od počátku své vlády snažila zlepšit vztahy s arabskými sousedy na úkor vazeb s Izraelem. Tím, že Turecko začalo spolupracovat s Íránem a Sýrií, dřívější strategický vztah s Izraelem ztratil své opodstatnění. Ke zhoršení turecko-izraelských vztahů po roce 2002 zároveň přispěly islámské kořeny vládní strany AKP. Vztahy se začaly vyostřovat v souvislosti s operací Lité olovo proti hnutí Hamás v Pásmu Gazy. Následoval Erdoganův výstup v Davosu, kde turecký premiér obvinil Izrael ze zabíjení civilistů. K dalšímu ochlazení vztahů došlo po odvysílání tureckého seriálu Údolí vlků, který je vnímán jako antisemitický. Kdysi mimořádně dobré vzájemné vztahy se dostaly na nejnižší úroveň 31. května 2010, kdy izraelské jednotky usmrtily devět tureckých občanů, kteří se pokusili prolomit izraelskou námořní blokádu Pásma Gazy. Po zmíněné události se zdánlivě nezlomné turecko-izraelské vztahy ocitly na bodu mrazu.

5.3.5 Turecko a Evropská unie

Z historického hlediska je Turecko považováno za most mezi Východem a Západem. Zakladatel Turecké republiky Mustafa Kemal Atatürk snil o trvalém ukotvení Turecka na Západě. Turecká republika se měla stát evropským státem. Integrace s Evropou tedy sledovala jasný kemalistický diskurz. Turecký vztah s Evropskou unií sahá do roku 1959, kdy Turecko podalo žádost o přidružené členství v Evropském hospodářském společenství (EHS). Dohoda o přidruženém členství Turecka s EHS byla podepsána v září 1963 (Camyar, 2007: 4).

Ankarská dohoda o přidružení vstoupila v platnost v roce 1964. Dohoda předpokládala stupňovitou integraci v procesu, který mohl být završen plným členstvím v celní unii. V roce 1973 byl podepsán dodatkový protokol k Ankarské dohodě, který jednostranně zrušil cla vůči tureckému průmyslovému zboží. Celá přechodná fáze byla tímto protokolem upřesněna na dalších dvacet dva let. Skutečně byla dovršena v roce 1995 (Goněc, 2003: 137).

Rok 1974 přinesl ochlazení vzájemných vztahů, což bylo způsobeno tureckou invazí na Kypr. Nezamýšleným důsledkem intervence bylo urychlené přijetí Řecka do Evropských společenství (ES). Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let začaly v Turecku sílit hlasy ve prospěch podání žádosti o řádné členství do ES. Na domácí scéně však narůstala ekonomická nestabilita a politické turbulence. Politická krize vyvrcholila vojenským převratem v září 1980 (Atakuman, 2010: 114).

Vojenský převrat měl za následek ochlazení tureckých vazeb s Evropou. Ke zlepšení došlo až poté, co se v roce 1983 uskutečnily parlamentní volby. Proces začlenění do Evropy byl oživen koncem osmdesátých let za vlády Turguta Ózala, která v roce 1987 podala žádost o přijetí Turecka za řádného člena ES. Rozhodnutí Evropské komise však vyznělo negativně. Komise svůj verdikt zdůvodnila nedostatečnou rozvinutostí turecké ekonomiky a neschopností zajistit politická a občanská práva obyvatelům (Bogdani: 2011: 23).

K dalšímu zhoršení vzájemných vztahů přispěl rok 1997 a summit v Lucemburku. Na summitu byl kandidátský status přidělen bývalým komunistickým zemím střední a východní Evropy. Turecko však zůstalo stranou (Ulusoy, 2008: 57).

Kromě toho bylo rozhodnuto o zahájení přístupových rozhovorů s Kyperskou republikou ve prospěch celého ostrova bez ohledu na stanovisko kyperských Turků.¹⁰⁴ Teprve jednání Evropské rady v Helsinkách v roce 1999 přineslo zlepšení. Turecko bylo oficiálně prohlášeno za kandidáta na řádné členství.¹⁰⁵ Důležitým zlomem ve vztahu k EU se stala americká invaze do Iráku. Turecko si uvědomilo, že se již déle nemůže spoléhat na americký závazek ochrany a začalo se více přiklánět k Evropě. Další faktor, který přispěl k tureckému zvýšenému úsilí stát se členem EU, představuje výsledek parlamentních voleb z roku 2002 (Oguzlu, 2007: 4-5).

V roce 2002 vyhrála parlamentní volby Strana spravedlnosti a rozvoje. AKP ihned po svém zvolení definovala turecký vstup do EU jako svou prioritu. AKP se rozhodla co nejdříve splnit požadavky EU. Turecký parlament následně přijal osm zásadních reformních balíčků a řadu ústavních dodatků. Došlo například ke zrušení trestu smrti a k rozšíření občanských a politických práv v zemi (Türkmen, 2008: 147).

AKP využila přístupový proces jako způsob pro dosažení legitimacy strany v očích kemalistických elit a veřejnosti. Jednalo se o jedinou cestu, jak mohla strana odvrátit kritiku, že se snaží odklonit zemi od Západu. Přístupový proces a s ním spojené reformy rovněž umožnily AKP oslabit tradičně silnou roli turecké armády¹⁰⁶ v politickém životě (Oguzlu, 2007: 5).

Turecko podstoupilo silnou transformaci. Následkem toho Evropská komise konstatovala, že Turecko úspěšně splnilo požadovaná kritéria a rozhodla o zahájení přístupových rozhovorů od října 2005 (Straubhaar, 2011: 185).

Navzdory zahájení přístupových rozhovorů EU opakovaně zdůrazňovala potřebu udržet turecké reformní úsilí. Po roce 2005 se však dynamika tureckého úsilí zpomalovala. EU opakovaně kritizovala turecké nedostatky v přijímání reforem v oblasti demokracie a lidských práv. Rovněž se začaly objevovat viditelné projevy nesouhlasu s možností tureckého začlenění ze strany členských zemí. Například Francie se obávala, že by turecké členství mohlo oslabit soudržnost Unie a ohrozit prohlubující se integraci. Země jako Německo, Rakousko, Francie a Nizozemsko dále tvrdily, že by

¹⁰⁴ Documents concerning the Enlargement Process with the fifth Enlargement countries, dostupné na http://ec.europa.eu/enlargement/press_corner/key_documents/index_archive_en.htm (12.6.2012)

¹⁰⁵ EU-Turkey relations, dostupné na http://ec.europa.eu/enlargement/candidate-countries/turkey/eu_turkey_relations_en.htm (4.6.2012)

¹⁰⁶ Dříve byla armáda zastáncem integrace Turecka do EU. Situace se však změnila. Dnes jsou armáda, civilní byrokracie a soudnictví hlavními odpůrci vstupu Turecka do EU a nesouhlasí s plnou implementací požadovaných reforem. Uvedené subjekty se obávají narušení kemalistické ideologie státu (Ulusoy, 2008: 62-69).

turecké členství mohlo způsobit bankrot Společné zemědělské politiky. Další překážku tureckého členství představoval spor o Kypr. Ani občané Evropské unie nebyli příliš nadšeni myšlenkou přijetí tak odlišného státu mezi sebe (Tocci, 2011: 203).

Přístupové rozhovory tedy pokračovaly velmi pomalu. K vážnému ochlazení vztahů došlo na přelomu roku 2006 a 2007, kdy EU přerušila rozhovory v osmi vyjednávacích kapitolách. Reagovala tak na turecké odmítání otevřít přístavy a letiště pro kyperské lodě a letadla. Po tureckých parlamentních volbách v roce 2007 se vztah AKP k EU změnil. Dřívější hlasitá podpora členství pomalu utichla. Jedním z důvodů byl dramatický pokles podpory veřejnosti pro turecké začlenění do Unie (Ulusoy, 2008: 52-54).

V roce 2004 73 % Turků věřilo, že členství v EU by bylo prospěšné. V roce 2010 už tento názor zastávalo pouhých 38 % občanů. Dle průzkumu naopak vzrostla chuť Turků spolupracovat se zeměmi Blízkého východu.¹⁰⁷ Turecko bylo zklamáno vývojem přístupového procesu. Namísto pozitivního ocenění při provádění reforem bylo Turecko kritizováno. EU nedostatečně ohodnotila turecký postoj k Annanovu plánu¹⁰⁸ a začala naléhat na Turky, aby uznali tzv. genocidu Arménů (Oguzlu, 2007: 7).

Od roku 2009 se zdá, že vládní strana AKP již nepovažuje členství Turecka v EU za vitální pro své přežití na politické scéně. Dnes AKP popisuje turecké ukotvení v Evropě jakožto součást nové regionální zahraniční politiky. Po zvolení Ahmeta Davutoglu tureckým ministrem zahraničí je však více pozornosti věnováno regionálním záležitostem na úkor Evropy (Migdalovitz, 2010a: 27).

V této souvislosti je zajímavé zmínit, že Davutoglu ve svém díle *The Clash of Interests: An Explanation of the World (Dis)Order* z roku 1998 obvinil Evropskou unii z anti-muslimského fundamentalismu. Právě anti-muslimský fundamentalismus označil za hlavní důvod, proč Evropa doposud nepřijala Turecko mezi sebe (Davutoglu, 1998). Zároveň se nechal slyšet, že eurocentrický kulturní přístup nemůže utvářet budoucnost lidstva a je potřeba nastolení nového všeobecného kulturního řádu (Davutoglu, 2010a: 40).

¹⁰⁷ Cagaptay, S. (2010): Sultan of the Muslim World - Why the AKP's Turkey Will Be the East's Next Leader, dostupné na <http://www.foreignaffairs.com/articles/67009/soner-cagaptay/sultan-of-the-muslim-world> (27. 5. 2012)

¹⁰⁸ Cílem Annanova plánu bylo opětovné sjednocení ostrova. Zatímco kyperská vláda plán přijala, kyperská vláda jej odmítla. O týden později vstoupil Kypr do EU. Timeline: Cyprus, dostupné na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1021835.stm> (5.6.2012)

Nyní Davutoglu tvrdí, že přístupová jednání s EU pokračují. Cílem je dosažení tureckého členství v Unii. Davutoglu se rovněž nechal slyšet, že ačkoliv se některé země EU staví proti tureckému členství, unijní země obecně dle něj podporují přístupový proces s Tureckem. Davutoglu zdůraznil, že Turecko je klíčovou zemí pro bezpečnost a prosperitu EU. Turecké členství v Unii by nejen posílilo globální politickou, ekonomickou a socio-kulturní moc EU, ale také by přispělo k regionálnímu a globálnímu míru a stabilitě.¹⁰⁹

AKP v poslední době přijala nový přístup k jednáním s EU a klade důraz na turecké významné strategické umístění pro západní společenství. Cílem je, aby s Tureckem nebylo zacházeno jako s ostatními zeměmi čekajícími na přijetí. Turecko chce vyjednávat s EU jako rovný partner, jenž trvá na svých speciálních podmínkách a multilaterálních zájmech. Jak se zájem turecké zahraniční politiky posunul více na Blízký východ, proces vstupu do EU se zastavil. Ačkoliv vládní strana AKP již několikrát deklarovala své odhodlání přístupový proces oživit, jak již bylo řečeno, výrazný pokrok zaznamenán nebyl. Zdá se, že členství v EU přestává být konečným cílem a je omezeno pouze na nástroj k dosažení regionálních cílů. Tento postoj je zcela v rozporu s kemalistickou ideologií, která vnímá Evropu a turecké ukotvení v ní jako středobod svého zájmu (Kardas, 2010: 132).

Nová turecká neo-otomanistická strategie se snaží překonat tradiční roli Turecka jako pouhého mostu mezi Východem a Západem. Turecko směřuje k tomu, aby zastávalo důležitější roli. Davutoglu se domnívá, že turecké rostoucí vazby na Blízký východ a další země se nekříží se vztahem k EU. Nicméně všechny nedávné kolize a spory mezi Tureckem a EU jsou důkazem pravého opaku. Je to primárně nová neo-otomanistická turecká politika, kterou lze považovat za hlavní překážku ve vztahu mezi Tureckem a EU (Saz, 2011: 61-70).

Celkově lze shrnout, že Turecko již od založení republiky usilovalo o trvalé ukotvení v Evropě. Turečtí političtí činitelé pokračovali v Atatürkově záměru a turecká zahraniční politika dlouhodobě sledovala jasný kemalistický diskurz. V roce 1987 vláda Turguta Özala požádala o přijetí Turecka do ES. I přes negativní stanovisko vztahy mezi Tureckem a EU pokračovaly a v roce 1999 Turecko získalo status kandidátské

¹⁰⁹Interview by Mr. Ahmet Davutoğlu published in AUC Cairo Review, dostupné na http://www.mfa.gov.tr/interview-by-mr_-ahmet-davuto%C4%9Flu-published-in-auc-cairo-review-_egypt_-on-12-march-2012.en.mfa (5.6.2012)

země. Po nástupu AKP k moci v roce 2002 lze ve vztahu k EU vysledovat zřejmé změny. AKP nejprve vstup Turecka do Unie silně podporovala. Důvodem bylo získání legitimacy strany. S ohledem na nově přijaté reformy dle vzoru EU se AKP podařilo oslabit tradičně silnou roli turecké armády. Evropská komise následně rozhodla o zahájení přístupových rozhovorů od roku 2005. Nicméně právě od tohoto roku dochází k postupné změně stanoviska AKP k tureckému členství v EU. Dynamika tureckého úsilí začala ustávat a přístupové rozhovory pokračovaly jen velmi pomalu. Po parlamentních volbách v roce 2007 se vztah AKP k EU dále změnil. Dřívější hlasitá podpora členství utichla. Od roku 2009, kdy se tureckým ministrem zahraničí stal Ahmet Davutoglu, se zdá, že členství v EU přestává být konečným cílem a je omezeno pouze na nástroj k dosažení regionálních cílů. Tento postoj je v rozporu s kemalismem, který považuje turecké ukotvení v Evropě za svůj konečný cíl. Jako hlavní překážka ve vztahu mezi Tureckem a EU se jeví nová turecká neo-otomanistická koncepce.

5.3.6 Turecko a Spojené státy americké

Poté, co po Druhé světové válce Turecko a Spojené státy navázaly spojenecké vztahy, zahraniční politika obou zemí zažila významnou změnu. USA se rozhodly opustit tradiční izolacionistickou politiku a převzít globální zodpovědnost. Fundamentálním americkým cílem bylo zadržování Sovětského svazu. Aliance s Tureckem se stala součástí nové americké strategie. Tureckým hlavním záměrem bylo stát se součástí západního světa. Aliance se Spojenými státy byla tedy jasnou volbou. Turecko začalo být postupně zapojováno do západních multilaterálních struktur. Turecko přijalo Trumanovu doktrínu, Marshallův plán a v roce 1952 vstoupilo do NATO (Isyar, 2005: 22).

Vojenská a ekonomická pomoc od Spojených států se stala důležitým zdrojem turecké síly. Turecká schopnost ovlivňovat Spojené státy ve prospěch svých vlastních zájmů však zůstala velmi omezená. Naopak USA výrazně ovlivňovaly Turecko, a to jak v mezinárodním, tak v regionálním dění (Uslu, 2003: 17-21).

18. února 1952 se Turecká republika stala plnoprávným členem NATO. Pro Turky znamenalo přijetí do NATO formální potvrzení jejich víry, že jsou integrální součástí Západu. Turecké členství v Alianci poté sloužilo jako klíčový základ pro celou

řadu politických, ekonomických a vojenských vztahů mezi Tureckem a Spojenými státy. Turecký vstup do NATO vedl k rozšíření amerických aktivit v zemi. Začala tak nejzásadnější etapa spolupráce Turecka se Spojenými státy (Harris, 1976: 39-49).

Na vyhlášení Eisenhowerovy doktríny¹¹⁰ v roce 1957 navázalo o rok později rozmístění jaderných raket středního doletu na tureckém území. Klíčová role Turecka v NATO byla dále posílena, když se Izmir stal hlavní základnou středomořských sil aliance. Problematika raket se stala důležitou záležitostí v turecko-amerických vztazích, když v roce 1962 vypukla Karibská krize (Pirický, 2006: 106).

Během Karibské krize¹¹¹ se turecký premiér İsmet İnönü postavil na stranu Spojených států i přesto, že to znamenalo možnost čelit sovětskému útoku a jadernému zničení. Během krize si však Turecko uvědomilo, že USA během vyjednávání nebraly na turecké zájmy ohled (Ahmad, 1993: 139). Konflikt byl ukončen stažením amerických raket Jupiter z Turecka výměnou za stažení sovětských raket z Kuby. Toto rozhodnutí však nebylo konzultováno s Tureckem. Karibská krize negativně poznamenala do té doby dobré bilaterální vztahy. Nicméně hlavním problémem v turecko-amerických vztazích se stala otázka Kypru. Když v roce 1964 Turecko zvažovalo intervenci na Kypr za účelem pomoci kyperským Turkům čelícím násilí ze strany kyperských Řeků, americký prezident Lyndon Johnson zaslal dopis tureckému prezidentovi. V tzv. Johnsonově dopisu¹¹² jej varoval, že pokud by se Turecko ocitlo ve válce se Sovětským svazem kvůli Kypru, Spojené státy a NATO nebudou moci zasáhnout (Logoglu, 2008: 29-31).

S ohledem na Johnsonův dopis začaly v Turecku sílit protiamerické nálady, které měly vliv i na zahraniční politiku. Ankara poté otevřeně kritizovala americkou politiku ve Vietnamu a pokračovala v nezávislejší politice na USA. Avšak je nutné zdůraznit, že šlo spíše o krátkodobou vzpouru, která nebyla příliš extrémní. Turecko zůstalo loajální svému závazku k NATO. V roce 1974 turecký premiér Bülent Ecevit schválil intervenci na Kypr. Intervence na Kypru nebyla ve shodě s americkou regionální strategií. Reakcí USA bylo uvalení zbrojního embarga proti Turecku, které trvalo až do roku 1978 (Isyar, 2005: 24-27).

¹¹⁰ Doktrína slibovala blízkovýchodním státům v případě potřeby pomoc a ochranu proti komunistickému expansionismu (Kreiser, Neumann, 2010: 214).

¹¹¹ Cuban Missile Crisis, dostupné na <http://www.globalsecurity.org/military/ops/cuba-62.htm> (5.6.2012)

¹¹² Johnsonův dopis z roku 1964 se značně podobal ultimátu poslanému koloniální mocnostmi svému podřízenému (Uslu, 2003: 300).

Po vojenském převratu v roce 1980 se Turecko místo na Evropu začalo více orientovat na Spojené státy a vztahy se zlepšily. USA na rozdíl od EU tolerovaly vojenskou vládu a potvrdily, že americká pomoc Turecku nebude přerušena. Země společně koordinovaly svůj postup s ohledem na nejrůznější otázky světové politiky. Od této chvíle Spojené státy pohlížely na Turecko jako na spolehlivého spojence. Turecká geopolitická důležitost byla náležitě oceněna s ohledem na tři zásadní události v mezinárodních vztazích. Jednalo se o sovětskou intervenci v Afghánistánu, Íránskou islámskou revoluci a Irácko-íránskou válku. Z tohoto důvodu vzniklo turecko-americké přátelství. Turecko poté přizpůsobovalo svou zahraniční politiku a bralo ohledy na americké zájmy (Isyar, 2005: 29-30).

Konec bipolární konfrontace a následná Válka v Zálivu¹¹³ zvýšila americký zájem o budoucnost vazeb s Tureckem. Spojené státy si brzy uvědomily potřebu vzájemné spolupráce v novém mezinárodním prostředí. Mnoho amerických analytiků tvrdilo, že Turecko je nyní pro USA dokonce důležitějším bezpečnostním partnerem než bylo dříve. Paul Wolfowitz, který se později stal tajemníkem ministra obrany za administrativy George Bushe, byl jedním z několika prominentních expertů, kteří tvrdili, že existuje několik „klíčových“ zemí v mezinárodním systému a Turecko bylo umístěno na vrchol tohoto seznamu (Carpenter, 2010: 29).

Od konce devadesátých let začalo být Turecko prezentováno jako model pro další muslimské země. Turecký model spočíval na dvou základních premisách. První byla založena na myšlence, že islám a demokracie jsou slučitelné. Druhá zdůrazňovala, že Turecko jako převážně muslimská země může pomoci šířit západní liberální hodnoty v muslimském světě. Turecko se připojilo k válce proti teroru. Z tohoto důvodu prezident George Bush zapojil Turecko do řady amerických iniciativ (Larrabee, Lesser, 2003: 23).

Americká invaze do Iráku v roce 2003 představovala ostrý zlom v turecko-amerických vztazích. Žádná jiná událost od vzniku Turecké republiky do takové míry nenarušila vzájemné vztahy. Turci se silně bránili válce a turecký parlament nakonec zamítl průchod amerických jednotek přes turecké území. Hlavním důvodem tureckého nesouhlasu byly obavy o teritoriální integritu Iráku. Turecko svým rozhodnutím také podpořilo koncepci nulových problémů se sousedy, kterou začala po nástupu k moci v roce 2002 prosazovat vládní strana AKP. Dle tureckého ministra

¹¹³ Viz kapitola 5.3.3 Turecko-irácké vztahy

zahraničí Ahmeta Davutoglu zpoždění v předefinování vztahů v nové dynamice mezinárodního systému udělalo z Iráku kritický test turecko-amerických vztahů. Americká invaze do Iráku byla pro Turecko zdrojem velkého nebezpečí. Odmítnutí americké žádosti¹¹⁴ vyvolalo vzájemné rozpaky. Vzestup a posílení akcí PKK v severním Iráku po americké invazi bilaterálním vztahům nepomohl (Davutoglu, 2008: 90).

V důsledku americké invaze došlo k novému uspořádání na Blízkém východě. První válka v Zálivu otevřela cestu pro tureckou troufalost v regionu. Druhá válka naopak přiměla Turecko ke spolupráci se sousedními zeměmi. Počátek jednadvacátého století byl ve znamení mocenského vakuu na Blízkém východě. Turecko bylo nuceno toto vakuum vyplnit ve snaze zajistit regionální stabilitu. Nezamýšleným důsledkem americké invaze se stala rostoucí spolupráce mezi Tureckem, Irákem, Sýrií a Íránem (Tocci, 2011: 204-205).

Po americké invazi do Iráku došlo k vážnému ochlazení dřívějšího strategického partnerství. Například zástupce amerického ministra obrany Paul Wolfowitz prohlásil, že turecká reakce na americkou žádost byla velkou chybou.¹¹⁵ Nicméně byla to primárně problematika boje proti PKK, která se stala nejspornější otázkou v turecko-amerických vztazích. Bushova administrativa adekvátně nezareagovala na turecké volání o pomoc v boji proti PKK. Americký postoj přispěl k růstu protiamerických nálad v zemi. Teprve v roce 2007 se Bushova administrativa rozhodla poskytnout tureckým ozbrojeným silám zpravodajství o PKK. Bush dále označil PKK za společného nepřítele (Hale, 2009: 147).

Zhoršení vzájemných vztahů dále vyprovokovaly některé neuvážlivé výroky amerického prezidenta na adresu Muslimů. Pro Spojené státy bylo zároveň znepokojující zlepšení turecko-syrských vztahů, neboť prezident Bush umístil Sýrii na tzv. „osu zla“.¹¹⁶ Jak turecká důvěra ve svého dřívějšího spojence klesala, turecká diplomacie se začala od USA odklánět a sledovat novou zahraničně politickou koncepci Strategic Depth. Vážné rozpory s americkou politikou na operativní úrovni (otázka PKK, turecký vztah se Sýrií, hnutím Hamás, Íránem) posílily turecký sklon jednat

¹¹⁴ Viz kapitola 5.3.3 Turecko-irácké vztahy

¹¹⁵ Turkey Rejects Criticism by U.S. Official Over Iraq, dostupné na <http://www.nytimes.com/2003/05/08/world/aftereffects-diplomacy-turkey-rejects-criticism-by-us-official-over-iraq.html> (6.6.2012)

¹¹⁶ Viz kapitola 5.3.2 Turecko-syrské vztahy

jednostranně (obvykle se silným ujištěním o společných cílech). Důsledky začaly být zřejmé zejména od poloviny roku 2008, kdy Turecko přivítalo íránského prezidenta Ahmadínežáda v Istanbulu, zorganizovalo nové kolo izraelsko-syrských jednání či začalo vést dialog s Arménií. V žádném z uvedených případů se však nezdálo, že by Turci nejprve konzultovali svůj postup s americkou administrativou (Parris, 2008: 10-11).

I přes jisté americké snahy o zlepšení vztahu s Tureckem lze uvést, že na konci druhého funkčního období George Bushe pouhých 12 % Turků vnímalo Spojené státy příznivě. Jedná se o hodnotu nižší než získala Saudská Arábie, Írán či Pákistán. Turecký antiamerikanismus se ukázal jako vážná hrozba pro pokračování vzájemných vztahů (Park, 2011: 137).

Prezident Barack Obama se ihned po svém zvolení do funkce zaměřil na zlepšení vzájemných vztahů, které byly poškozeny během Bushovy administrativy. Nový americký prezident zdůraznil nutnost adekvátně ocenit důležitost turecko-amerických vztahů. Signálem změny se stala Obamova návštěva v Turecku v rámci jeho první zahraniční cesty (Migdalovitz, 2010a: 44).

Ve svém projevu v tureckém parlamentu označil Turecko za významného spojence a důležitou součást Evropy. Obama dále zdůraznil nutnost turecko-americké spolupráce. Jen koordinovaná spolupráce dle něj může překonat výzvy doby.¹¹⁷ Obamova návštěva Turecka v dubnu 2009 či projev v Káhiře v červnu 2009 potvrdily snahu opustit styl politiky George Bushe a jednat v zahraniční politice jinými prostředky. Obamův nový styl politiky byl přijat pozitivně. To však nezaručuje shodu ohledně všech klíčových otázek (Kalin, 2010: 93).

Veškeré snahy o zlepšení vztahů, jednání o strategické spolupráci či modelovém partnerství nemůže zakrýt zásadní posun. Realitou je, že ačkoliv Turecko a USA nejsou nepřáteli, stávají se rivaly na Blízkém východě. Zatímco Spojené státy usilují o zachování své dominantní pozice v regionu, Turecko se naopak snaží změnit pravidla hry k dosažení svých vlastních zájmů. Pokud výsledná politika slouží americkým zájmům – dobře. Pokud však ne, tak také. Teoreticky vzato Turecko a USA sdílejí stejné cíle: mír mezi Izraelem a Palestinci, stabilní jednotný Irák, bezjaderný Írán a stabilní Afghánistán. Jenže pokud půjdeme do detailů zjistíme, že se Turecko a USA

¹¹⁷ Remarks by President Obama to the Turkish Parliament, dostupné na <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/remarks-president-obama-turkish-parliament> (5.6.2012)

nacházejí na zcela opačných koncích prakticky všech uvedených problémů. To je výsledek nové turecké zahraniční politiky a měněního se mezinárodního systému.¹¹⁸

Odklon Turecka od Západu¹¹⁹ je v poslední době často spojován s krizí turecko-izraelských vztahů. Turecká reakce na izraelský zásah proti konvoji do Pásmu Gazy¹²⁰ zřetelně ukazuje posun v turecké zahraniční politice. Před nástupem AKP k moci bylo Turecko neutrální zemí, která jednoduše pozorovala dění na Blízkém východě. Nyní se Turecko stalo důležitým diplomatickým hráčem v regionu. Poprvé v historii Turecko jasně ukazuje na jaké straně stojí v izraelsko-palestinském konfliktu. Premiér Erdogan navázal vřelé vztahy s hnutím Hamás, které USA označují za teroristickou organizaci. Největší rozpor mezi USA a Tureckem je na téma Íránu.¹²¹

USA si přejí obnovit dřívější úroveň vzájemných vztahů. Tento cíl se však příliš naplnit nedaří. Nicméně je nutné uznat, že od nástupu Obamovy administrativy došlo k jistému zlepšení. Příkladem může být nedávný souhlas Turecka s umístěním americké protiraketové obrany na svém území. Systém bude součástí NATO a má chránit země před íránskými raketami. Turecko se nakonec do systému i přes protesty Íránu zapojilo. Nicméně si vymínilo, aby Írán nebyl otevřeně jmenován jako hrozba. Írán se následně nechal slyšet, že radar posílí napětí a povede k destabilizaci regionu. Američtí činitelé označili dohodu s Tureckem za nejdůležitější vojenskou spolupráci od roku 2003.¹²²

S ohledem na analýzu turecko-amerických vztahů je zajímavé upozornit na výzkum Finského institutu mezinárodních vztahů (*UPI /Ulkopoliittinen instituutti*),¹²³ který zkoumal, zda se Turecko odklání od Západu a do jaké míry jsou turecké ambice

¹¹⁸ How Do You Say "Frenemy" in Turkish? Dostupné na http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/06/01/how_do_you_say_frenemy_in_Turkish (10.6.2012)

¹¹⁹ Podle uniklých diplomatických depeší se američtí diplomaté obávají tureckého nenahraditelného odcizení od Západu. Američtí diplomaté zároveň popisují premiéra Erdogana jako přímočarého islamistu, který může usilovat o vytvoření islámského státu. Ministr zahraničí Davutoglu je označován jako „nebezpečný“ otomanista. Dostupné na [WikiLeaks cables expected to hurt US-Turkey relations](http://www.globalpost.com/dispatch/turkey/101129/latest-wikileaks-will-damage-us-turkey-relations), <http://www.globalpost.com/dispatch/turkey/101129/latest-wikileaks-will-damage-us-turkey-relations> (10.6.2012)

¹²⁰ Viz kapitola 5.3.4 Turecko-izraelské vztahy

¹²¹ Turkey and America: Allies Or Enemies? Dostupné na <http://watchingamerica.com/News/57254/turkey-and-america-allies-or-enemies/> (12.6.2012)

¹²² U.S. Hails Deal With Turkey on Missile Shield, dostupné na http://www.nytimes.com/2011/09/16/world/europe/turkey-accepts-missile-radar-for-nato-defense-against-iran.html?_r=1 (12.6.2012)

¹²³ UPI je nezávislý výzkumný ústav, který produkuje aktuální informace o mezinárodních vztazích a Evropské unii.

slučitelné se západními strategickými cíli.¹²⁴ Zpráva UPI potvrzuje, že těžiště turecké zahraniční politiky se posunulo směrem k dalším regionům, zejména k Blízkému východu. Turecká rostoucí regionální role však není nutně neslučitelná s politikou Spojených států amerických či s EU. Turecká zahraniční politika potenciálně zvyšuje tureckou strategickou přitažlivost pro USA. Turecká zahraniční politika je utvářena jak domácími, tak vnějšími faktory. Dochází k posunu mezinárodní identity státu a ke změnám v turecké vizi své geopolitické role. Jedná se o výsledek procesů, které přetvářejí socio-politický život země. Procesy jsou dle zprávy UPI spojeny s ekonomickým rozvojem v Anatolii, objevením se nových ambiciózních provinciálních sociálních aktérů, kteří jsou dynamicky a kulturně konzervativní a díky silnější vládě. Tyto změny vytvářejí důležité posuny v národní identitě a vedou k vzestupu náboženského cítění, které připravuje cestu pro identifikaci a blízký vztah s tureckým muslimským sousedstvím. Zpráva navíc zdůrazňuje, že Turecko nadšeně přijímá svou imperiální osmanskou minulost. Klíčovým prvkem této nové vize je na jedné straně relativní oslabení „západní dimenze“ turecké mezinárodní strategie (včetně vztahu k USA a EU) a na druhé relativní posilování „regionálního vektoru“ (včetně tureckých vazeb s blízkovýchodními zeměmi). Zpráva zdůrazňuje, že trend směrem k větší strategické nezávislosti se stal zjevnějším s nástupem Ahmeta Davutoglu do pozice tureckého ministra zahraničí. Nový turecký ambiciózní mezinárodní rozhled se zdá být hnán třemi hlavními faktory: posuny v turecké mezinárodní identitě, novým vnímáním hrozeb a vědomím propojení mezi vnějšími a domácími vývojovými trendy. Turecký rostoucí strategický zájem o spoluúčast v problémovém regionu Blízkého východu je perfektní ilustrací toho, jak zmíněné faktory fungují (Ojanen, Torbakov, 2009: 2-5).

Lze shrnout, že strategické spojenectví s USA bylo dlouhodobě považováno za klíčový prvek turecké zahraniční politiky. Země dlouhodobě koordinovaly svůj postup v řadě mezinárodních záležitostí. S koncem bipolární konfrontace a následnou Válkou v Zálivu turecká důležitost v očích Američanů ještě více stoupla. Americká invaze do Iráku v roce 2003 představovala ostrý zlom v turecko-amerických vztazích. Turecko svým rozhodnutím neposkytnout Američanům své území k útoku na Irák podpořilo koncepci nulových problémů se sousedy, kterou začala po svém nástupu k moci v roce

¹²⁴ Turkey's foreign policy shift confuses Western allies, report says, dostupné na <http://www.hurriyet.com.tr/english/domestic/11677624.asp> (12.6.2012)

2002 prosazovat vládní strana AKP. AKP se od počátku své vlády více než na USA orientovala na EU. S ohledem na politiku Bushovy administrativy turecká důvěra v USA znatelně poklesla. AKP se začala od USA odklánět a sledovat novou zahraničně politickou koncepci Strategic Depth. Nezamýšleným důsledkem americké invaze se stala rostoucí spolupráce mezi Tureckem, Irákem, Sýrií a Íránem. Po nástupu prezidenta Obamy se turecko-americké vztahy zlepšily. Nicméně veškerá jednání ohledně strategické spolupráce nemohou zakrýt zásadní změnu ve vztazích. Skutečností je, že ačkoliv Turecko a USA nejsou nepřáteli, stávají se rivaly na Blízkém východě. To je výsledek nové turecké zahraniční politiky AKP a měnícího se mezinárodního prostředí. Před nástupem AKP k moci bylo Turecko neutrální zemí, která pouze sledovala dění na Blízkém východě. Nyní se Turecko stalo důležitým diplomatickým hráčem v regionu. Spojené státy si přejí obnovit dřívější úroveň vzájemných vztahů. Zmíněný cíl se však naplnit nedaří.

5.4 Faktory ovlivňující změnu turecké zahraniční politiky

Strukturální kontext transformace turecké zahraniční politiky lze nalézt v posunu rovnováhy moci a změněném bezpečnostním vnímání Turecka a západních spojenců. Změna mezinárodního systému rozšířila ekonomickou a vojenskou váhu Turecka. Turecko uskutečnilo řadu modernizačních programů, jenž z tureckých ozbrojených sil vytvořily silné odstrašení nejen na Blízkém východě. Například nejdůležitější faktor, který přinutil Sýrii zanechat nepřátelství k Turecku a ukončit podporu PKK představovala turecká diplomacie podpořená právě armádní silou. Oslabení vnímání hrozeb zmenšilo důležité odůvodnění pro tureckou prozápadní orientaci – obranné partnerství. Dnes je Turecko mnohem méně závislé na NATO a západním společenství. Pro Turecko představuje největší hrozbu Kurdská strana pracujících. Nejdůležitějším faktorem pro setrvání Turecka v NATO a udržení aliance s USA je turecká závislost na obranné spolupráci s uvedenými zeměmi. Turecko projevuje zájem především o vojenské technologie, aby mohlo úspěšně čelit kurdským povstalcům. Turecko si začalo uvědomovat, že při spolupráci s regionálními hráči je schopné řídit lokální bezpečnost a zabránit v pronikání cizích aktérů (Kardas, 2010: 117).

Konec studené války nahlodil odůvodnění pro turecko-arabské napětí. Turecké spojení s Izraelem však bylo v arabském světě nadále považováno za značně kontroverzní. Dnes se turecké vazby s arabskými sousedy rozvíjejí. Zlepšení vztahu se Sýrií poskytlo Turecku klíč k muslimskému Blízkému východu. Další významný faktor představuje vzestup Íránu a prohloubení nejednoty arabského světa, jež přiměla blízkovýchodní země navázat bližší vztahy s Tureckem a tím jej vtáhnout hlouběji do regionu. Změna v povaze kurdského problému a regionální zájmy spojené s Irákem jsou dalšími klíčovými prvky. Americká invaze do Iráku v roce 2003 přeměnila kurdskou otázku a zájmy ohledně územní celistvosti Iráku do důvodu pro zlepšení vztahů s iráckými sousedy. Turecko si plně uvědomilo, že po stažení amerických jednotek bude pro udržení teritoriální jednoty Iráku nutná spolupráce mezi Irákem, Íránem a Sýrií. Válka změnila i postoj Sýrie a Íránu k PKK. Od roku 2005 se proměňuje postoj kurdské regionální vlády, která začala používat smířlivější rétoriku pro podporu tureckého obchodu a investic v severním Iráku. Turecká zvýšená aktivita v oblasti nabízí naději na nové regionální uspořádání a zastavení rostoucích revizionistických a sekuritizačních trendů. Státy jako Írán a Izrael s ohledem na svou rétoriku a činy zvyšují znepokojení a nedůvěru mezi státy v regionu (Tocci, Walker, 2011: 47).

Turecký aktivismus v oblasti je převážnou většinou blízkovýchodních států vnímán pozitivně. Vládní strana AKP je v muslimském světě respektovanější než všechny předešlé turecké vlády. AKP se svými islámskými kořeny přirozeně cílila na vyvinutí silných diplomatických, ekonomických a společenských vazeb s blízkovýchodními zeměmi a celým muslimským světem. Dá se předpokládat, že sekulárnější vláda v čele s kemalistickou republikánskou stranou by podobné popularity, které se těší AKP v arabském světě, dosáhla jen stěží. Dříve byl region vnímán v termínech umírněný či radikální, sunnitský či šíitský, izraelský či arabský, prozápadní či protizápadní. Zapojení Turecka v oblasti může pomoci odstranit uvedené dichotomie (Önis, 2011: 57).

Při analýze turecké zahraniční politiky nelze opomenout faktory domácí dynamiky. Právě domácí faktory hrají důležitou roli v novém nastavení turecké zahraniční politiky. Bez transformace na domácí scéně a snahy vládní strany AKP změnit tureckou tradiční kemalistickou nevíšimavost k regionu by vysvětlení změn nové turecké zahraniční politiky jistě nemohlo být komplexní (Kalin, 2010: 100).

Turecká domácí scéna, jak již bylo zmíněno, je značně polarizovaná a skládá se z elementárních aktérů jako je armáda a byrokracie, které musí spolupracovat s demokraticky zvolenou vládou. Vzhledem k turecké politické historii charakteristické vysoce nestabilními vládními koalicemi a korupčními skandály není překvapující, že větší důvěru lidí vzbuzovala v zemi obvykle armáda. Turecká armáda slouží jako ochránce Atatürkovy sekulární republiky. AKP v čele s premiérem Erdoganem začala používat agendu zahraniční politiky pro uklidnění domácí opozice a pro rozšíření spolupráce s tureckými liberálními elitami. AKP zprvu zaměřila svou pozornost na přístupový proces s EU k rozšíření domácí podpory a oslabení oponentů. V rámci uvedené strategie Turecko využilo svůj rostoucí regionální vliv k podpoře zahraniční politiky na Blízkém východě. Turecko v rámci nové zahraničně politické koncepce Strategic Depth začalo využívat nástroje soft power s ohledem na demokratizaci, kterou od konce studené války prodělalo. Lze najít přímý vztah mezi větší demokratizací a východně orientovanou tureckou zahraniční politikou. Všichni nejdéle úřadující premiéři (Adnan Menderes, Turgut Özal a Recep Tayyip Erdogan) přijali nejméně jednu východně orientovanou iniciativu.¹²⁵ Rovněž je nutné zmínit demokratizační snahy všech tří premiérů. Stejní premiéři disponovali parlamentní většinou a byli velmi citliví k názorům veřejného mínění. Zdá se, že pro turecké voliče jsou východní iniciativy atraktivnější než ty západní (Tocci, Walker, 2011: 49).

Podle nedávných průzkumů veřejného mínění většina tureckých obyvatel podporuje sebevědomou zahraniční politiku. Lidé již nevnímají sousední země jako závažné hrozby pro tureckou bezpečnost. Tomu se přizpůsobila i zahraniční politika vládní strany. Vztah Turků k Západu se změnil. Turecká veřejnost je k Západu stále více skeptická a rostoucí počet tureckých občanů začíná pochybovat o výhodách členství v EU. Lidé jsou rovněž znepokojeni americkou politikou v regionu (Kardas, 2010: 125). Neo-otomanistická zahraniční politika AKP se tedy shoduje s měnící se náladou ve společnosti. Proto lze tvrdit, že domácí kontext se stal propleteným se zahraniční politikou a zahraniční politika se vynořila jako hlavní nástroj pro zisk konkurence na domácí scéně (Önis, 2011: 57).

¹²⁵ Jednalo se o Bagdádský pakt v roce 1955, Centrální asijskou iniciativu v roce 1991 a Strategic Depth v roce 2004.

Ekonomická stránka hraje při analýze turecké zahraniční politiky rovněž významnou roli. Turecká zahraniční politika není již pouze monopolem politiků a diplomatů. V poslední době je stále více ovlivňována zespoda klíčovými aktéry ekonomické a občanské společnosti. Vládní snahy rozvíjet projekty se sousedními zeměmi jsou důležité pro podnikatele a turecké exportéry, kteří tvoří významnou část voličů AKP. Vláda klade důraz na zlepšování obchodních vztahů se svými sousedy prostřednictvím vzájemných dohod a benefitů, jenž přispívají k mírovému sousedství. Turecko v posledních letech podepsalo celou řadu ekonomických a obchodních dohod s blízkovýchodními zeměmi (Kardas, 2010: 123).

Turci stále více preferují ekonomické ohledy v rámci vytváření zahraniční politiky, což se shoduje s vládní podporou ekonomických zájmů v sousedství. Turecko přitahuje regionální investory a zaručuje jim přístup na turecký trh. Ekonomický faktor utváří směřování turecké zahraniční politiky důležitou měrou. Turecko se postupně stává obchodní zemí a opouští tradiční vojenskou státní identitu. Vnitřní charaktery režimů v regionu nepředstavují překážku pro navazování ekonomických vztahů (Oguzlu, 2011: 4).

Na otázku, co by mělo být pro tureckou zahraniční politiku prioritní, většina Turků odpověděla, že ochrana tureckých ekonomických zájmů. Mezi další odpovědi patřila ochrana ostatních muslimských zemí a ochrana před hrozbou terorismu. U dotazu, v jaké oblasti by měl být zlepšen vztah Turecka se Sýrií a Íránem, většina preferovala ekonomickou spolupráci před společenskou či vojenskou spoluprací. Pokud jde o vztah s Izraelem, tak většina dotazovaných vybrala možnost rozvoje ekonomických vztahů před ukončením veškeré spolupráce (Kardas, 2010: 127).

6 ZÁVĚR

Cílem předkládané práce bylo ověřit následující hypotézu:

- *Změna turecké zahraniční politiky je výsledkem určitého odklonu od kemalistické ideologie.*

Uvedenou hypotézu považuji za potvrzenou. Turecko se od nástupu Strany spravedlnosti a rozvoje v roce 2002 začalo postupně odklánět od kemalistické ideologie, pro kterou jsou v zahraniční politice klíčovými pilíři zachování statu quo a orientace na Západ. AKP začala aplikovat novou neo-otomanistickou zahraničně politickou doktrínu Strategic Depth, která zmíněné pilíře kemalismu zpochybňuje a naopak tvrdí, že by Turecko mělo opustit dřívější jednostrannou orientaci na Západ. Nová neo-otomanistická koncepce je založena na multidimenzionální zahraniční politice a opouští tradiční kemalistický jednodimenzionální zahraniční přístup.

Doktrína Strategic Depth zdůrazňuje osmanské islámské dědictví země. Turecko by dle ní mělo využít svůj osmanský odkaz a hrát aktivnější roli zejména na Blízkém východě. To je zcela v rozporu s kemalismem, který po desetiletí potlačoval roli a význam Osmanské říše a pokládal ji za překážku modernizace. Již Mustafa Kemal Atatürk odmítal vše jen náznakem osmanské a nesměroval Turecko na Západ, pryč od nerozvinutého Blízkého východu. Naopak současný turecký ministr zahraničí Ahmet Davutoglu, jenž je autorem koncepce Strategic Depth, považuje osmanský odkaz země za pozitivní. AKP se od počátku své vlády snažila posilovat vztahy s muslimskými blízkovýchodními zeměmi. Současná aktivita tureckých politiků v regionu je v přímém kontrastu s pasivním kemalistickým postojem v minulých letech. Postupně, jak se těžiště turecké zahraniční politiky posunulo směrem na Blízký východ, došlo k oslabení kemalistické prozápadní dimenze turecké mezinárodní strategie (včetně vztahu k USA a EU). AKP tvrdí, že Turecko s Blízkým východem spojují hluboko zakořeněné historické, kulturní, sociální a náboženské vazby. Blízký východ se stal novým ohniskem tureckého zájmu.

V kemalistické ideologii je vše osmanské spojováno s výrazy jako zastaralý, nedynamický, despotický a kazící turectví. Jak již bylo řečeno, kritika a až hanobení osmanské minulosti se staly ústředními prvky kemalistického diskurzu. Za vlády AKP prošlo vnímání osmanského odkazu země zásadní transformací. Turecká společnost

začala projevovat stále větší zájem o osmanskou historii a islám. V této souvislosti začaly být pořádány nejrůznější vzpomínkové akce s odkazem na osmanskou islámskou kulturu a historii. Zvýšený zájem o osmanskou minulost signalizuje rychlý rozvoj osmanských muzeí a výstav na každém rohu Anatólie. Oslavy zakladatele Osmanské říše Osmana Beye se staly národní událostí a získaly politickou důležitost. Důkazem může být 14. září 2008, kdy se všichni klíčoví turečtí političtí činitelé přijeli poklonit a oslavit památku Beye v jeho rodném městě. Tato vzpomínka, která byla dříve pouze lokální událostí bez jakéhokoliv většího národního významu, se stala předzvěstí vzestupu neo-otomanismu. Přeměna pohledu na osmanskou minulost nabízí přesvědčivý důkaz změny v turecké politice a postupný odklon od kemalismu.

Jednu z nejpřesvědčivějších známek odklonu od kemalistické ideologie lze spatřit v současném přístupu vládní strany AKP k Evropě, respektive k EU. Kemalistická zahraniční politika usilovala o radikální transformaci Turecka a jeho konečné začlenění mezi evropské civilizované země. S ohledem na politiku AKP se zdá, že turecké členství v Unii již není cílem, ale je omezeno pouze na možný nástroj k dosažení regionálních cílů. Tento postoj je zcela v rozporu s kemalistickou ideologií, která vnímá Evropu a turecké trvalé ukotvení v ní jako středobod svého zájmu. Kemalistická prozápadní orientace znamená nejen příklon k západním státům v zahraniční politice, ale zároveň pohled na západní svět spolu s jeho demokracií a životním stylem jako na něco, co by mělo být napodobeno a zvnitřněno. S tímto pohledem se nová zahraniční politika AKP rovněž neztotožňuje. Premiér Erdogan se nechal slyšet, že Evropa nemůže být modelem pro všechno. Pro kemalistickou zahraniční politiku je typická opatrnost, konservativismus, izolacionismus, pasivita, reaktivita a bilateralita. Nová neo-otomanistická zahraniční politika pod vládou AKP tyto principy opouští a je naopak velmi asertivní, dobrodružná, aktivní a zejména multilaterální.

Další rovinu odklonu od kemalismu spatříme v definici tureckého geografického umístění. Kemalismus chápe Turecko jako evropský stát. Turecko bylo dlouhodobě považováno za most mezi Východem a Západem. Nicméně doktrína Strategic Depth tvrdí, že Turecko je ústřední země spíše než pouhý komunikační kanál spojující Východ a Západ. Doktrína zdůrazňuje turecké jedinečné umístění a označuje Turecko za zemi evropskou, asijskou, blízkovýchodní, balkánskou a zároveň kavkazskou. Zde je jasný rozpor v chápání turecké geografické pozice. Doktrína Strategic Depth prohlašuje, že

Turecko nemůže být geograficky či kulturně pochopeno pouze ve spojení s jedním regionem. Naopak turecké specifické regionální spojení poskytuje zemi schopnost manévrování v několika regionech současně.

Během vlády AKP dále došlo k proměně tureckého vnímání hrozeb. Kemalistská zahraniční politika byla dlouhodobě ovlivňována obavami z možného rozpadu republiky. Kemalistská regionální rétorika je založena na myšlence, že je země obklopena nepřáteli, proti kterým musí být připravena se bránit za účelem udržení statu quo. Nová zahraniční politika AKP tento přístup opouští a místo toho prosazuje tzv. politiku nulových problémů k sousedům. Politika zdůrazňuje vzájemné porozumění a spolupráci. Turecké sousedství je označováno jako oblast příležitostí a odpovědnosti. Tato transformace vede k rozšíření obzorů politických činitelů a k objevení nových postojů v zahraniční politice. V tomto novém ustavení mysli zmizelo teritoriální omezení tureckého zapojení v Asii, které bylo typické pro kemalismus.

Další známku odklonu od kemalismu lze spatřit v postoji k problematice islámu. Kemalistská ideologie chápe islám jako tradiční sílu, jež prosazovala nadvládu náboženství a představovala tedy překážku k pokroku. Pro dosažení kemalistické modernizace bylo nutné islám ze zahraničně politické agendy odstranit. Naopak nová turecká zahraniční politika klade důraz na posílení role islámu, který považuje za pojítka mezi Tureckem a dalšími muslimskými zeměmi. Kemalistská zahraniční politika odmítá islámské otevření se Blízkému východu, které AKP naopak silně podporuje. Další významný signál odklonu od kemalistické ideologie představuje oslabení moci tradičního ochránce kemalismu – turecké armády. AKP se podařilo snížit vliv armády v politickém životě. V této souvislosti došlo například k výraznému snížení pravomocí Národní bezpečnostní rady. Celkově došlo k transformaci mocenského nastavení na turecké domácí scéně ve prospěch civilní vlády.

Cílem práce bylo rovněž zodpovězení výzkumné otázky:

- *Je možné novou zahraničně politickou strategii Turecké republiky označit za úspěšnou?*

Turecko je dnes demokratičtější než bylo před deseti lety. Turecká ekonomika roste rychleji než kdy dříve. V mnoha případech je turecká zahraniční politika odrazem těchto změn. Turecko se stává lídrem na Blízkém východě. Turecký aktivismus

v oblasti je převážnou většinou blízkovýchodních států vnímán pozitivně. Vládní strana AKP je v muslimském světě respektovanější než všechny předešlé turecké vlády, protože AKP se svými islámskými kořeny přirozeně cílila na vyvinutí silných diplomatických, ekonomických a společenských vazeb s blízkovýchodními zeměmi a celým muslimským světem. S ohledem na události tzv. arabského jara, Arabové vzhlížejí k Turecku více, než kdy dříve. Turecko je chápáno jako vzor a většina běžných Arabů věří, že právě Turecko pomůže k dosažení míru a stability v regionu.¹²⁶

Na otázku, zda lze novou zahraničně politickou strategii Turecké republiky označit za úspěšnou, se snažila odpovědět analýza vztahů Turecka se čtyřmi sousedními zeměmi - Íránem, Sýrií, Irákem, Izraelem a zároveň se Spojenými státy a Evropskou unií. V případě Íránu je zřejmé, že po nástupu AKP došlo k značnému zlepšení bilaterálních vztahů. Turecko-iránské vztahy se po roce 2002 začaly rychle zlepšovat. AKP má se svými islamistickými kořeny k íránskému režimu blíže než dřívější vlády. Ačkoliv se v poslední době vztah s Íránem částečně ochladil, stále se jedná o významnou kvalitativní změnu v porovnání s obdobím před rokem 2002. Proto aplikaci nové zahraničně politické strategie s ohledem na Írán lze zhodnotit jako úspěšnou.

K obdobnému zlepšení došlo v případě Iráku. Ačkoliv byly počáteční vztahy Turecka s novým iráckým režimem zatíženy předsudky, od roku 2005 se turecko-irácké vztahy zlepšovaly. AKP se v rámci nové koncepce podařilo posílit vazby s centrální vládou a postupně došlo i k navázání oficiálních vztahů s kurdskou regionální vládou v severním Iráku. Tato aktivita představuje významný posun oproti minulým letům. Důležitou roli v nové zahraniční politice k Iráku hrály rovněž obchodní zájmy. Dnes je Turecko pro Irák největším obchodním partnerem. I přes přetrvávající hrozbu ze strany PKK lze tvrdit, že v případě Iráku nová zahraniční politika funguje dobře.

V případě Sýrie nová turecká zahraničně politická strategie už tak úspěšná není. Turecko-syrské vztahy prošly během posledních let výraznými změnami - od nepřátelství způsobeného syrskou podporou PKK, přes rozvíjející se spolupráci po nástupu AKP k moci až po současné odcizení. Sýrie byla Tureckem dlouhodobě označována za prototyp nepřátelského státu. S nástupem AKP k moci po roce 2002 započalo oteplování vzájemných vztahů. Představitelé AKP navázali blízké osobní vazby se syrským prezidentem Bašárem Asadem a stali se syrskými spojenci. Nicméně

126 Arabs look to Turkey, not Iran, says poll, dostupné na <http://www.hurriyetdailynews.com/default.aspx?pageid=438&n=arabs-look-to-turkey-not-iran-says-poll-2011-07-28> (29.6.2012)

s ohledem na vypuknutí revoluce v Sýrii a následné kroky Asadova režimu se Turecko začalo od Sýrie odvracet. Vzájemné vztahy se postupně opět ochladily a Turecko je dnes jedním z nejhlasitějších kritiků syrského režimu. V případě Sýrie lze tedy novou zahraniční politiku označit za neúspěšnou.

Co se týče Izraele, turecko-izraelské vztahy byly dlouhodobě na dobré úrovni. Zásadní zlom představuje rok 2002, kdy se AKP dostala k moci. Od té doby se vzájemné vztahy začaly postupně dostávat pod větší napětí. S ohledem na neo-otomanistickou koncepci Strategic Depth se AKP od počátku své vlády snažila zlepšit vztahy s arabskými sousedy na úkor vazeb s Izraelem. Ke zhoršení vazeb zároveň přispěly islámské kořeny vládní strany AKP. Vztahy se začaly vyostřovat v souvislosti s operací Lité olovo. Následoval Erdoganův výstup v Davosu a izraelský zásah proti konvoji do Pásmu Gazy. Od roku 2011 Izrael a Turecko již nejsou spojenci. Do jisté míry se staly protivníky či dokonce nepřáteli. V tomto případě je zřejmé, že nová zahraničně politická strategie nefunguje vůbec.

S ohledem na aplikaci doktríny Strategic Depth dále došlo k ochlazení tureckých vztahů s EU. AKP nejprve vstup Turecka do Unie silně podporovala. Od roku 2005 však podpora členství utichala. Dnes jsou vzájemné vztahy v krizi. Na příkladu vztahu EU je vidět, že nová neo-otomanistická zahraniční koncepce je neúspěšná. Nová turecká zahraniční politika spolu s principem politiky nulových problémů vyvolala značné znepokojení ohledně tureckého budoucího směřování. Velmi často se objevuje otázka, zda se Turecko neodklání od Západu. Jako hlavní překážka ve vztahu mezi Tureckem a EU se zdá být právě nová turecká neo-otomanistická koncepce.

Poslední analyzovanou zemí se staly Spojené státy americké. Strategické spojení s USA bylo dlouhodobě považováno za klíčový prvek turecké zahraniční politiky. Po nástupu AKP k moci tak, jak důvěra v tehdejší Bushovu administrativu klesala, se Turecko začalo od USA odklánět. Došlo k vážnému ochlazení dlouhodobě nadstandardních vztahů. Během Obamovy vlády se turecko-americké vztahy částečně zlepšily. Nicméně ve srovnání s obdobím před rokem 2002 došlo ve vztazích k významnému ochlazení. To je výsledek nové turecké zahraniční politiky AKP. S ohledem na zmíněnou skutečnost lze označit novou zahraničně politickou strategii rovněž za neúspěšnou.

Celkově lze shrnout, že turecká zahraniční koncepce je úspěšná ve vztahu k muslimským zemím. Nicméně v případě nemuslimských zemí jako je Izrael, EU, USA neuspěla a došlo k zhoršení vzájemných vztahů. Zahraniční politiku lze označit za úspěšnou, pokud země dokáže ovlivňovat dění kolem sebe. Takovými schopnostmi Turecko disponuje. Na názor Turecka se dnes musí brát zřetel. Turecko se stalo významnou politickou, ale i ekonomickou a kulturní mocností, která má kapitál ovlivňovat jiné země. Turecko má aktivní veřejnou diplomacii a je odhodlané prosadit se na globální scéně. Nutno dodat, že dostatečné kapacity k tomu má. Hlavním problémem turecké zahraniční politiky je však její rozpolcenost. Pokud chce Turecko hrát konstruktivní roli ve svém sousedství, zahraniční politika země musí být konzistentní a založená na univerzálních hodnotách. Turecko nemůže na jedné straně kritizovat protiprávní praktiky Západu a na druhé samo přehlížet nedemokratické jednání svých blízkovýchodních sousedů a navazovat s nimi přátelské vztahy. Turecko by mělo věnovat větší pozornost povaze režimů ve svém sousedství. Premiér Erdogan by se dle mého názoru měl vyvarovat svých emotivních projevů a být více čitelný. Právě rozpolcenost turecké zahraniční politiky mě nutí celkově označit tureckou strategii za úspěšnou jen z části.

Druhá výzkumná otázka se pokusila zjistit, zda:

- *Značí současná turecká zahraniční politika odklon Turecka od Západu?*

Odpověď na uvedenou otázku není zcela jednoduché. S nástupem AKP k moci po roce 2002 a s přijetím neo-otomanistické zahraničně politické doktríny Strategic Depth se Turecko začalo více orientovat na dříve opomíjený Blízký východ. Zároveň došlo k oslabení a ochlazení vztahů s USA a EU, které byly s ohledem na kemalistickou ideologii budovány již od vzniku Turecké republiky v roce 1923. V současné době budoucí směřování Turecka stále více vyvolává otázky. Turecký ministr zahraničí Ahmet Davutoglu tvrdí, že turecký zvýšený zájem o Blízký východ neznámá, že se Turecko nechce stát součástí EU. Nicméně, jak se zájem turecké zahraniční politiky posunul více na Blízký východ, proces vstupu do EU se zastavil. Dnes jsou vztahy mezi EU a Tureckem v krizi. Zdá se, že Turecko o členství v Unii už příliš neusiluje. Neustálá kritika Turecka ze strany EU, návrhy jako privilegované partnerství či tlak na uznání tzv. genocidy Arménů u mnohých Turků vyvolaly nedůvěru k EU.

Podobným ochlazením prošel i vztah Turecka a USA. Země dlouhodobě koordinovaly svůj postup s ohledem na nejrůznější otázky světové politiky. Spojené státy pohlížely na Turecko jako na spolehlivého spojence. Turecko přizpůsobovalo svou zahraniční politiku americkým zájmům. Americká invaze do Iráku v roce 2003 představovala ostrý zlom v turecko-amerických vztazích. Žádná jiná událost od vzniku Turecké republiky do takové míry nenarušila vzájemné vztahy. V důsledku zmíněné události došlo k novému uspořádání na Blízkém východě. Nezamýšleným důsledkem americké invaze se stala rostoucí spolupráce mezi Tureckem, Irákem, Sýrií a Íránem.

Veškeré americké snahy o zlepšení vztahů nemohou zakrýt zásadní posun. Realitou je, že ačkoliv Turecko a USA nejsou nepřáteli, stávají se rivaly na Blízkém východě. Zatímco Spojené státy usilují o zachování své dominantní pozice v regionu, Turecko se naopak snaží změnit pravidla hry k dosažení svých vlastních zájmů. Úvahy o odklonu Turecka od Západu jsou v poslední době často spojovány s krizí turecko-izraelských vztahů. Turecká reakce na izraelský zásah proti konvoji do Pásmu Gazy zřetelně ukazuje posun v turecké zahraniční politice. Před nástupem AKP k moci bylo Turecko neutrální zemí, která pouze dění na Blízkém východě sledovala. Dnes Turecko hraje v regionu aktivní diplomatickou, politickou a ekonomickou roli.

Turecko je však stále členem NATO a plní své závazky k Alianci. Důkazem je nedávný souhlas s umístěním americké protiraketové obrany na svém území. Systém bude součástí NATO a má chránit země před íránskými raketami. Ani koncepce Strategic Depth neusiluje o ukončení spolupráce se Západem. Turecká neo-otomanistická koncepce multidimenzionální zahraniční politiky představuje cíl zahrnout Západ stejně jako islámský svět. Doktrína Strategic Depth zdůrazňuje, že turecká zahraniční politika musí být vedena autonomně. Turecko dle ní bude pokračovat v koordinaci své politiky se západními partnery a globálními aktéry, kterými jsou Spojené státy americké a Evropská unie, avšak takové partnerství nesmí negativně ovlivňovat turecké vztahy se sousedy. Je nutné zdůraznit, že neo-otomanistická doktrína je tedy otevřena Západu stejně jako tureckému osmanskému dědictví. Nicméně faktem je, že Západ již nepředstavuje pro Turecko prioritu tak, jak tomu bylo dříve. Podle nedávných průzkumů veřejného mínění většina tureckých obyvatel podporuje sebevědomou zahraniční politiku. Turecká veřejnost je k Západu stále skeptičtější a rostoucí počet tureckých občanů pochybuje o výhodách členství v EU. Lidé jsou rovněž znepokojeni americkou politikou v regionu. Změna turecké zahraniční politiky se tedy

shoduje s měnící se náladou ve společnosti. Turecká společnost velmi nelibě nese fakt, že Západ podhodnocuje tureckou strategickou důležitost. Nicméně i přesto, že Turecko nyní veškerou svou aktivitu zaměřuje především na Blízký východ, je pro něj národním zájmem udržet vztah se Západem. S ohledem na všechny výše uvedené argumenty se domnívám, že současná turecká zahraniční politika značí odklon od Západu jen částečně.

Zda se Turecko od Západu zcela odkloní, bude dle mého názoru velkou měrou záležet na budoucím přístupu Evropské unie k tureckému členství. Jak již bylo zmíněno, americký prezident se od počátku nástupu do funkce snažil vztahy s Tureckem zlepšit a poskytl Turecku požadované uznání a ocenění. Nicméně z evropské strany takové snahy zaznamenány nebyly. Proto se domnívám, že pokud si chce Západ Turecko udržet, je nutné, aby i Evropská unie uznala tureckou jedinečnou pozici a důležitost. EU by se měla vyvarovat nabídek typu privilegovaného partnerství a jednat s Tureckem jako se sobě rovným, neboť pokud se chce Unie stát globálním hráčem, přijetí Turecka by bylo vhodným tahem. Turecké ukotvení v EU se musí stát politickou prioritou a ne jen rétorickým trikem, jak si naklonit tureckou přízeň. Turci jsou velmi hrdý národ a neustálé odmítání je již unavuje. Turecko čeká na přijetí do EU nejdéle ze všech kandidátů, kteří kdy o členství usilovali. Pokud se přístup EU k Turecku nezmění, je dost možné, že se Turecko bude dívat po jiných možnostech, jako je například silnější spojení s Blízkým východem. Turecká zahraniční politika však již není pouze monopolem politiků a diplomatů. V poslední době je stále více ovlivňována zespoda klíčovými aktéry ekonomické a občanské společnosti. Proto si myslím, že to bude turecká veřejnost, která nakonec rozhodne, zda slogan *Islamismus doma, pan-islamismus ve světě*¹²⁷ nahradí Atatürkovo motto *Mír doma, mír ve světě*. Ačkoliv se to dnes nezdá být příliš pravděpodobné, já osobně se domnívám, že turecká budoucnost leží v Evropě.

¹²⁷ Is Kemalism Dead in Turkey? Dostupné na <http://www.hoover.org/publications/defining-ideas/article/59031> (29.6.2012)

7 SEZNAM LITERATURY

Ahmad, F. (1993): *The Making of Modern Turkey*. Routledge, London, pp. 105-109, 139-142, 159-162, 187.

Akdevelioglu, A., Yesilyurt, N. (2009): Turkey's Middle East Policy under the JDP Rule. In: *Ankara University Journal Database*, Vol. 40, No. 1, pp. 39-69.

Aktas, G. I. (2010): *Turkish Foreign Policy: New Concepts and Reflection*. Middle East Technical University, Ankara, pp. 5-8, 43-59.

Alaranta, T. (2011): *The Enlightenment Idea of History as a Legitimation Tool of Kemalism in Turkey*. Department of Economic and Political Studies-University of Helsinki, Helsinki, pp. 8, 59-61, 71, 96, 115.

Alessandri, E. (2010): The New Turkish Foreign Policy and the Future of Turkey-EU Relations. In: *Istituto Affari Internazionali*, Vol. 10, No. 3, pp. 1-18.

Altunisik, B. M., Tür, O. (2005): *Turkey: Challenges of Continuity and Change*. Routledge Curzon, Abingdon, pp. 30-31.

Altunisik, B. M., Tür, Ö. (2006): From Distant Neighbors to Partners? Changing Syrian– Turkish Relations. In: *Security Dialogue*, Vol. 37, No. 2, pp. 218-236.

Aras, B. (2002): The Academic Perceptions of Turkish-Israeli Relations. In: *Alternatives*, Vol. 1, No. 1, pp. 1-17.

Aras, B., Caman, E., Dagci, K. (2009): Turkey's New Activism in Asia. In: *Alternatives*, Vol. 8, No. 2, pp. 24-40.

Atakuman, C. (2010): Value of Heritage in Turkey: History and Politics of Turkey's World Heritage Nominations. In: *Journal of Mediterranean Archaeology*, Vol. 23, No. 1, pp.108-131.

Ataman, M. (2002): Leadership Change: Özal Leadership and Restructuring in Turkish Foreign Policy. In: *Alternatives*, Vol. 1, No. 1, pp. 120-153.

Ataöv, T. (1981): The Principles of Kemalism. In: *The Turkish Yearbook of International Relations*, Vol. 20, pp. 19-45.

- Aydin, M. (1999): Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs. In: *Middle Eastern Studies*, Vol. 35, No. 4, pp. 152-186.
- Bacik, G. (2001): The Limits of an Alliance: Turkish-Israeli Relations Revisited. In: *Arab Studies Quarterly*, Vol. 23, No. 3, pp. 49-63.
- Bagdonas, D. Ö. (2008): *A Poststructuralist Approach to Ideology and Foreign Policy: Kemalism in the Turkish Foreign Policy Discourse*. Central European University, Budapest, pp. 21-40, 85-86, 135-137, 144-146, 213, 237.
- Barkey, H. J., Taspinar, Ö. (2011): Republic of Turkey. In: Gasiorowski, M., Long, E. D., Reich, B. et al.: *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, Westview Press, Colorado, pp. 15-48.
- Bengio, O. (2009): Altermating Interests and Orientations between Israel and Turkey: A View from Israel. In: *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 2, pp. 43-55.
- Binhack, P., Thim, M. (2010): Írán a Turecko: minulost a perspektivy energetické spolupráce. In: *Mezinárodní politika*, 4/2010, s. 16-17.
- Bogdani, M. (2011): *Turkey and the Dilemma of EU Accession: When Religion Meets Politics*. I.B.Tauris, London, p. 23.
- Bozdaglioglu, Y. (2008): Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy. In: *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 1, pp. 55-76.
- Brannen, S., Flanagan, J. S. (2008): *Turkey's Shifting Dynamics: Implications for U.S.-Turkey Relations*. Center for Strategic and International Studies, Washington, p. 8.
- Camyar, I. (2007): Why Is It So Difficult to Say No to Turkey?: A Path Dependent Approach to EU Enlargement. In: *International Studies Association, Conference Papers, Association Annual Meeting*, pp. 1-24.
- Camyar, I., Tagma, H. M. (2010): Why Does Turkey Seek European Union Membership? Historical Institutional Approach. In: *Turkish Studies*, Vol. 11, No. 3, 371-386.
- Carkoglu, A., Eder, M. (2001): Domestic Concerns and the Water Conflict over the Euphrates-Tigris Basin. In: *Middle Eastern Studies*, Vol. 37, No. 1, pp. 41-71.

Çarmikli, E. S. (2011): *Caught between Islam and the West: Secularism in the Kemalist Discourse*. University of Westminster, London, pp. 1-278.

Carpenter, G. T. (2010): Estrangement: The United States and Turkey in a Multipolar Era. In: *Mediterranean Quarterly*, Vol. 21, No. 4, pp. 27-37.

Cornell, E. S., Karaveli, H. M. (2008): *Prospects for a "Torn" Turkey: A Secular and Unitary Future?* Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program, Washington, pp. 20-21, 25-26, 32.

Čejka, M. (2010): *Izrael a Palestina: minulost, současnost a směřování blízkovýchodního konfliktu*. Barrister & Principal, Brno, s. 12.

Davison, A., Parla, T. (2004): *Corporatist Ideology In Kemalist Turkey: Progress Or Order?* Syracuse University Press, New York, pp. 54-55.

Davutoglu, A. (2008): Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007. In: *Insight Turkey*, Vol. 10, No.1, pp. 77-96.

Davutoglu, A. (2010) Turkish Foreign Policy and the EU in 2010. In: *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 8, No. 3, pp. 11-17.

Davutoglu, A. (2010a): Turkish Vision of Regional and Global Order: Theoretical Background And Practical Implementation. In: *Political Reflection*, Vol. 1, No. 2, pp. 36-49.

Davutoglu, A. (2012): Principles of Turkish Foreign Policy and Regional Political Structuring. In: *Turkey Policy Brief Series*, Third edition, pp.1-9.

Dodd, C. H. (1969): *Politics and Government in Turkey*. University of California Press, California, pp. 140-148.

Dural, B. (2007): *His Story: Mustafa Kemal and Turkish Revolution*. iUniverse, Lincoln, pp. 149-164.

Elanchenny, S. (2008): Anatolian Janus: The AKP's Strategic Depth Doctrine and Turkey's Reemergence in the Middle East. In: *TÜSİAD-US Intern*, pp. 1-14.

- Eren, E. (2011): To which Eurasia does Turkey Belong? A Comparative Analysis of Turkish Eurasianist Geopolitical Discourses. In: *Boğaziçi Journal*, Vol. 25, No. 2, pp. 59-82.
- Faucompret, E., Konings, J. (2008): *Turkish Accession to the EU: Satisfying the Copenhagen Criteria*. Routledge, Oxon, p. 13.
- Fuller, E. G. (2004): Turkey's Strategic Model: Myths and Realities. In: *The Washington Quarterly*, Vol. 27, No. 3, pp. 51-64.
- Fuller, E. G. (2008): *The New Turkish Republic: Turkey As a Pivotal State in the Muslim World*. The United States Institute of Peace, Washington, pp. 26, 33-35.
- Gonč, V. (2003): *Od „malé Evropy“ k „velké Evropě“ II. : Dějiny rozšiřování Evropských společenství / Evropské unie 1950 –2002*. Masarykova Univerzita, Brno, s.137.
- Haas, L. M. (2012): *The Clash of Ideologies: Middle Eastern Politics and American Security*. Oxford University Press, New York, pp. 181-182, 199.
- Hale, W. (2000): *Turkish Foreign Policy 1774-2000*. Routledge, London, p. 57.
- Hale, W. (2009): Turkey and the Middle East in the „New Era“. In: *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 3, pp. 143-159.
- Harris, G. S. (1976): *Troubled Alliance, Turkish-American problems in historical perspective, 1945-1971*. Hoover policy studies, California, pp. 39-49.
- Hradečný, P. (1999): *Řekové a Turci. Nepřátelé nebo spojenci?* Lidové noviny, Praha, s. 57, 146-148.
- Inbar, E. (2005): The Resilience of Israeli–Turkish Relations. In: *Israel Affairs*, Vol. 11, No. 4, pp. 591–607.
- Isyar, G. O. (2005): An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 to 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy. In: *Alternatives*, Vol. 4, No.3, pp. 21-52.

- Kalin, I. (2010): US-Turkish relations under Obama: promise, challenge and opportunity in the 21st century. In: *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol. 12, No. 1, pp. 93-111.
- Kanat, B. K. (2010): AK Party's Foreign Policy: Is Turkey Turning Away from the West? In: *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 1, pp. 205-225.
- Karakas, C. (2007): *Turkey: Islam and Laicism Between the Interests of State, Politics, and Society*. Peace Research Institute Frankfurt, Frankfurt am Main, pp. 5, 13, 19-20.
- Kardas, S. (2010): Turkey: Redrawing the Middle East Map or Building Sandcastles? In: *Middle East Policy*, Vol. 17, No. 1, pp. 115-136.
- Kirisci, K. (2006): *Turkey's foreign policy in turbulent times*. European Union Institute for Security Studies, Paris, pp. 65-66, 76-78.
- Kirisci, K., Rubin, B. M. (2001): *Turkey in World Politics: An Emerging Multiregional Power*. Lynne Rienner Publishers, London, pp. 6-9.
- Kreiser, K., Neumann, CH. K. (2010): *Dějiny Turecka*. Lidové noviny, Praha, s.198, 206-208, 214, 218.
- Kučera, P. (2007): Hledání evropských kořenů turecké identity: Západ a Východ v kemalistickém modernizačním projektu. In: Tunkrová, L., Šaradín, P. a kol. : *Turecko a Evropská unie: česká a turecká perspektiva*, Univerzita Palackého, Olomouc, s. 7-28.
- Lagoglu, F. (2008): The State of U.S.-Turkey Relations: A Turkish Perspective. In: Burwell, F. G. et al.: *The Evolution of U.S. Turkish Relations in a Transatlantic Context*, Colloquium Report of Strategic Studies Institute, pp. 29-42.
- Landau, R. (1938): *Search for Tomorrow 1938*. Kessinger Publishing, London, p. 243.
- Landau, J. M. (1984): *Atatürk and the Modernization of Turkey*. Westview Press Inc., Colorado, pp. 26-28, 31-34.
- Larrabee, F. S., Lesser, I. O. (2003): *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Rand Corporation, Santa Monica, pp. 23, 134-136, 140-141, 147.

- Larrabee, F. S., Rabasa, A. (2008): *The Rise of Political Islam in Turkey*. Rand Corporation, Santa Monica, pp. 19, 35-76.
- Malka, H. (2009): Turkey and the Middle East – Rebalancing Interests. In: Flanagan, J. S. et al. : *Turkey's Evolving. Dynamics. Strategic Choices for U.S.-Turkey Relations*, Center for Strategic & International Studies, Washington, pp. 37-60.
- Mehmet, O. (1983): Turkey in Crisis: Some Contradictions in the Kemalist Development Strategy. In: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 15, No. 1, pp. 47-66.
- Migdalovitz, C. (2010): *Turkey: Politics of Identity and Power*. Congressional Research Service, pp. 1-28.
- Migdalovitz, C. (2010a): *Turkey: Selected Foreign Policy Issues and U.S. Views*. Congressional Research Service, pp. 1-53.
- Murinson, A. (2009): The Strategic Depth Doctrine of Turkish Foreign Policy. In: *Middle Eastern Studies*, Vol. 42, No. 6, pp. 945-964.
- Nachmani, A. (2009): Turkey, Israel, and American hegemony. In: Inbar, E. et al.: *US-Israeli Relations in a New Era: Issues and Challenges After 9/11*. Routledge, Abingdon, pp. 216-234.
- Oguzlu, T. (2007): *Turkey and the European Union in the Wake of the Latest US-led War in Iraq*. Paper presented at the annual meeting of the International Studies Association 48th Annual Convention, Chicago, pp.1-17.
- Oguzlu, T. (2011): Middle Easternization of Turkey's Foreign Policy: Does Turkey Dissociate from the West? In: *Turkish Studies*, Vol. 9, No. 1, pp. 3-20.
- Oguzlu, T. (2012): *The 'Arab Spring' and the Rise of the 2.0 Version of Turkey's 'zero problems with neighbors' Policy*. Center for Strategic Research Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, Ankara, pp.1-16.
- Ojanen, H., Torbakov, I. (2009): *Looking for a New Strategic - Is Turkey Emerging as an Independent Regional Power?* Briefing Paper – The Finnish Institute of International Affairs, pp. 1-8.

- Oktav, Ö. Z. (2011): *Turkey in the 21st Century: Quest for a New Foreign Policy*. Ashgate Publishing Limited, Farnham, p. 2.
- Önis, Z. (2011): Multiple Faces of the “New” Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique. In: *Insight Turkey*, Vol. 13, No. 1, pp. 47-65.
- Özdemir, E. (2010): Kemalist Tradition and Kemalist Women’s Movement in Turkey After 1980. In: *Turkish Journal of Politics*, Vol. 1, No. 1, pp. 99-113.
- Park, B. (2011): Turkey and US – A Transatlantic Future? In: Dorman, A., Kaufman, J. : *The Future of Transatlantic Relations: Perceptions, Policy and Practice*, The Stanford University Press, California, pp. 137-154.
- Parris, M. R. (2008): Common Values and Common Interests? The Bush Legacy in US-Turkish Relations. In: *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 4, pp. 5-14.
- Perthes, V. (2010): Turkey’s Role in the Middle East: An Outsider’s Perspective. In: *Insight Turkey*, Vol. 12, No. 4, pp. 1-8.
- Pirický, G. (2006): *Dějiny Turecka*. Libri, Praha, s. 77-87, 93, 106, 108, 117, 121-126, 133-135, 141-147, 148, 150.
- Robins, P. (2003): *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War*. C. Hurst & Co, London, pp. 16-17.
- Sakallioglu, C. Ü. (1996): Parameters and Strategies of Islam-State Interaction in Republican Turkey. In: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 28., No. 2, pp. 231-251.
- Sayyid, B. S. (2003): *A Fundamental Fear: Eurocentrism and the Emergence of Islamism*. Zed Books, London, p. 68.
- Saz, G. (2011): The Political Implications of the European Integration of Turkey: Political Scenarios and Major Stumbling Blocks. In: *European Journal of Social Sciences*, Vol. 20, No. 1, pp. 47-80.
- Shaw, J. S. (1977): *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey: Volume 2, Reform, Revolution, and Republic: The Rise of Modern Turkey 1808-1975*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 373-377, 383-384, 400.

- Sözen, A. (2005): *Turkey-EU Enlargement at a Crossroads*. Eastern Mediterranean University, North Cyprus, p.11.
- Straubhaar, T. (2011): Turkey as an Economic Neighbor. In: Linden, H. R. et al.: *Turkey and Its Neighbors: Foreign Relations in Transition*, Lynne Rienner Publishers, London, pp. 173-194.
- Taspınar, Ö. (2007): The Old Turks' Revolt : When Radical Secularism Endangers Democracy. In: *Foreign Affairs*, Vol. 86, No. 6, pp. 114-130.
- Taspınar, Ö. (2008): Turkey's Middle East Policies Between Neo-Ottomanism and Kemalism. In: *Carnegie Endowment for International Peace*, Vol. 9, No. 10, pp. 1-29.
- Tekinalp, M. (1938): *Kemalismus*. Orbis, Praha, s. 25, 197-198, 204, 223-227.
- Tocci, N. (2001): *21st Century Kemalism - Redefining Turkey-EU Relations in the Post-Helsinki Era*, Centre for European Policy Studies, Brussels, pp. 1-44.
- Tocci, N. (2011): Turkey as a Transatlantic Neighbor.: In: Linden, H. R. et al. : *Turkey and Its Neighbors: Foreign Relations in Transition*, Lynne Rienner Publishers, London, pp. 195-218.
- Tocci, N., Walker, J. W. (2011): From Confrontation to Engagement: Turkey and the Middle East. In: Linden, H. R. et al. : *Turkey and Its Neighbors: Foreign Relations in Transition*, Lynne Rienner Publishers, London, pp. 35-60.
- Türkmen, F. (2008): The European Union and Democratization in Turkey: The Role of the Elites. In: *Human Rights Quarterly*, Vol. 30, No 1, pp.146-163.
- Ulusoy, K. (2008): Turkey and the EU: Democratization, Civil-Military Relations, and the Cyprus Issue. In: *Insight Turkey*, Vol. 10, No. 3, pp. 51-75.
- Uslu, N. (2003): *The Turkish-American Relationship Between 1947 and 2003: The History of a Distinctive Alliance*. Nova Science Publishers, New York, pp. 17-21, 47, 50, 300.
- Uzer, U. (2011): *Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and the Caucasus*. I. B. Tauris, London, pp. 40, 44-45, 52, 58, 61-67, 83.

Walker, J. W. (2009): Turkey's Imperial Legacy: Understanding Contemporary Turkey through its Ottoman Past. In: *Perspectives on Global Development*, Vol. 8, No. 2-3, pp. 494-508.

Walker, J. W. (2011): Reclaiming Turkey's Imperial Past. In: Linden, H. R. et al. : *Turkey and Its Neighbors: Foreign Relations in Transition*, London, Lynne Rienner Publishers, pp. 13-34.

Yavuz, H. M. (2009): *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*. Cambridge University Press, Cambridge, pp. 27-28, 67, 84, 94-95, 149, 159-160, 167-168, 205, 212, 233.

Yilmaz, H. (2008): *The Kemalist Revolution and the Foundation of the One-Party Regime in Turkey: A Political Analysis*, Bogazici University, pp. 1-28.

Internetové zdroje

Academia.edu, dostupné na <http://academia.edu/>

Ak Parti, dostupné na <http://www.akparti.org.tr/english>

Al Jazeera English, dostupné na <http://www.aljazeera.com/>

Antalya Central, dostupné na <http://www.antalyacentral.com/>

Arab News, dostupné na <http://www.arabnews.com/>

Balkananalysis, dostupné na <http://www.balkananalysis.com/>

BBC, dostupné na <http://www.bbc.co.uk/>

Berkley Center, dostupné na <http://berkeleycenter.georgetown.edu/>

Cagaptay, S. (2010): Sultan of the Muslim World - Why the AKP's Turkey Will Be the East's Next Leader, dostupné na <http://www.foreignaffairs.com/articles/67009/soner-cagaptay/sultan-of-the-muslim-world>

Council on Foreign Relations, dostupné na <http://www.cfr.org/>

Country Studies, dostupné na <http://countrystudies.us/>

Davutoglu, A. (1998): The Clash of Interests: An Explanation of the World (Dis)Order.

In: *Perceptions*, Vol. 2, No. 4, nestránkováno, dostupné na

<http://www.scribd.com/doc/47809548/Clash-of-Interests-Explanation-of-World-Dis-Order-by-Ahmet-Davutoglu>

Defne Günay: Kemalism meets the Copenhagen criteria: The emergence of neo-

kemalism - nestránkováno, dostupné na <http://www.belgeler.com/blg/qzd/kemalism-meets-the-copenhagen-criteria-the-emergence-of-neo-kemalism-kemalizim-kopenhag-kriteriyle-bulusuyor-neo-kemalizmin-dogusu>

Ekonomi ve Dış politika Araştırma, dostupné na <http://www.edam.org.tr/>

European Commission, dostupné na <http://ec.europa.eu/>

Foreign Policy, dostupné na <http://www.foreignpolicy.com>

Global Research, dostupné na <http://www.globalresearch.ca/>

Global Security, dostupné na <http://www.globalsecurity.org>

Globalaffairs.es, dostupné na <http://www.globalaffairs.es/es/>

GlobalPost, dostupné na <http://www.globalpost.com/>

Guardian, dostupné na <http://www.guardian.co.uk/>

Haaretz, dostupné na <http://www.haaretz.com/>

Hoover Institution, dostupné na <http://www.hoover.org/>

Hürriyet Daily News, dostupné na <http://www.hurriyetdailynews.com/>

Christian Science Monitor, dostupné na <http://www.csmonitor.com/>

International Crisis Group, dostupné na <http://www.crisisgroup.org/>

Iraqi News, dostupné na <http://www.iraqinews.com/>

Journal of Turkish Weekly, dostupné na <http://www.turkishweekly.net/>

Middle East Review of International Affairs, dostupné na <http://meria.idc.ac.il/>

Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, dostupné na <http://www.mzv.cz/jnp/>

NATO, dostupné na <http://www.nato.int/cps/en/natolive/index.htm>

New York Times, dostupné na <http://www.nytimes.com/>

North Cyprus, dostupné na <http://www.cypnet.co.uk/>

Pakistan Defence, dostupné na <http://www.defence.pk/>

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, dostupné na <http://www.mfa.gov.tr> The

Washington Institute for Near East Policy, dostupné na

<http://www.washingtoninstitute.org/>

The Economist, dostupné na <http://www.economist.com/>

The White House, dostupné na <http://www.whitehouse.gov/>

Today's Zaman, dostupné na <http://www.todayszaman.com/mainAction.action>

Turkish Review, dostupné na <http://www.turkishreview.org/tr/mainAction.action>

Watching America, dostupné na <http://www.watchingamerica.com/News/>

World Factbook, dostupné na <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>

Všechny internetové zdroje ověřeny ke dni 16.7.2012.

8 RESUMÉ

Turkey has long been considered as the country that, according to the Western standards, could become a model for other states. The Republic of Turkey, which was founded by Mustafa Kemal Atatürk, was the first state to introduce the Republican form of government in the Muslim world. Atatürk secularized state and introduced important reforms and changes in the Turkish society. These changes are labelled as the ideology of kemalism. An important element of kemalism was the elimination of Turkish ties with the Ottoman past. The aim was to abolish the ties with the Islamic East and facilitate communication with the West. Since 1923, Turkey has engaged in deep modernization with a positive orientation towards Europe. The aim was to take over European values. In 1952 Turkey joined NATO and started to be treated as an Atlantic country. Strategic alliance with the United States is often regarded as one of the key elements of the Turkish foreign policy. After the attacks of 11 September 2001, Turkey joined the war against terrorism. Turkey has also long aspired to be accepted as a member state of the European Union.

However, a shift from the traditional orientation to the West has been observed recently. After many years of strategic cooperation, Turkey and United States even seem to become opponents - especially in the Middle East. This change is associated with the AKP government led by Recep Tayyip Erdoğan. AKP government has been trying to strengthen relations with the Arab world since 2002. Today, Turkish influence penetrates into Syria, Iraq and even to Iran. This partial change of orientation on the Middle East region is called, by some experts, a return to the policy of the Ottoman Empire, or more precisely, the neo-ottomanism.

The aim of this thesis is to analyse Turkey's shift from kemalism and the influence of the internal political changes on Turkish foreign policy. The emphasis is put on the period after the year 2002, when the „moderate Islamist“ AKP came to power. The main hypothesis is that the change in the foreign policy is the result of the deviation from the Kemalist ideology.

This thesis is divided into four main chapters. In the first two parts, the theoretical base of kemalism and neo-ottomanism is presented including their main ideas, characteristics, principles and foreign policy priorities. The next section is

focused on the development of the Turkish policy from the foundation of the Republic of Turkey to the year 2002. The fifth chapter of the thesis examines the new Turkish foreign policy after the onset of Justice and Development Party to power after the year 2002. The neo-ottomanistic foreign policy concept called "Strategic Depth" and its manifestation in practice is described here. For this purpose, Turkey's relations with the West and Turkish Middle Eastern neighbours - Iran, Syria, Iraq and Israel - are analyzed.

9 PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Šest šípů (principů) kemalistické ideologie¹²⁸

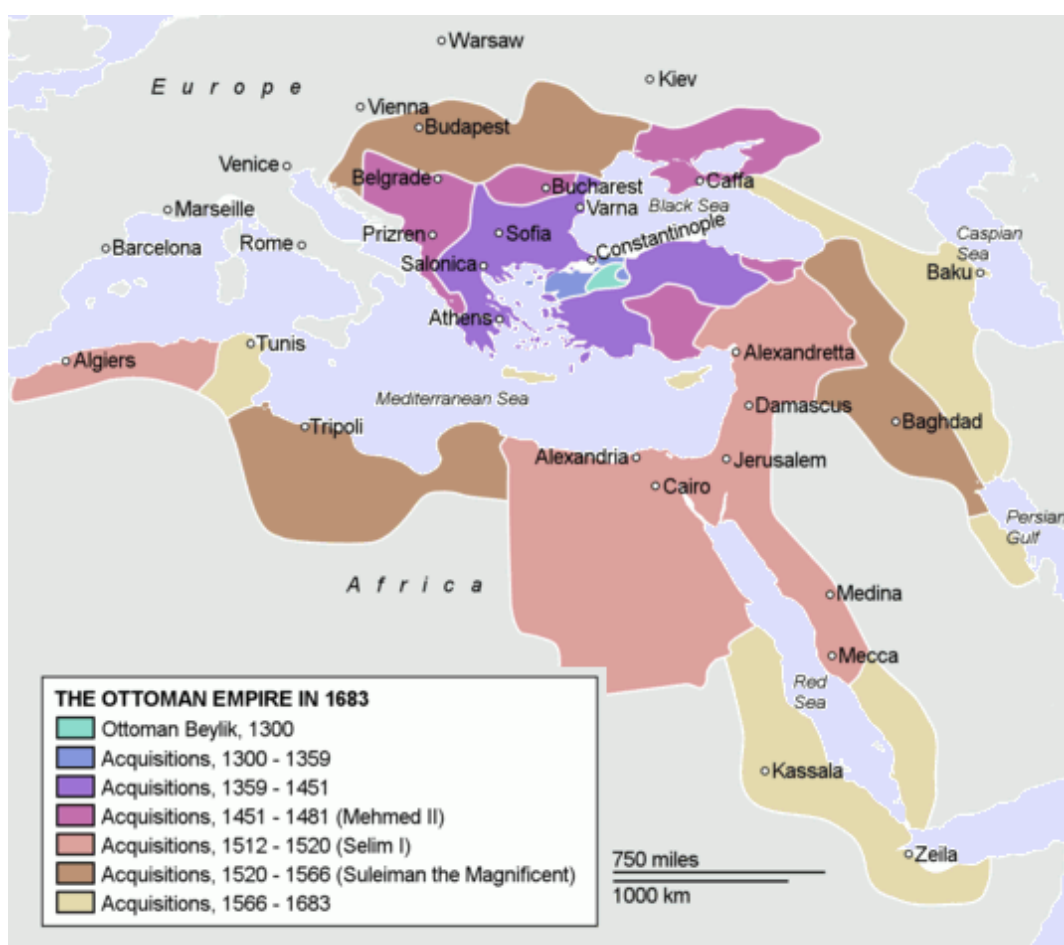
¹²⁸Zdroj: CRW Flags: <http://www.crwflags.com/FOTW/images/t/tr%7Dchp.gif> (6.6.2012)

Příloha č. 2

Turecká republika a její sousedé ¹²⁹

¹²⁹ Zdroj: Central Intelligence Agency: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> (6.6.2012)

Příloha č. 3

Území dřívější Osmanské říše¹³⁰

¹³⁰ Zdroj: Middle East Web Gateway: <http://www.mideastweb.org/Middle-East-Encyclopedia/ottoman.gif> (6.6.2012)